

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΩΝ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ
ΜΑΘΗΜΑ: ΣΥΝΘΕΣΗ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΕΞΑΜΗΝΟ: Η΄

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: *ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ*

ΘΕΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

Η ΠΑΡΟΧΗ ΕΝΝΟΜΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ: *ΑΓΓΕΛΙΚΗ Σ. ΣΑΡΑΝΤΑΚΟΥ*
ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΗΤΡΩΟΥ: 1340200100498
ΤΗΛΕΦΩΝΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ: 210 68 90 184, 6974 540193
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: angeliki.sarantakou@yahoo.gr

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελ.
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ.....	4
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	5
ΛΗΜΜΑΤΑ - TERMS	5
I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
1. ΕΝΝΟΜΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ: ΜΙΑ ΠΡΩΤΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ.....	6
2. ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΠΑΡΟΧΗΣ ΕΝΝΟΜΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΝΟΜΙΜΟΤΗΤΑΣ.....	7
α) Κράτος Δικαίου.....	7
β) Αρχή Νομιμότητας.....	9
II. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΕΝΝΟΜΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ.....	10
1. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΠΟΧΗ.....	10
2. ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ.....	11
3. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ.....	11
4. ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΑΔΑ: Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ.....	13
III. ΝΟΜΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΕΝΝΟΜΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ..	15
1. ΤΟ ΑΡΘΡΟ 20 ΠΑΡ. 1 ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ ΤΟΥ 1975	15
α) Μία Νέα και Καινοτόμος Διάταξη.....	15
β) Τα Πρότυπα του Άρθρου 20 παρ. 1	17
2. ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΣΕ ΔΙΕΘΝΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ	18
α) Στην Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (ΕΣΔΑ) :.....	18
β) Στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΟΔΔΑ):	23
γ) Στο Διεθνές Σύμφωνο του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα :	23
δ) Στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης:.....	24
3. ΑΛΛΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΕΡΕΙΣΜΑΤΑ	25
α) Το άρθρο 8 παρ. 1 του Συντάγματος ορίζει ότι:	25
β) Το άρθρο 87 παρ. 1 του Συντάγματος ορίζει ότι:	26
γ) Το άρθρο 26 παρ. 3 του Συντάγματος ορίζει ότι:.....	27
IV. ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΗΣ ΕΝΝΟΜΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ.....	27
1. ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ.....	27
2. ΝΟΜΙΚΗ ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ	30
3. ΤΟ ΕΙΔΟΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ	31
4. ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ.....	34

5. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ.....	35
α) Αντικείμενο του Δικαιώματος:	35
i) δικαιώματα και συμφέροντα:	35
ii) άμεση και προσωπική σχέση με τον ενδιαφερόμενο:.....	37
iii) ανάγκη της δικαστικής προστασίας σε ενεστώτα χρόνο:	38
β) Περιεχόμενο του Δικαιώματος:	39
i) Πλήρης προστασία :	39
ii) Αποτελεσματική προστασία:	41
6. ΟΡΓΑΝΑ ΚΑΙ ΦΟΡΕΙΣ ΤΗΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ.....	43
α) Όργανα της Δικαστικής Προστασίας:.....	43
i) συγκρότηση από τακτικούς δικαστές που απολαύουν ανεξαρτησίας:.....	44
ii) κρατικά δικαστήρια:	44
iii) Ελληνικά δικαστήρια:.....	45
β) Φορείς της Δικαστικής Προστασίας:	45
7. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ	48
α) Τήρηση Διαδικαστικών Προϋποθέσεων και Διατυπώσεων:	49
β) Περιορισμοί από Άλλες Συνταγματικές Διατάξεις:	49
γ) Περιορισμοί από το Νόμο:	50
δ) Παραίτηση από το Δικαίωμα Δικαστικής Προστασίας:	51
V. ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΕΝΝΟΜΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ.....	52
1. Η ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ.....	52
2. Η ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ	54
3. Η ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΔΟΤΙΚΗ ΕΠΙΛΥΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΦΟΡΑΣ.....	55
4. Η ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΗ ΕΚΤΕΛΕΣΗ.....	57
VI. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	59
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	60
ΑΓΓΛΙΚΗ ΠΕΡΙΛΗΨΗ	61
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	62
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ	65
ΣτΕ 202/1997 (Τομ. Α΄)	66
ΣτΕ 2675/1991 (Τομ. Α΄)	70
ΣτΕ 1099/1996 (Τομ. Στ΄)	72
ΟΛΑΠ 21/2001	77
ΣτΕ 1591/2000 (Τομ. Στ΄)	81
ΟΛΣτΕ 2807/2002.....	87

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ

Το θέμα που πραγματεύεται η παρούσα εργασία είναι το δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας. Κατά την παρουσίαση του θέματος αυτού έγινε προσπάθεια για την κατά το δυνατόν πληρέστερη κάλυψη όλων των πλευρών του. Για τον λόγο αυτό, η ανάπτυξή του δεν περιορίζεται αποκλειστικά στα πλαίσια του συνταγματικού και διοικητικού δικαίου, αλλά εκτείνεται και σε άλλους τομείς του δικαίου, ιδίως στην πολιτική αλλά και στην ποινική δικονομία.

Η εργασία ξεκινά με μία εισαγωγική παρουσίαση του δικαιώματος και με την συσχέτισή του με δύο επίσης θεμελιώδεις αρχές που διέπουν όλα τα φιλελεύθερα και δημοκρατικά πολιτεύματα. Πρόκειται για την αρχή του κράτους δικαίου και την αρχή της νομιμότητας. Η αναφορά της σχέσης του δικαιώματος με τις αρχές αυτές κρίνεται εξαιρετικά σημαντική για την κατανόηση της έννομης προστασίας εν γένει, γι' αυτό και η ανάπτυξή της τοποθετείται στην αρχή της εργασίας.

Ακολουθεί ιστορική αναδρομή και αναφορά στην εξέλιξη του θεσμού της έννομης προστασίας μέσα στην ελληνική έννομη τάξη. Η παράθεση της πορείας που ακολουθήθηκε κατά την διάρκεια των αιώνων και των διαφόρων πολιτευμάτων αποτελεί αναγκαίο στοιχείο για την πληρέστερη προσέγγιση και κατανόηση του ζητήματος της έννομης προστασίας.

Στη συνέχεια, γίνεται εξαντλητική παρουσίαση της νομικής θεμελίωσης του εν λόγω δικαιώματος, τόσο στην ελληνική έννομη τάξη και συγκεκριμένα στο Σύνταγμά μας, όσο και σε άλλα ευρωπαϊκά και διεθνή κείμενα. Στο σημείο αυτό, κρίθηκε απαραίτητη η εκτενής αναφορά στην Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (ΕΣΔΑ), και ειδικότερα στα άρθρα 6 παρ. 1 και 13. Επίσης, γίνεται αναφορά και στα σημαντικότερα συνταγματικά ερείσματα του δικαιώματος στην παροχή έννομης προστασίας.

Ακολουθεί η κυρίως ανάπτυξη του θέματος, η οποία περιλαμβάνει σε ένα πρώτο επίπεδο, τον καθορισμό της έννοιας αλλά και της νομικής φύσης του δικαιώματος. Έπειτα, παρουσιάζονται οι απόψεις της θεωρίας σε σχέση με το είδος στο οποίο εντάσσεται το δικαίωμα της παροχής έννομης προστασίας, καθώς και οι διαστάσεις που αυτό εμφανίζει ως θεμελιώδες συνταγματικό δικαίωμα. Απαραίτητη κρίθηκε και η αναφορά στο αντικείμενο και περιεχόμενο του δικαιώματος, η οποία στοχεύει στην περαιτέρω κατανόησή του. Η κυρίως ανάπτυξη του θέματος ολοκληρώνεται με την παρουσίαση των οργάνων αλλά και των φορέων του δικαιώματος, καθώς και με την αναφορά των περιορισμών στους οποίους αυτό υπόκειται.

Στο τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας εξετάζονται τα στάδια της παροχής της δικαστικής προστασίας και συγκεκριμένα, η πρόσβαση στη δικαιοσύνη, η προσωρινή δικαστική προστασία, η οριστική δικαιοδοτική επίλυση της διαφοράς και η αναγκαστική εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων.

Το κυρίως σώμα της εργασίας κλείνει με την παράθεση ορισμένων συμπερασματικών παρατηρήσεων που εξάγονται από το σύνολο της προηγηθείσας ανάπτυξης και με μία περίληψη, στην οποία συμπυκνώνονται τα βασικότερα σημεία του θέματος. Περίληψη παρατίθεται τόσο στα ελληνικά όσο και στα αγγλικά.

Δίδεται επίσης αναλυτικός πίνακας βιβλιογραφίας, ενώ συχνή είναι και η παραπομπή στις βιβλιογραφικές πηγές από τις οποίες αντλήθηκαν στοιχεία για το θέμα, μέσω υποσημειώσεων.

Εκτός από την καθαρά θεωρητική ανάπτυξη του δικαιώματος της έννομης προστασίας, στην παρούσα εργασία γίνονται συχνές αναφορές στην δικαστική πρακτική και στην εξέλιξη της νομολογίας ως προς το δικαίωμα αυτό. Στο τέλος μάλιστα της παρουσίασης, παρατίθεται παράρτημα με την σημαντικότερη, γύρω από το θέμα, νομολογία, ενώ αναφορές γίνονται και υπό μορφή υποσημειώσεων καθ' όλη την ανάπτυξη του θέματος.

Στην αρχή του κειμένου της εργασίας υπάρχει εκτενής και αναλυτικός πίνακας περιεχομένων σε ηλεκτρονική μορφή.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΕΔ	Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο
ΑΚ	Αστικός Κώδικας
ΑΠ	Άρειος Πάγος
Άρθρ.	άρθρο
Βλ.	βλέπε
Δ	«Δίκη» (περιοδικό)
ΔΕΚ	Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΔΣΑΠΔ	Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Κοινωνικών Δικαιωμάτων
Διδικ	«Διοικητική δίκη» (περιοδικό)
Ε.Α.	Επιτροπή Αναστολών
εδ.	εδάφιο
ΕΔΔ	«Επιθεώρηση Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου» (περιοδικό)
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΔΚΑ	Επιθεώρηση Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου
ΕισΝΑΚ	Εισαγωγικός Νόμος Αστικού Κώδικα
έκδ.	έκδοση
ΕλλΔνη	«Ελληνική Δικαιοσύνη» (περιοδικό)
ΕμπΝ	Εμπορικός Νόμος
επ.	επόμενα
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΚΔΔ	Κώδικας Διοικητικής Δικονομίας
ΚΠολΔ	Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας
Ν	Νόμος
ν.δ.	Νομοθετικό διάταγμα
ΝοΒ	«Νομικό Βήμα» (περιοδικό)
ΟΔΔΑ	Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ό.π.	όπως παραπάνω
Ο.Τ.Α.	Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης
παρ.	παράγραφος
π.δ.	προεδρικό διάταγμα
Σ	Σύνταγμα
ΣτΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
τ.	Τόμος
τεύχ.	Τεύχος
ΤοΣ	«Το Σύνταγμα» (περιοδικό)

ΛΗΜΜΑΤΑ - TERMS

Έννομη προστασία	Legal protection
Δικαστική προστασία	Judicial protection
Δικαίωμα ακρόασης	Right of audience

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. ΕΝΝΟΜΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ: ΜΙΑ ΠΡΩΤΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Η κρατική εξουσία οργανώνεται και οριοθετείται, διαμέσου του (αυτο)περιορισμού της, με την θέσπιση γενικών και αφηρημένων κανόνων δικαίου. Μέσα από τους κανόνες αυτούς επιτυγχάνεται η «θεσμοποίηση» της κρατικής εξουσίας, η οποία συμβάλλει καθοριστικά και στην προστασία των εξουσιαζόμενων πολιτών¹. Οι νομικοί κανόνες, που αποτελούν προϊόν ποικίλων κοινωνικοπολιτικών δυνάμεων, συμπυκνώνονται και αποκρυσταλλώνονται στο ισχύον σε κάθε έννομη τάξη Σύνταγμα, υπό την ουσιαστική έννοια του όρου.

Στο πλαίσιο της κανονιστικής λειτουργίας του Συντάγματος², η οποία αφορά στην ρύθμιση της συμπεριφοράς των κυβερνώντων, ήτοι των φορέων της εξουσίας, ιδρύονται, κλιμακώνονται και διαρθρώνονται σωρευτικά θεσμικές και διαδικαστικές εγγυήσεις που αφορούν στην τήρηση της νομιμότητας, νοούμενη με την ευρεία έννοιά της. Οι θεσμικές αυτές εγγυήσεις αποσκοπούν στην εξασφάλιση της απρόσκοπτης εφαρμογής του Συντάγματος και των νόμων, καθώς και στην επιβολή, σε πρακτικό επίπεδο, των έννομων συνεπειών τους, μέσα από κυρώσεις επιβλητέες σε κάθε ενδεχόμενη παραβίαση. Έτσι, επιβεβαιώνεται ανεπιφύλακτα η αρχή της νομιμότητας, δηλαδή της κυριαρχίας του νόμου (rule of law).

Τέτοια θεσμική εγγύηση, που αποσκοπεί αναμφίβολα στην εξασφάλιση της εφαρμογής του Συνταγματικού δικαίου και των απλών νόμων τόσο από το κράτος όσο και από τους πολίτες του, αποτελεί μεταξύ άλλων και η καθιέρωση και οργάνωση του δικαιώματος της παροχής δικαστικής έννομης προστασίας³.

Η εν λόγω εγγύηση, της οποίας το προστατευτικό πεδίο διαρκώς εξελίσσεται σε εθνικό αλλά και υπερεθνικό επίπεδο, καλύπτει τόσο τις νομικές διαφορές των ιδιωτών μεταξύ τους όσο και τις διαφορές αυτών με τα κρατικά όργανα, και κυρίως με την κρατική εκτελεστική εξουσία. Εξαιρετικά σπουδαίο κρίνεται το δικαίωμα για δικαστική προστασία ως προς την δεύτερη αυτή κατεύθυνσή του, δηλαδή ως προς την προστασία των πολιτών απέναντι στην άσκηση της δημόσιας εξουσίας εκ μέρους της Διοίκησης. Ο λόγος για την σπουδαιότητα αυτή ανευρίσκεται στην σύγχρονη δραστηριότητα της Δημόσιας Διοίκησης.

¹ Α. Μάνεσης, Συνταγματικό δίκαιο Ι, Θεσσαλονίκη 1980, σελ. 55 επ., 101.

² Για την θεσμική – κανονιστική έννοια του Συνταγματικού δικαίου, ως συστήματος κανόνων δικαίου που ρυθμίζουν την συγκρότηση, την οργάνωση και την άσκηση της κρατικής εξουσίας βλ. Α. Μάνεση ό.π., σελ. 128, 144

³ Από τους έλληνες συγγραφείς έχουν χρησιμοποιηθεί και οι όροι : «αξίωση προς παροχή εννόμου προστασίας» Γ. Ράμμος, Εγχειρίδιον αστικού δικονομικού δικαίου, τ.Α', Αθήναι 1978, σελ. 264, Κ. Μπέης, Αι διαδικασίαι ενώπιον του Μονομελούς Πρωτοδικείου, Αθήναι 1968, σελ. 73, «αξίωση προς παροχή ή απονομή δικαιοσύνης» Γ. Μητσόπουλος, Πολιτική Δικονομία τ. Α', Αθήναι 1972, σελ. 77, Κ. Μπέης, Εισαγωγή στη δικονομική σκέψη, Γενικές αρχές της πολιτικής δικονομίας, έκδ. 3^η, Αθήνα 1981, σελ. 19, «αξίωση ένδικης προστασίας» Κ. Μπέης, Πολιτική Δικονομία, Γενικά αρχαί και κατ' άρθρον ερμηνεία, Αθήναι 1973 – 1991, σελ. 15, «αξίωση δικαστικής αντίληψης» Κ. Κοντιάδης, Το δικαίωμα προς παροχήν εννόμου προστασίας υπό δικαστηρίου κατά το άρθρον 119 του νέου Συντάγματος, ΕΕΝ 1969, σελ. 392

Πράγματι, στην σημερινή εποχή, η επέκταση της δραστηριότητας της Διοίκησης και η πολυσύνθετη μορφή της διοικητικής μηχανής, στοιχεία που συνδέονται με την αναμφίβολη αύξηση των παραγωγικών της αντικειμένων σε συνδυασμό με την πληθώρα των εκδιδόμενων νομοθετικών διατάξεων, έχει αυξήσει κατακόρυφα τους κινδύνους για παράνομη ή κακή χρήση ή κατάχρηση της κρατικής ισχύος σε βάρος των πολιτών. Καθίσταται λοιπόν, επιτακτικότερη από ποτέ η ανάγκη καθιέρωσης θεσμών αποτελεσματικού δικαστικού ελέγχου⁴.

2. ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΠΑΡΟΧΗΣ ΕΝΝΟΜΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΝΟΜΙΜΟΤΗΤΑΣ

Το δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας βρίσκεται σε διαλεκτική σχέση και είναι άμεσα συνυφασμένο με την ύπαρξη και εφαρμογή δύο ακόμα θεμελιωδών αρχών που διέπουν κάθε φιλελεύθερο και δημοκρατικό πολίτευμα: την αρχή του κράτους δικαίου και την αρχή της νομιμότητας.

α) Κράτος Δικαίου

Με τον όρο «κράτος δικαίου»⁵ αποδίδεται η μορφή και το περιεχόμενο της κρατικής εξουσίας ιδωμένη στα πλαίσια του ευρύτερου κοινωνικού χώρου. Σε συνδυασμό με την έννοια του «κοινωνικού κράτους», ο όρος αυτός αναφέρεται σε μία συγκεκριμένη μορφή οργάνωσης της κρατικής εξουσίας, η οποία τελεί σε άμεση συνάφεια με την ανθρώπινη αξία και τα συνταγματικά δικαιώματα που την εξειδικεύουν⁶.

Πιο συγκεκριμένα, το εννοιολογικό περιεχόμενο της έννοιας του κράτους δικαίου κινείται γύρω από δύο άξονες: τον άξονα που αφορά στον περιορισμό της κρατικής εξουσίας καθώς και την προστασία και ενίσχυση των ατομικών ελευθεριών - η θεωρία ονομάζει τον άξονα αυτόν «ουσιαστικό», και τον άξονα που στοχεύει στον εξορθολογισμό των σχέσεων κράτους και διοικουμένων – ο οποίος χαρακτηρίζεται από την θεωρία «τυπικός»⁷.

⁴ Π. Δαγτόγλου, Διοικητικό δικονομικό δίκαιο, Α', Αθήνα – Κομοτηνή 1985, σελ. 24

⁵ Για την έννοια του κράτους δικαίου βλ. *Εν. Βενιζέλο*, Μαθήματα Συνταγματικού δικαίου I, 1991, σελ. 311 επ., *Κ. Δεσποτόπουλο*, Η έννοια του κράτους δικαίου, ΝοΒ 1975, σελ 577 επ., *Α. Λιγωμένου*, Η αρχή του κράτους δικαίου, ΔιΔικ 1993, σελ. 50 επ., *Α. Μανιτάκη*, Κράτος δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας του νόμου, Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 124 επ., *Πρ. Παυλόπουλο*, Η συνταγματική κατοχύρωση της αίτησης ακύρωσης, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, *Κ. Σταμάτη*, Κράτος δικαίου και ιστορία στη νομική σκέψη του Κάντ, ΤοΣ 1989, *Δ. Τσάτσο*, Συνταγματικό δίκαιο, τ. Β', Οργάνωση και λειτουργία της πολιτείας, έκδ. Β', Αθήνα – Κομοτηνή 1993, σελ. 147 επ.

⁶ *Ανδρ. Δημητρόπουλος*, Γενική Συνταγματική θεωρία, Σύστημα Συνταγματικού δικαίου, τ. Α', Αθήνα – Κομοτηνή 2004, σελ. 167.

⁷ *Κ. Μαυριάς*, Συνταγματικό Δίκαιο, 4^η επανξ. έκδ., Αθήνα – Κομοτηνή 2005, σελ. 95

Κράτος δικαίου (Rechtsstaat)⁸ είναι εκείνο που αναγνωρίζει δικαιώματα και εγγυήσεις υπέρ των διοικουμένων και υποτάσσει την διοικητική δράση σε κανόνες που έχουν τεθεί εκ των προτέρων. Είναι εκείνο το κράτος που υποχρεούται να σέβεται την ανθρώπινη αξία και τα δικαιώματα των πολιτών του, με το να εγγυάται τόσο την παραγωγή του δικαίου κατά ορισμένη διαδικασία όσο και την αποτελεσματική εφαρμογή του. Αφορά λοιπόν, όχι την μορφή και το είδος του κράτους, αλλά την έννομη τάξη που το διέπει⁹, εφόσον, απαραίτητο γνώρισμα του κράτους δικαίου είναι η ύπαρξη κανόνων δικαίου που εγγυώνται ατομικές ελευθερίες και δικαιώματα των διοικουμένων απέναντι στην κρατική εξουσία.

Το κράτος δικαίου είναι συνεπώς, άμεσα συνδεδεμένο με την αρχή του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας, διότι, όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται, ένα κράτος δικαίου είναι ουσιαστικά κράτος αποχής από παραβιάσεις εις βάρος των συνταγματικών δικαιωμάτων των πολιτών του. Πρέπει να επισημανθεί ότι η αρχή του κράτους δικαίου, επιβάλλοντας την κατά συγκεκριμένο τρόπο παραγωγή και εφαρμογή του δικαίου, κατοχυρώνει την «δικαιοκρατική αρχή»¹⁰, η οποία αποτελεί οργανωτική βάση και του ελληνικού πολιτεύματος.

Για το σύγχρονο κράτος δικαίου, η εγγύηση για παροχή δικαστικής προστασίας αποτελεί όχι μόνο δυνατή αλλά και αναγκαία παράσταση, αφού συνιστά βασική υποχρέωσή του, η οποία ανταποκρίνεται στην απαγόρευση της αυτοδικίας και στο κρατικό μονοπώλιο της εξουσίας¹¹. Το δικαίωμα, λοιπόν, για παροχή έννομης προστασίας συνδέεται άρρηκτα με την αρχή του κράτους δικαίου, την οποία ενισχύει σημαντικά στα πλαίσια της λειτουργίας του δημοκρατικού πολιτεύματος. Η δικαστική προστασία αποτελεί και αυτή αναμφίβολα, θεμελιώδες στοιχείο της δικαιοκρατικής αρχής στα πλαίσια κάθε φιλελεύθερου και δημοκρατικού πολιτεύματος.

Η παροχή της έννομης προστασίας συνεπώς, ανήκει στα σημαντικότερα εργαλεία κατισχύσεως της ιδέας του κράτους δικαίου στην πράξη¹². Και αυτό διότι, μία συνταγματική ανακήρυξη και των πιο θεμελιωδών δικαιωμάτων ακόμη, χωρίς ταυτόχρονα αυτά να εξοπλίζονται από μία αποτελεσματική προστασία απέναντι σε κάθε ενδεχόμενη απειλή, παραβίαση και προσβολή τους, αποτελεί απλώς μία φορμαλιστική πανηγυρική διατύπωση, χωρίς ουσία και περιεχόμενο. Ο πολίτης για να απολαμβάνει το αγαθό της ασφάλειας του δικαίου, ήτοι την προστασία που του παρέχουν το Σύνταγμα και οι νόμοι, πρέπει να διαθέτει εξουσία πραγματικής αποκατάστασης των δικαιωμάτων και ελευθεριών του που παραβιάστηκαν.

⁸ Το κράτος δικαίου αντιπαράκειται προς το λεγόμενο «αστυνομικό κράτος» (Polizeistaat), το οποίο χαρακτηρίζεται από την έλλειψη θέσπισης ορίων της διοικητικής δράσης. Σ' αυτό οι σχέσεις της Διοίκησης προς τους διοικουμένους δεν εντάσσεται σε προκαθορισμένα πλαίσια ή όρια, και η διοικητική δράση δεν υποτάσσεται σε περιορισμούς ενόψει της προστασίας των δικαιωμάτων των πολιτών.

⁹ Όπως γράφει ο *Ανδρ. Δημητρόπουλος*, ό.π., σελ. 167, «Κράτος δικαίου και κοινωνικό κράτος αποδίδουν το 'πολίτευμα' της κοινωνικής περιοχής».

¹⁰ Για την δικαιοκρατική αρχή του πολιτεύματος της Ελλάδας, όπως αυτή απορρέει από τις διατάξεις του συντάγματος του 1975, βλ. *Α. Μανιτάκη*, ό.π., σελ. 291 επ. και *Κ. Μαυριά*, ό.π., σελ. 365 επ.

¹¹ *E. Schmidt – Assmann*, Το ατομικό δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας έναντι της εκτελεστικής εξουσίας, ΤοΣ 1990, σελ. 398.

¹² *E. Benda*, Το κοινωνικό κράτος δικαίου, Αθήνα – Κομοτηνή 1998.

β) Αρχή Νομιμότητας

Βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα και δομικό στοιχείο της έννοιας του κράτους δικαίου συνιστά και η αρχή της νομιμότητας. Το θεμελιώδες αξίωμα της κυριαρχίας του νόμου (rule of law)¹³, που αποτελεί απόρροια των αρχών της λαϊκής κυριαρχίας και του αντιπροσωπευτικού συστήματος, σημαίνει πρώτα απ' όλα, την νομική πλαισίωση του φαινομένου της κρατικής εξουσίας, δηλαδή την θέσπιση κανόνων δικαίου στους οποίους οφείλει να υπακούει η διοικητική δράση στο σύνολό της¹⁴. Επιπλέον όμως, σημαίνει και έχει ως άμεση συνέπεια την ύπαρξη και των αναγκαίων εκείνων ελεγκτικών και κυρωτικών μηχανισμών απέναντι σε τυχόν παραβιάσεις των κανόνων δικαίου που συνθέτουν την αρχή της νομιμότητας. Μόνο μέσα από αυτούς τους μηχανισμούς καθίσταται δυνατή η συμμόρφωση των παρανομούμενων διοικητικών οργάνων¹⁵.

Η παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια χαρακτηρίζεται ως η κορωνίδα και κορυφαία εκδήλωση της δικαιοκρατικής αρχής¹⁶, εφόσον και από την φύση της είναι προορισμένη να στηρίζει το οικοδόμημα της αρχής της νομιμότητας. Πράγματι, η δικαστική λειτουργία είναι ταγμένη στο να διαφυλάσσει την συνταγματική τάξη και να προστατεύει τα ατομικά δικαιώματα και τις ελευθερίες των ανθρώπων σε κάθε περίπτωση κρατικής παρανομίας και αυθαιρεσίας. Το δικαίωμα λοιπόν, για παροχή έννομης προστασίας συνιστά τον κατ' εξοχήν ελεγκτικό και κυρωτικό μηχανισμό, μια ασπίδα προστασίας απέναντι στις άλλες δύο πολιτειακές λειτουργίες. Η αρχή της νομιμότητας άλλωστε, προϋποθέτει την διάκριση των εξουσιών, όπως αυτή προβλέπεται από το άρθρο 26 του ισχύοντος Συντάγματος.

Πιο συγκεκριμένα, η αρχή της νομιμότητας επιτάσσει η Δημόσια Διοίκηση να περιορίζεται ως προς την δράση της αποκλειστικά στις αρμοδιότητες που της έχουν ανατεθεί¹⁷. Στην ελληνική έννομη τάξη η αρχή της νομιμότητας καθιερώνεται στα άρθρα 26 παρ.2, 43, 50, 82, 83 και 95 παρ.1 του Συντάγματος, υπό την έννοια της υποταγής των ενεργειών της Διοίκησης στους κανόνες δικαίου, που θεσπίζονται με πράξεις του νομοθετικού οργάνου και τους τυπικά ανώτερους ή ισοδύναμους με αυτούς.

¹³ Κατά τον Πίνδαρο : «νόμος πάντων βασιλεύς»

¹⁴ Η αρχή της νομιμότητας έχει δύο έννοιες. Κατά την πρώτη έννοια οι ενέργειες των οργάνων των δημοσίων νομικών προσώπων πρέπει να μην είναι αντίθετες προς τους κανόνες δικαίου. Κατά τη δεύτερη έννοια, οι ενέργειες αυτές πρέπει να είναι σύμφωνες ή να βρίσκονται σε αρμονία με τους κανόνες αυτούς. Στην πρώτη περίπτωση, η Διοίκηση μπορεί να προβαίνει σε κάθε ενέργεια που δεν απαγορεύεται από το νόμο ή δεν αντίκειται σ' αυτόν (με την έννοια αυτήν η αρχή της νομιμότητας εφαρμόζεται και στους ιδιώτες), ενώ στη δεύτερη περίπτωση, η Διοίκηση οφείλει ή μπορεί να προβαίνει μόνο στις ενέργειες που προβλέπονται και επιβάλλονται ή επιτρέπονται από τους κανόνες. Δηλαδή, ενώ οι ιδιώτες μπορούν να ενεργήσουν οτιδήποτε δεν απαγορεύεται, αντίθετα η Διοίκηση οφείλει ή μπορεί να ενεργήσει μόνον ότι επιτρέπεται βλ. *Επ. Σπηλιωτόπουλο*, *Εγχειρίδιο Διοικητικού δικαίου* 11^η έκδ., Αθήνα – Κομοτηνή 2001, σελ. 91.

¹⁵ *Α. Ράικος*, *Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας του πολίτη απέναντι στη Δημόσια Διοίκηση*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 5.

¹⁶ *Β. Σκουρής*, *Διοικητικό Δικονομικό δίκαιο I*, Θεσσαλονίκη 1991, σελ. 40.

¹⁷ Κατά τον *P. van Dijk*, *Judicial review of governmental action and the requirement of an interest to sue*, *Sijthoff and Noordhoff* 1980, σελ. 1 επ. : Η κυβέρνηση (Government), η εκτελεστική εξουσία δεν έχει απεριόριστες εξουσίες, αλλά υπόκειται στους ορισμούς των νόμων όπως όλοι.

Το δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας συνδέεται άρρηκτα με την αρχή της νομιμότητας. Σε κάθε περίπτωση παραβίασης της προβάλλει αδήριτη η ανάγκη για έννομη προστασία του διοικουμένου του οποίου τα δικαιώματα έχουν θιγεί από την παρέκκλιση της διοικητικής δράσης από την αρχή της νομιμότητας. Σε αυτήν την περίπτωση η έννομη προστασία μπορεί να έχει ως συνέπεια την ακύρωση ή και την τροποποίηση των νομικών πράξεων εκείνων που θίγουν τα έννομα συμφέροντα των ιδιωτών και την αποκατάσταση της ζημίας τους¹⁸.

II. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΕΝΝΟΜΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ

Αναγκαίο στοιχείο για την πληρέστερη προσέγγιση και κατανόηση του ζητήματος της έννομης προστασίας, αποτελεί η παράθεση της πορείας που ακολουθήθηκε κατά την διάρκεια των αιώνων και των διαφόρων πολιτευμάτων, πορεία που διαγράφεται από τις απαρχές της διατύπωσης μιας πρώτης ιδέας ως προς την δικαστική προστασία και κορυφώνεται με την ρητή κατοχύρωση του εν λόγω δικαιώματος με το περιεχόμενο που έχει δώσει σήμερα ο συντακτικός μας νομοθέτης.

1. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΠΟΧΗ

«Δικαστάς...θεσμόν, τον εις άπαντ' εγώ θήσω χρόνον, όπως αν εύ καταγνωσθή δίκη μη πικραινόντων νόμους». Με αυτό το επιβλητικό ύφος εξαγγέλλεται από την Αθήνα, όπως παρουσιάζει ο Αισχύλος στις Ευμενίδες¹⁹, η εισαγωγή του θεσμού της δίκης, ως διαδικασίας ενώπιον δικαστηρίου επιφορτισμένου με το έργο της απονομής της δικαιοσύνης, δικαίωμα που σήμερα πια αποτελεί πανανθρώπινη πολιτιστική κατάκτηση και δραστηκή εγγύηση διαφυλάξεως της κοινωνικής ειρήνης²⁰.

Η ιδέα της δικαστικής προστασίας φαίνεται να έχει τις απαρχές της στον αρχαίο ελληνικό κόσμο, αποτελώντας από τότε μία βαθειά ριζωμένη αντίληψη στην αρχαία ελληνική σκέψη και στην συνείδηση των πολιτών.

Πράγματι, στην αρχαία Ελλάδα και ειδικά στην κλασική εποχή (5^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.) λειτουργούσαν συντεταγμένα δικαιοδοτικά όργανα και ο νόμος διέθετε κυριαρχική θέση στις έννομες τάξεις της ελληνικής αρχαιότητας. Στις δημοκρατικές πόλεις η απονομή της δικαιοσύνης είναι έργο των λαϊκών δικαστών, οι οποίοι επιλαμβάνονται των σημαντικότερων υποθέσεων. Η Ηλιαία υπήρξε, κατά τους χρόνους της ακμής της, το κορυφαίο λαϊκό δικαστήριο, που

¹⁸ *Επ. Σπηλιωτόπουλος, ό.π., σελ. 95.*

¹⁹ Αισχύλος, Ευμενίδες, 483 – 484.

²⁰ *Κ. Μπέης, Η δικαιοκρατούμενη δίκη ως πολιτιστική κατάκτηση, ΝοΒ 1995, σελ. 353.*

λειτούργησε τόσο ως πρωτοβάθμιο όσο και ως διοικητικό και «συνταγματικό» δικαστήριο. Παράλληλα με την ύπαρξη της Ηλιαίας όμως, δυνατότητα παροχής έννομης προστασίας παρείχαν και οι «δαιτηταί»²¹. Η δικαστική επιδίωξη στους χρόνους εκείνους υπήρξε λοιπόν αυτονόητη για τους πολίτες, ακόμα και τους αλλοδαπούς.

Πρέπει να επισημανθεί ότι στην αττική δίκη, που είναι άλλωστε και η μοναδική για την οποία διαθέτουμε επαρκείς πληροφορίες, αντικατοπτρίζεται η όλη διαδικασία εκδημοκρατικοποίησης της αθηναϊκής πόλης²².

2. ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο, στην κορυφή της δικαιοσύνης βρίσκεται ο αυτοκράτορας, καθώς αυτός είναι και ο επικεφαλής όλου του κρατικού μηχανισμού. Για την οργάνωση της δικαιοσύνης, η οποία τότε αποτελούσε κλάδο της διοίκησης - εφόσον εκείνη την περίοδο δεν μπορεί ασφαλώς να γίνει λόγος για διάκριση των εξουσιών - δεν διαθέτουμε επαρκή στοιχεία, καθώς οι γνώσεις μας στηρίζονται περισσότερο σε ιστορικο-φιλολογικές παρά σε νομικές πηγές²³. Ωστόσο, η παροχή έννομης προστασίας στους πολίτες αποτελεί πραγματικότητα μέσω της άσκησης εκούσιας δικαιοδοσίας που ασκείται από όργανα όπως ο έπαρχος, ο πραιίτωρ των δήμων και ο quaesitor.

Κατά την μέση βυζαντινή περίοδο, η δυνατότητα δικαστικής προστασίας ενισχύεται σημαντικά μέσω της δημιουργίας δύο ανώτατων δικαστηρίων με έδρα την Κωνσταντινούπολη. Πρόκειται για το «δικαστήριο επί του Ιπποδρόμου» και το «δικαστήριο του βήλου». Παράλληλα, την εκδίκαση σοβαρών υποθέσεων αναθέτει ο αυτοκράτορας, όχι σπάνια, σε ειδικό δικαστήριο που συγκροτείται ειδικά για τον σκοπό αυτό και απαρτίζεται από ανώτερους κρατικούς αξιωματούχους.

Κατά την ύστερη περίοδο παρατηρείται κάθετη πτώση της νομικής επιστήμης, που εκτείνεται και στην απονομή της δικαιοσύνης. Το δικαίωμα των πολιτών στην παροχή έννομης προστασίας πλήττεται σημαντικά.

3. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Συνταγματικά δικονομικά δικαιώματα κατοχυρώθηκαν για πρώτη φορά στο Σύνταγμα του 1827²⁴. Το Σύνταγμα της Τροιζίνας που ψηφίστηκε την 1^η Μαΐου του 1827 από την 3^η Εθνοσυνέλευση, υπήρξε κατά πολύ αρτιότερο από τα

²¹ Σπ. Τρωϊανός, *Ι. Βελισσαροπούλου – Καράκωστα*, Ιστορία δικαίου από την αρχαία στην νεώτερη Ελλάδα, 2^η έκδ., Αθήνα – Κομοτηνή 1997, σελ. 57 επ.

²² *Ar. Biscardi*, Αρχαίο ελληνικό δίκαιο, Αθήνα 2004, σελ. 394.

²³ Σπ. Τρωϊανός, *Ι. Βελισσαροπούλου – Καράκωστα*, ό.π., σελ. 313

²⁴ *Μαυριάς Κ. / Κασσιμάτης Ι.*, Ερμηνεία του άρθρου 20 παρ. 1 του Συντάγματος, 2^η έκδ., Αθήνα – Κομοτηνή 2003, σελ. 9.

προηγούμενα επαναστατικά Συντάγματα και ήταν το δημοκρατικότερο της εποχής του²⁵.

Τα κυριότερα άρθρα στα οποία διαφαίνεται η κατοχύρωση δικονομικών δικαιωμάτων ήταν τα ακόλουθα²⁶:

Το άρθρο 14 όριζε ότι:

«Εις όλες τα εγκληματικές διαδικασίας έκαστος έχει το δικαίωμα να ζητή την αιτίαν και φύσιν της εις αυτόν προσαχθείσης κατηγορίας, να αντεξετάζεται προς τους κατηγορούς και τους μάρτυρας, να παρουσιάζη μαρτυρίας υπέρ εαυτού, να λαμβάνη εις βοήθειάν του συμβούλους, και να ζητή ταχεία απόφασιν από το δικαστήριον».

Το άρθρο 16 όριζε ότι:

«Κανείς δεν κρίνεται δις δι' εν και το αυτόν αμάρτημα, και δεν καταδικάζεται ουδέ προσωρινώς στερείται τα κτήματά του, χωρίς προηγούμενη διαδικασία. Πάσα δε υπόθεσις, άπαξ οριστικώς δικασθείσα δεν αναθεωρείται».

Το άρθρο 22 όριζε ότι:

«Κανείς δεν δύναται να αποφύγη το ανήκον δικαστήριον, ουδέ να εμποδισθή από το να καταφύγη εις αυτό».

Σύμφωνα, λοιπόν, με το Σύνταγμα του 1827, στους Έλληνες πολίτες αναγνωριζόταν το δικαίωμα της δικαστικής προσφυγής, απαγορευόταν η καταδίκη άνευ διεξαγωγή δίκης, το δικαστήριο υποχρεωνόταν σε ταχεία έκδοση της απόφασης και η δραστηκότητα της δίκης εξασφαλιζόταν με την εγγύηση της δεσμευτικότητας του δεδικασμένου.

Ανάλογες διατάξεις περιέλαβε και το «Ηγεμονικό Σύνταγμα» του 1832 που ψηφίσθηκε από την Ε' Εθνοσυνέλευση με έδρα της το Ναύπλιο, το οποίο όμως δεν ίσχυσε ποτέ. Από το Σύνταγμα του 1832 απουσιάζουν ορισμένες διατάξεις που κατοχύρωναν την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης, μολοντί υπήρξε και αυτό έντονα φιλελεύθερο, καθώς προστατεύει τα ατομικά δικαιώματα ενίοτε πληρέστερα από τα προηγούμενα Συντάγματα²⁷.

Τα δύο αυτά πρωτοποριακά Συντάγματα διαδέχθηκε η ελέω θεού μοναρχία (1832 – 1843), που επιβλήθηκε με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου το 1830. Διαρκούσης της ανηλικότητας του ηγεμόνα Όθωνα, η βαυαρική Αντιβασιλεία εκδίδει μεταξύ άλλων, και νόμους περιοριστικούς των ατομικών ελευθεριών, που άλλωστε δεν είναι συνταγματικά κατοχυρωμένες²⁸. Τα έκτακτα στρατιωτικά δικαστήρια κάνουν την εμφάνισή τους και ακολουθώντας συνοπτική διαδικασία επιβάλλουν ακόμα και θανατική ποινή²⁹! Είναι φανερό ότι το δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας δέχεται σημαντικό πλήγμα, καθώς οι Έλληνες πολίτες ουσιαστικά δεν απολαμβάνουν τα εχέγγυα της δικαιοδοτικής λειτουργίας.

²⁵ *Αντ. Παντελή*, *Εγχειρίδιο Συνταγματικού δικαίου, Βασικές έννοιες – Συνταγματική ιστορία – Οργάνωση του κράτους*, 2^η έκδ., Αθήνα 2007, σελ. 190.

²⁶ *Κ. Μαυριά – Αντ. Παντελή*, *Συνταγματικά κείμενα*, τ. πρώτος, 4^η έκδοση, Αθήνα – Κομοτηνή 2007, σελ. 44.

²⁷ *Αντ. Παντελή*, *ό.π.*, σελ. 196.

²⁸ *Αντ. Παντελή*, *ό.π.*, σελ. 201.

²⁹ Ο νόμος περί εκτάκτου στρατιωτικής δίκης δημοσιεύεται μόλις 7 μήνες από την άφιξη του Όθωνα και φανερώνει την αναρχία που αντιμετώπιζει η Αντιβασιλεία.

Η επανάσταση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου του 1843 καταλύει αναίμακτα την απόλυτη μοναρχία του Όθωνα. Το Σύνταγμα του 1844, ψηφισμένο από την «της Γ' Σεπτεμβρίου εν Αθήναις Εθνική των Ελλήνων Συνέλευση», έχει υπάρξει ιδιαίτερα σημαντικό στην ελληνική συνταγματική ιστορία, καθώς αποτέλεσε ουσιαστικά την βάση για όλα τα επόμενα Συντάγματα.

Σε ό, τι αφορά την παροχή δικαστικής προστασίας, σημαντικά ήταν τα εξής άρθρα του³⁰:

Στο άρθρο 21 προβλέπει, στα πλαίσια του χωρισμού των εξουσιών που υιοθετεί, την άσκηση της δικαστικής εξουσίας από τα δικαστήρια:

«Η δικαστική εξουσία ενεργείται δια των δικαστηρίων, αι δε δικαστικά αποφάσεις εκτελούνται εν ονόματι του Βασιλέως».

Στο άρθρο 86 μάλιστα ορίζει ότι :

«Η Δικαιοσύνη πηγάζει από του Βασιλέως, ενεργείται δε δια Δικαστών υπ' αυτού διοριζομένων».

Στο άρθρο 89 απαγορεύει τη σύσταση δικαστικών επιτροπών και έκτακτων δικαστηρίων:

«Ουδείς αφαιρείται άκων του παρά του Νόμου ωρισμένου εις αυτόν Δικαστού. όθεν δικαστικά επιτροπαί και έκτακτα δικαστήρια, υφ' οποιονδήποτε όνομα δεν επιτρέπεται να συστηθώσιν».

Αποτέλεσμα της περιόδου που χαρακτηρίζεται από την ελληνική συνταγματική ιστορία ως «συνταγματική μοναρχία» (1843 – 1862), υπήρξε το Σύνταγμα του 1864, το οποίο σηματοδοτεί και την έναρξη της πρώτης περιόδου της βασιλευσμένης δημοκρατίας. Στο Σύνταγμα αυτό διακηρύσσεται ότι η δικαιοσύνη πλέον δεν πηγάζει από τον βασιλέα αλλά απονέμεται από ισόβιους δικαστές που ο βασιλέας διορίζει μόνο «κατά νόμον» (άρθρα 87 – 88)³¹.

Οι συντάκτες του Συντάγματος του 1864 διακατέχονται από φιλελεύθερο πνεύμα και φροντίζουν για την αποτελεσματική εξασφάλιση των δικαιωμάτων μέσα από συγκεκριμένες διατάξεις και όχι μόνο για την θεωρητική τους διακήρυξη, στην οποία περιορίστηκε το προηγούμενο Σύνταγμα. Η στάση αυτή είχε το αντίκτυπό της και ως προς την δυνατότητα παροχής έννομης, δηλαδή δικαστικής προστασίας στους πολίτες.

4. ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΑΔΑ: Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ

Η πρώτη ρητή διατύπωση του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας στον ελληνικό συνταγματικό χώρο έλαβε χώρα στα συνταγματικά κείμενα του 1968 και 1973³². Τα δύο αυτά Συντάγματα αναφέρονται και ως «πραξικοπηματικά

³⁰ Κ. Μαυριά – Αντ. Παντελή, ό.π., σελ. 83, 90.

³¹ Κ. Μαυριά – Αντ. Παντελή, ό.π., σελ. 100.

³² Όπως αναφέρει ο Αντ. Παντελής, ό.π., σελ. 281, «Τα κείμενα του 1968 και του 1973 δεν είναι συντάγματα με την ιδανική έννοια του όρου. Στην ουσία αποτελούν συντακτικές πράξεις της εκτελεστικής εξουσίας».

Συντάγματα»³³, διότι παρουσιάστηκαν από την δικτατορία της χούντας των συνταγματαρχών (1967 – 1974).

Το άρθρο 119 των κειμένων αυτών διακήρυττε³⁴ :

«Έκαστος δικαιούται εις την παροχήν εννόμου προστασίας υπό δικαστηρίου και δικαιούται να αναπτύξη ενώπιον τούτου τας απόψεις του περί των δικαιωμάτων ή συμφερόντων του».

Όπως είναι γνωστό, η κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος συνεπάγεται εκτεταμένες παραβιάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου από το δικτατορικό καθεστώς, οι οποίες γίνονται αυθαίρετα, δηλαδή έξω από κάθε νομικό πλαίσιο, ή έστω με βάση το νομικό οπλοστάσιο που υπάρχει πριν από το πραξικόπημα³⁵. Έτσι και τα Συντάγματα του 1867 και του 1973 υποσκάπτουν πρόδηλα τις ατομικές ελευθερίες και τα δικαιώματα των πολιτών.

Μέσα στο συνταγματικό αυτό πλαίσιο λοιπόν, δημιουργεί ίσως εντύπωση η κατοχύρωση ενός τόσο θεμελιώδους δικαιώματος, όπως είναι αυτό που αφορά στην παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια. Στην πραγματικότητα όμως, οι διατάξεις αυτές δεν κατοχύρωναν την ύπαρξη και την άσκηση του δικαιώματος αυτού, παρά αποτελούσαν κενό γράμμα, καθώς είναι βέβαιο ότι το στρατιωτικό καθεστώς καμία πρόθεση δεν είχε για επάνοδο στην συνταγματική νομιμότητα και την ορθή λειτουργία των θεσμών³⁶! Η αντίθεση αυτή μεταξύ της κατοχύρωσης αυτού του τόσο θεμελιώδους δικαιώματος και της πραγματικότητας, όσο και αν φαίνεται οξύμωρο, είναι παράλληλα και σύνηθες στην πρακτική στρατιωτικών καθεστώτων. Συχνά, τέτοια καθεστώτα εισάγουν φιλελεύθερες διατάξεις με πρόθεση απλά να περιορίσουν τις εναντίον τους αντιδράσεις και να αποπροσανατολίσουν ως προς τις προθέσεις τους.

Επιπλέον πρέπει να παρατηρηθεί, πως και η ίδια η συστηματική κατάταξη του άρθρου 119 στα κείμενα του 1968 και 1973, το οποίο δεν συμπεριλήφθηκε στο κεφάλαιο περί ατομικών δικαιωμάτων, καταδεικνύει πως πρόθεση του «συντακτικού» νομοθέτη δεν ήταν σε καμία περίπτωση η καθιέρωση υπέρ των πολιτών ενός θεμελιώδους δικαιώματος³⁷.

Το καθεστώς της 21^{ης} Απριλίου του 1967, με την κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος είχε σωρεύσει τραυματικές εμπειρίες, τις οποίες ο συντακτικός νομοθέτης της μεταπολιτευτικής περιόδου δεν μπορούσε να αγνοήσει. Στην προσπάθειά του να περιβάλλει με συνταγματικό κύρος την δικαστική προστασία, ενσωμάτωσε, χωρίς καμία απολύτως αλλαγή, την σχετική διάταξη

³³ Τα Συντάγματα αυτά εντάσσονται στην περίοδο του πολιτεύματος της δικτατορίας στην Ελλάδα, η οποία ακολούθησε μετά από το πραξικόπημα των Συνταγματαρχών στις 21 Απριλίου το 1967.

³⁴ Κ. Μαυριά – Αντ. Παντελή, ό.π., σελ. 245, 284.

³⁵ Αντ. Παντελής, ό.π., σελ. 283.

³⁶ Χαρακτηριστικό της πραγματικότητας και της πρακτικής αυτής αποτέλεσε η βίαιη αντίδραση του καθεστώτος απέναντι σε αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας, οι οποίες ακύρωναν παράνομες απολύσεις, κατόπιν άσκησης αιτήσεων ακυρώσεως εκ μέρους δικαστών, καθώς δεν ασκήθηκε το δικαίωμα ακροάσεως (Σ.Ε. 503/1969 και 1811/1969, Κ.Σ.Ι., τ. Β', σελ. 150). Το καθεστώς απάντησε με δημοσιεύσεις διαταγμάτων αποδοχής ανύπαρκτης παραιτήσεως του προέδρου του Συμβουλίου της Επικρατείας και νομοθετικό διάταγμα (197/1969) που κήρυττε άκυρες όσες αποφάσεις δικαίωναν τις παραπάνω αιτήσεις των δικαστών.

³⁷ Η διάταξη αυτή περιλαμβανόταν στο Γ' κεφάλαιο του τέταρτου τμήματος των δύο αυτών Συνταγμάτων που είχαν ως τίτλο «Η λειτουργία της απονομής της δικαιοσύνης».

που περιέλαβαν τα δικτατορικά Συντάγματα στο κείμενο του Συντάγματος του 1952³⁸, με την Συντακτική πράξη της 7^{ης} Αυγούστου 1974. Έτσι, προετοιμάστηκε το έδαφος για την καθιέρωση του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας στο Σύνταγμα του 1975. Πράγματι, το δικαίωμα αυτό θεσπίστηκε με το άρθρο 20 παρ. 1, με την σημαντική τροποποίηση της επιφύλαξης του νόμου («...όπως νόμος ορίζει»).

III. ΝΟΜΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΕΝΝΟΜΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ

1. ΤΟ ΑΡΘΡΟ 20 ΠΑΡ. 1 ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ ΤΟΥ 1975

Το θεμελιώδες δικαίωμα για παροχή δικαστικής προστασίας καθιερώνεται με την καινοτόμο διάταξη του άρθρου 20 παρ. 1 του Συντάγματος του 1975, που ορίζει ότι :

«Καθένας έχει δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια και μπορεί να αναπτύξει σ' αυτά τις απόψεις του για τα δικαιώματα και συμφέροντά του, όπως ο νόμος ορίζει»

Η ρητή κατοχύρωση της προσβάσεως στο δικαστήριο στο κείμενο του ισχύοντος Συντάγματος, περιβάλλει τον θεσμό της δικαστικής προστασίας με αυξημένες νομικές εγγυήσεις³⁹.

α) Μία Νέα και Καινοτόμος Διάταξη

Η διάταξη αυτή του Συντάγματός μας είναι μία νέα διάταξη, δεδομένου ότι αντίστοιχη διάταξη δεν απαντάται σε κανένα προηγούμενο συνταγματικό κείμενο, από εκείνα που ίσχυσαν νομίμως. Αξίζει να σημειωθεί ότι, πριν από τη ρητή αυτή πρόβλεψη, συναγόταν ερμηνευτικά ότι το δικαίωμα στον φυσικό και νόμιμο δικαστή και η συνακόλουθη απαγόρευση της αφαίρεσης ορισμένου διαδίκου χωρίς τη θέλησή του από αυτόν, καθιέρωνε παράλληλα και την συνταγματική εγγύηση της προσφυγής στα δικαστήρια. Το επιχείρημα αυτό ωστόσο, ότι δηλαδή με την αρχή του αναφαίρετου νομίμου δικαστή κατοχυρωνόταν παράλληλα και το δικαίωμα προσφυγής στα δικαστήρια ήδη και πριν κατοχύρωση του δικαιώματος από το άρθρο 20 του ισχύοντος Συντάγματος, δεν είναι καθόλου πειστικό. Δεν ήταν σπάνιο μάλιστα το φαινόμενο της ύπαρξης νομοθετικών διατάξεων που απαγόρευαν την προσφυγή στα δικαστήρια⁴⁰.

³⁸ Μετά την αποκατάσταση της Δημοκρατίας στη χώρα τον Ιούλιο του 1974, η Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας υπό την ηγεσία του Κωνσταντίνου Καραμανλή, έθεσε ως πρώτο στόχο την edραίωση της δημοκρατίας και την εξάλειψη των τραυματικών εμπειριών του εμφυλίου, και επανέφερε σε ισχύ το Σύνταγμα του 1952, εκτός από τις διατάξεις του που αφορούν τον βασιλέα.

³⁹ Δ. Ράικος, ό.π., σελ. 10.

⁴⁰ Τέτοια νομοθετική διάταξη ήταν το άρθρο 559 ΕμπΝ, το οποίο δεν επέτρεπε το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης στον πτωχεύσαντα.

Η συνταγματική κατοχύρωση της παροχής έννομης δικαστικής προστασίας ανήκει στις καινοτομίες του Συντάγματος 1975. Ειδικότερα, η διάταξη 20 του τελευταίου, υπήρξε πρωτοπόρος σε σχέση με το προϊσχύσαν Σύνταγμα του 1952. Όπως προ-ειπώθηκε, η συντακτική πράξη της 1^{ης} Αυγούστου του 1973, ουσιαστικά επανέφερε σε ισχύ το Σύνταγμα του 1952 με την προσθήκη της κατοχύρωσης του δικαιώματος της έννομης προστασίας.

Ωστόσο, ο συντακτικός νομοθέτης του 1975 εισήγαγε τις εξής καινοτομίες ως προς το δικαίωμα αυτό:

- Το δικαίωμα της δικαστικής προστασίας πλέον αφορά σε κάθε προστασία παρεχόμενη από τα δικαστήρια. Ισχύει στο πλαίσιο κάθε δίκης, καταλαμβάνοντας επομένως τόσο την πολιτική όσο και την ποινική και διοικητική δίκη.
- Στην παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου καθιερώνεται παράλληλα και το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης του ενδιαφερομένου, ολοκληρώνοντας έτσι το δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας. Σύμφωνα με τον συντακτικό νομοθέτη :
«Το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης του ενδιαφερομένου ισχύει για κάθε διοικητική ενέργεια ή μέτρο που λαμβάνεται σε βάρος των δικαιωμάτων ή συμφερόντων του».
- Τέλος, το δικαίωμα της δικαστικής προστασίας και ακρόασης κατοχυρώνονται στο άρθρο 20 παρ. 1 του ισχύοντος Συντάγματος «υπό την επιφύλαξη του νόμου». Με τη ρητή αναφορά της ρήτρας «ως νόμος ορίζει», ο συντακτικός νομοθέτης εξουσιοδοτεί τον κοινό νομοθέτη να ρυθμίσει, δηλαδή να συγκεκριμενοποιήσει και να εξειδικεύσει τα δικαιώματα αυτά⁴¹. Ο δικονομικός λοιπόν νομοθέτης, βάσει της ρήτρας αυτής, εξουσιοδοτείται να προβλέψει τις θεσμικές και διαδικαστικές εγγυήσεις που είναι απαραίτητες για την άσκηση των δικαιωμάτων αυτών⁴².

Πρέπει να επισημανθούν όμως τα όρια παρέμβασης του κοινού νομοθέτη⁴³: Έτσι, η παρέμβαση του κοινού νομοθέτη είναι καθαρά ρυθμιστική, δηλαδή περιορίζεται στην εξειδίκευση και συγκεκριμενοποίηση του πεδίου προστασίας του άρθρου 20 παρ. 1, χωρίς να εισάγει περιορισμούς. Ο κοινός νομοθέτης υποχρεούται να διασφαλίσει την κατά το δυνατόν πληρέστερη και αποτελεσματικότερη άσκηση των δικαιωμάτων αυτών και δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να περιορίσει τα δικαιώματα δικαστικής προστασίας και ακρόασης⁴⁴.

⁴¹ Δ. Τσάτσος, Συνταγματικό δίκαιο, τ. Β', Οργάνωση και λειτουργία της πολιτείας, έκδ. β', Αθήνα – Κομοτηνή 1993, σελ 471.

⁴² Οι δικονομικοί νόμοι συγκεκριμενοποιούν και εξειδικεύουν το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος, καθορίζοντας τα όργανα, τις προϋποθέσεις και την διαδικασία παροχής δικαστικής προστασίας και ακρόασης των διαδίκων.

⁴³ Δ. Τσάτσος, ό.π., σελ. 472

⁴⁴ Όπως αναφέρει ο Δ. Τσάτσος, η περιοριστική παρέμβαση του κοινού νομοθέτη στο πεδίο προστασίας των δικαιωμάτων δικαστικής προστασίας και ακρόασης πρέπει να είναι οπωσδήποτε συνταγματικά θεμιτή, να έχει ως σκοπό την προστασία του κοινωνικού συνόλου ή των δικαιωμάτων των άλλων, να πληροί την αρχή της αναλογικότητας μεταξύ του περιοριστικού μέτρου και του σκοπού που αυτό εξυπηρετεί και να μην παραβιάζει τον ουσιαστικό πυρήνα του θεμελιώδους δικαιώματος. Σε κάθε περίπτωση, η παρέμβαση αυτή δεν μπορεί να φθάσει έως την κατάργηση των δικαιωμάτων αυτών ή έως την ουσιαστική αναιρέση της άσκησης τους.

β) Τα Πρότυπα του Άρθρου 20 παρ. 1

Η διάταξη 20 παρ. 1 του Συντάγματός μας, ακολουθεί κατά βάση, με ορισμένες παραλλαγές, το γερμανικό πρότυπο. Σύμφωνα με την διάταξη 19 παρ. 4 εδ. 1 του Θεμελιώδους Νόμου της Βόννης (Grundgesetz), ο οποίος αποτελεί το Σύνταγμα της Ομοσπονδιακής δημοκρατίας της Γερμανίας: «Όποιος θίγεται στα δικαιώματά του από την δημόσια εξουσία μπορεί να προσφεύγει στα δικαστήρια». Το άρθρο αυτό εξασφαλίζει, όπως παρατηρούμε, την δικαστική προστασία μόνο κατά των πράξεων της δημόσιας εξουσίας. Παρά όμως την έλλειψη ρητής εγγύησης της παροχής έννομης προστασίας και ως προς τα ιδιωτικά δικαιώματα, ομόφωνη σχεδόν η γερμανική θεωρία δέχεται ότι η αξίωση δικαστικής προστασίας ως προς τα τελευταία απορρέει από τις αρχές του κράτους δικαίου⁴⁵.

Ο προσανατολισμός προς την γερμανική θεωρία, ως προς την κατοχύρωση και ερμηνεία του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας υπήρξε όχι μόνο κυρίαρχος αλλά αποκλειστικός και απόλυτος. Το άρθρο 19 παρ. 4 του γερμανικού Συντάγματος παρατίθεται αποκλειστικά ως πηγή της νέας διάταξης του Συντάγματός μας. Είναι επίσης εξαιρετικά χρήσιμη η γνώση της σχετικής νομολογίας του γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου⁴⁶. Ωστόσο, και η γερμανική επιστήμη έχει να επιδείξει για την προβληματική της δικαστικής προστασίας που παρέχει το Σύνταγμα δύο αξιόλογες συμβολές δημοσιευμένες μάλιστα στην ελληνική γλώσσα. Πρόκειται για το άρθρο του Κ. Α. Bettermann, το οποίο περιέχει εκτεταμένες και ενδιαφέρουσες αναπτύξεις για το ελληνικό δίκαιο και το άρθρο του W. Schmitt Glaeser που περιλαμβάνει ορισμένες παρατηρήσεις σχετικά με το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματός μας.

Ο κυρίαρχος αυτός προσανατολισμός στην γερμανική θεωρία εξηγείται από δύο λόγους. Κατά πρώτον, το άρθρο 19 παρ. 4 του Θεμελιώδους Νόμου υπήρξε το κυριότερο πρότυπο για την συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας στην χώρα μας. Δεύτερον, στην Ελλάδα, η γερμανική νομική επιστήμη γνωρίζει ευρεία διάδοση τόσο στο πεδίο του δικονομικού όσο και στο πεδίο του συνταγματικού δικαίου.

Την καθιέρωση και διαμόρφωση της διάταξης 20 παρ. 1 του Συντάγματός μας, φαίνεται όμως να επηρέασαν επίσης τα άρθρα 24 παρ. 1 και 113 παρ. 1 του ιταλικού Συντάγματος του 1948, παρόλο που δεν μνημονεύονται στο Κυβερνητικό σχέδιο. Ωστόσο είναι συχνή η αναφορά των διατάξεων αυτών, όπως άλλωστε και της διάταξης του γερμανικού συντάγματος, στην βιβλιογραφία και ευκαιριακά στη νομολογία, ως πηγές έμπνευσης του άρθρου 20 παρ. 1.

Ανάλογες διατάξεις με το άρθρο 20 του ελληνικού Συντάγματος του 1975 περιλαμβάνουν όμως τα Συντάγματα και άλλων δυτικοευρωπαϊκών κρατών⁴⁷.

⁴⁵ Για την ερμηνεία της διατάξεως του άρθρου 19 παρ. 4 του γερμ. συντ. βλ. σχετική μονογραφική μελέτη Η. Bauer, *Gerichtsschutz als Verfassungsgarantie*, 1973.

⁴⁶ Π.Δ. Λαγτόγλου, *Συνταγματικό δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα Β'*, 2^η αναθ. έκδ., Αθήνα – Κομοτηνή 2005, σελ. 1410.

⁴⁷ Κ. Λαμπράκης, *Η δικαστική προστασία και το άρθρ. 20 παρ. 1 του Συντάγματος 1975*, ΕλλΔνη 1986, 27.620 επ. με παραπομπές στην σχετική βιβλιογραφία και παρότρυνση για εμπλουτισμό του συγκριτικού περιγράμματος με την αξιολόγηση και συνεκτίμηση και λύσεων που δίνουν στα επί μέρους ζητήματα

Με το άρθρο 24 παρ. 1 του ισπανικού Συντάγματος του 1978 κατοχυρώνεται το δικαίωμα δικαστικής προστασίας, ενώ με την παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου διασφαλίζεται το δικαίωμα ακροάσεως από το νόμιμο ή φυσικό δικαστή.

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στο άρθρο 30 παρ. 1 και 2 του Κυπριακού Συντάγματος του 1960, το οποίο παρά την δικαιοτεχνική του αρτιότητα και το ολοκληρωμένο του περιεχόμενο, αγνοήθηκε τελείως.

Εδώ, θα πρέπει να τονίσουμε ότι οι ομοιότητες της δομής του ελληνικού με το γερμανικό, αλλά και άλλα Συντάγματα, δεν αποτελεί μόνο έκφραση μιας εξωτερικής συστηματικής, αλλά ένδειξη κοινών βασικών πεποιθήσεων των επιμέρους έννομων τάξεων ως προς τον προσανατολισμό και τη θέση της δικαστικής προστασίας στο κράτος δικαίου. Στην πραγματικότητα, πρόκειται για μια πρώτη ανίχνευση στοιχείων ενός κοινού ευρωπαϊκού συνταγματικού δικαίου – ενός *ius euroraeum commune* – του οποίου ο πυρήνας αντιπροσωπεύεται από την αξίωση για παροχή αποτελεσματική ένδικη προστασία⁴⁸.

Δεν πρέπει ωστόσο να διαφεύγει της προσοχής μας ότι τα ξένα πρότυπα της διάταξης 20 παρ. 1 του Συντάγματός μας διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους: αυτό είναι εμφανές μέσα και από μία απλή ακόμη αντιπαράθεση των διατυπώσεών τους. Έτσι, πρέπει να εντοπίσουμε τις εθνικές έννομες τάξεις στις οποίες πρέπει να διαφεύγουμε κατά προτίμηση για την αναζήτηση λύσεων, οι οποίες θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην αντιμετώπιση προβλημάτων σχετικών με την ερμηνεία της διάταξης 20 παρ. 1. Αυτό ασφαλώς, δεν σημαίνει ότι πρέπει να αποκλειστεί η συνεκτίμηση και λύσεων που υιοθετούν άλλες δικαιοταξίες, ιδίως στον βαθμό που αυτές αποδεικνύονται πρόσφορες για το υπό κρίση ζήτημα.

2. ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΣΕ ΔΙΕΘΝΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Η δικαστική προστασία των ατομικών δικαιωμάτων έχει αποκτήσει τέτοια σημασία στην εποχή μας, ώστε να κατοχυρώνεται ως δικαίωμα σε διεθνείς διακηρύξεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Το δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας κατοχυρώθηκε και ενσωματώθηκε σε θεμελιώδη διεθνή κείμενα.

Πιο συγκεκριμένα :

α) Στην Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (ΕΣΔΑ):

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου υπογράφηκε στις 4 Νοεμβρίου 1950 στη Ρώμη μεταξύ των κρατών του Συμβουλίου της Ευρώπης και έχει κυρωθεί από την Ελλάδα αρχικά με το ν. 2329/1953 (ΦΕΚ 68 Α') και για

άλλες εθνικές τάξεις, πλην της Γερμανίας προς την οποία υπάρχει σχεδόν αποκλειστικός και απόλυτος προσανατολισμός της ελληνικής θεωρίας και δικαστηριακής πρακτικής.

⁴⁸ Δ. Ράκος, ό.π., σελ. 12.

δεύτερη φορά⁴⁹ μετά την κατάρρευση της δικτατορίας με το ν.δ. 53/1974 (ΦΕΚ 256 Α').

Το κανονιστικό πλαίσιο για το δικαίωμα της δικαστικής προστασίας στην ΕΣΔΑ⁵⁰ διαγράφεται από τις ακόλουθες διατάξεις της :

▪ **Το άρθρο 6 παρ. 1 ορίζει ότι:**

«Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα όπως η υπόθεσίς του δικασθή δίκαιως, δημοσία και εντός λογικής προθεσμίας υπό ανεξαρτήτου και αμερολήπτου δικαστηρίου, νομίμως λειτουργούντος, το οποίο θα αποφασίση είτε επί των αμφισβητήσεων επί των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του αστικής φύσεως, είτε επί του βασίμου πάσης εναντίον του κατηγορίας ποινικής φύσεως. Η απόφασις δέον να εκδοθή δημοσία, η είσοδος όμως εις την αίθουσαν των συνεδριάσεων δύναται να απαγορευθή εις τον τύπον και το κοινόν καθ' όλην ή μέρος της διαρκείας της δίκης προς το συμφέρον της ηθικής, της δημοσίας τάξεως, ή της εθνικής ασφαλείας εν δημοκρατική κοινωνία, όταν τούτο ενδείκνυται υπό των συμφερόντων των ανηλίκων ή της ιδιωτικής ζωής των διαδίκων, ή εν των κρινομένων υπό του Δικαστηρίου ως απολύτως αναγκαίων μέτρων, όταν υπό ειδικάς συνθήκας η δημοσιότης θα ηδύνατο να παραβλάψη τα συμφέροντα της δικαιοσύνης».

Η διάταξη αυτή διακηρύσσει το «δικαίωμα σε δίκαιη ή χρηστή δίκη» (fair trial)⁵¹, κατοχυρώνει δηλαδή το δικαίωμα των πολιτών στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης.

Σε ένα πρώτο επίπεδο η διάταξη αυτή παρέχει σε κάθε πολίτη την δυνατότητα και το δικαίωμα να ακολουθήσει την δικαστική οδό για κάθε αμφισβήτηση η οποία αφορά σε αστικής φύσης δικαιώματα και υποχρεώσεις του. Η αμφισβήτηση αυτή καλύπτει κάθε διαδικασία που το αποτέλεσμα της είναι καθοριστικό για τέτοια δικαιώματα και υποχρεώσεις⁵². Η έννοια δηλαδή «δικαιώματα και υποχρεώσεις αστικής φύσεως», αναφέρεται ουσιαστικά, σε όλα τα δικαιώματα του ατόμου, τα οποία ρυθμίζονται στην ΕΣΔΑ αλλά και στα πρόσθετα Πρωτόκολλα αυτής, όπως επίσης και σε άλλες διατάξεις, και όχι αποκλειστικά σε αμφισβητήσεις ιδιωτικού δικαίου, εφόσον εκείνο που

⁴⁹ Κατά την διάρκεια της επικράτησης του δικτατορικού καθεστώτος και υπό το κλίμα της απροκάλυπτης καταπάτησης των ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών των πολιτών, οι Κυβερνήσεις της Δανίας, της Νορβηγίας, της Σουηδίας και της Ολλανδίας κατέθεσαν προσφυγές (20 Σεπτεμβρίου 1967) κατά της Κυβερνήσεως της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή του Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για παραβίαση πολλών άρθρων της Σύμβασης. Οι προσφυγές κηρύχθηκαν παραδεκτές και λίγο πριν την ψηφοφορία στην Επιτροπή Υπουργών για αποπομπή της Ελλάδας, ο τότε Υπουργός Εξωτερικών Παναγιώτης Πιπινέλης ανακοινώνει ότι η Ελληνική Κυβέρνηση καταγγέλλει την Σύμβαση της Ρώμης και το καταστατικό του Συμβουλίου της Ευρώπης (12 Δεκεμβρίου 1969).

Σύμφωνα με την Σύμβαση όμως, η καταγγελία της τίθεται σε εφαρμογή 6 μήνες μετά, έτσι με την απόφαση της Επιτροπής των Υπουργών της Ευρώπης που ακολούθησε, η Ελλάς υπήρξε το μόνο μέλος που εκδιώχθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης, γεγονός που καταδεικνύει το ηθικό στίγμα της δικτατορίας και ταυτόχρονα ένα δείγμα από τα δεινά που αυτή προξένησε. *Α. Παντελής*, ό.π., σελ. 284.

⁵⁰ Την τήρηση της συμβάσεως εγγυάται το «Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου» (ΕΔΔΑ) ή «Δικαστήριο του Στρασβούργου» ή απλώς «Δικαστήριο», όπως αποκαλείται συχνά.

⁵¹ *Α. Καϊδατζής*, Η επίδραση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στο ελληνικό δημόσιο δίκαιο, ΕΔΔΔ 1999, σελ. 34, *Σ Λιγωμένος*, ΕΔΔΔ 1999, σελ. 9.

⁵² *Εν. Κρουσταλλάκης*, Το δικαίωμα προσφυγής στη Δικαιοσύνη (δικαίωμα για χρηστή διοίκηση) κατά το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, ΕλλΔνη 1986, σελ. 605.

ενδιαφέρει είναι η ίδια η φύση του δικαιώματος⁵³. Η διάταξη δεν κάνει λόγο αποκλειστικά για αμφισβητήσεις ιδιωτικού δικαίου, έτσι στο ρυθμιστικό της πεδίο υπάγονται και οι αμφισβητήσεις εκείνες που γεννώνται από την διοικητική δράση και την επίπτωση που αυτή έχει στα δικαιώματα και τις ελευθερίες των πολιτών. Εφόσον η Δημόσια Διοίκηση δεν δρα αποκλειστικά κατά το δημόσιο δίκαιο αλλά συχνότατα, κάνει χρήση και του ιδιωτικού δικαίου τόσο για την συναλλακτική και επιχειρηματική της δραστηριότητα όσο και για την εκπλήρωση δημόσιων σκοπών και αναγκών, κρίσιμο στοιχείο τελικά για τον αν θα εφαρμοστεί ή όχι η επίμαχη διάταξη της ΕΣΔΑ αποτελεί η νομική βάση της διοικητικής δράσης.

Όσον αφορά στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ άλλωστε, το δικαστήριο του Στρασβούργου (Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου - ΕΔΔΑ) ερμηνεύει διασταλτικά τους όρους «αμφισβητήσεις δικαιωμάτων και υποχρεώσεων αστικής φύσεως» και έχει κρίνει ότι πέραν των κατά την κλασική έννοια του όρου διαφορών ιδιωτικού δικαίου, στο πεδίο αυτό περιλαμβάνονται επίσης και πολλές υποθέσεις, οι οποίες σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο χαρακτηρίζονται ως διοικητικές διαφορές⁵⁴, υπαγόμενες στη δικαιοδοσία των διοικητικών δικαστηρίων.

Τελικά λοιπόν, αποφασιστικό κριτήριο για την υπαγωγή ή όχι μιας αμφισβήτησης στο ρυθμιστικό πεδίο του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ αποτελεί ο ουσιαστικός χαρακτήρας του δικαιώματος ή της υποχρεώσεως και όχι ο κατά το εθνικό δίκαιο χαρακτηρισμός της αντίστοιχης διαφοράς ή το είδος του δικαστηρίου στο οποίο υπάγεται η υπόθεση⁵⁵. Σαφής λοιπόν, ορισμός ή συγκεκριμένος κατάλογος των διοικητικών διαφορών που υπάγονται στο ρυθμιστικό πλαίσιο του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, δεν υπάρχει και δεν μπορεί να υπάρξει· το ζήτημα κρίνεται κάθε φορά *in concreto*.

Χαρακτηριστικές ωστόσο περιπτώσεις διοικητικών διαφορών που εμπίπτουν στην κανονιστική εμβέλεια της εν λόγω διάταξης, αποτελούν οι κοινωνικοασφαλιστικές και συνταξιοδοτικές διαφορές, οι διαφορές από εξωσυμβατική αστική ευθύνη του Δημοσίου καθώς και οι διαφορές από άσκηση επαγγελματικής δραστηριότητας.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, κατοχυρώνει το δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας μέσα από ένα πλέγμα διαδικαστικών εγγυήσεων και αρχών που εξειδικεύουν το δικαίωμα όλων των πολιτών σε μία δικαιοκρατούμενη δίκη. Μια τέτοια σημαντική διαδικαστική εγγύηση συνιστά άνευ άλλου, η αξίωση για εκδίκαση της υπόθεσης εντός εύλογου χρονικού διαστήματος. Πράγματι, η ταχύτητα στην απονομή της δικαιοσύνης αποτελεί βασικό στοιχείο της δίκαιης δίκης, αποτελώντας ένα

⁵³ Κ. Μπέης, Ερμηνεία του άρθρ. 20 παρ. 1 του Συντάγματος, Η ερμηνεία του Συντάγματος Ι. Κασσιμάτης / Κ. Μαυριάς, Αθήνα – Κομοτηνή 2003, σελ. 35.

⁵⁴ Με τη νομολογία του αυτή το ΕΔΔΑ έχει διαμορφωθεί μία ιδιότυπη κατηγορία διαφορών, άλλοτε ιδιωτικών και άλλοτε διοικητικών, κατά τα κριτήρια του εσωτερικού δικαίου των κρατών μελών, οι οποίες αποκλήθηκαν «κοινές ευρωπαϊκές διοικητικές διαφορές με έντονα στοιχεία ιδιωτικού δικαίου». Βλ. Π. Ενστρατίου, Η εφαρμογή του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ στις δίκες κοινωνικής ασφάλειας, ΕΔΚΑ 1992, σελ. 217 επ.

⁵⁵ Α. Καϊδατζής, ό.π., σελ.35, Α. Λιγωμένος, ό.π., σελ. 9 επ.

είδος κοινωνικής ανάγκης⁵⁶, κι αυτό γιατί δεν εξυπηρετεί μόνο το συμφέρον του ενδιαφερομένου διαδίκου για την κατά το δυνατόν ταχύτερη άρση της προσβολής των δικαιωμάτων και ελευθεριών του, αλλά παράλληλα, η αρχή της ταχείας διεξαγωγής της δίκης συμπορεύεται και με το συμφέρον της ολότητας⁵⁷. Για τον λόγο λοιπόν αυτόν, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αναγκάζει τα συμβαλλόμενα μέλη να οργανώσουν τις δικαιοδοσίες τους έτσι, ώστε να ανταποκρίνονται στην αξίωση για περάτωση της δίκης μέσα σε εύλογη προθεσμία.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου δεν καθιερώνει ένα ανώτατο χρονικό όριο εντός του οποίου η περάτωση της δίκης να θεωρείται ότι συντελέστηκε 'εντός λογικής προθεσμίας'. Το ΕΔΔΑ έχει χρησιμοποιήσει ποικιλία κριτηρίων για να δικαιολογήσει τις αποφάσεις του που αφορούν στο έγκαιρο ή μη της εκδίκασης μιας υπόθεσης. Ορισμένα από αυτά είναι, η δικονομική συμπεριφορά του προσφεύγοντα, η συμπεριφορά των εθνικών αρχών, η σημασία της υπόθεσης για τα βιοτικά συμφέροντα του προσφεύγοντος, οι βαθμοί δικαιοδοσίας που διήνυσε η εκκρεμής υπόθεση σύμφωνα με την ευχέρεια που παρέχει η κάθε εθνική νομοθεσία, η τυχόν αναστολή εκτελέσεως της δυσμενούς διοικητικής πράξης κατά τον χρόνο εκκρεμοδικίας της υπόθεσης ακόμα και οι κοινωνικοπολιτικές συγκυρίες⁵⁸.

Η Ελλάδα έχει πολλάκις καταδικαστεί από το ΕΔΔΑ για την παραβίαση ακριβώς αυτής της αρχής που επιτάσσει την εκδίκαση της υποθέσεως και την περάτωση της δίκης μέσα σε εύλογο χρονικό διάστημα. Η δικαστηριακή πραγματικότητα στην χώρα μας καταδεικνύει δυστυχώς πόσο αναξιοποίητη έχει παραμείνει στην χώρα μας η διάταξη αυτή.

Ανακεφαλαιώνοντας, το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ με την χρήση του όρου «δικαίως» παραθέτει παράλληλα, ένα ουσιαστικό στοιχείο, που είναι η κατάληξη της διεξαγόμενης διαδικασίας, ενώπιον του εθνικού εκδικαστικού οργάνου, σε ένα φρόνιμο αποτέλεσμα και ένα δικονομικό στοιχείο, το οποίο αφορά στον τρόπο με τον οποίο θα επιδιωχθεί το αποτέλεσμα αυτό⁵⁹. Σε κάθε πάντως περίπτωση, η νομολογία του ΕΔΔΑ ως προς την χρηστή δίκη διαπλάθει οπωσδήποτε ένα δυναμικό πλαίσιο διασφάλισης του πολίτη από τις προσβολές των δικαιωμάτων του που εμπίπτουν στο ρυθμιστικό πεδίο του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ.

▪ **Το άρθρο 13 της ΕΣΔΑ ορίζει ότι :**

«Παν πρόσωπο του οποίου τα αναγνωριζόμενα εν τη παρούση Συμβάσει δικαιώματα και ελευθερίες παρεβιάσθησαν, έχει το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον εθνικής αρχής, έστω και αν η παραβίασις διεπράχθη υπό προσώπων ενεργούντων εν τη εκτελέσει των δημοσίων καθηκόντων του».

Με την διάταξη αυτή κατοχυρώνεται διεθνώς το δικαίωμα για πραγματική προσφυγή και παράλληλα κατοχυρώνει την δυνατότητα το εν λόγω δικαίωμα να ασκείται ακόμα και ενώπιον οποιασδήποτε διοικητικής εθνικής αρχής και όχι απαραίτητα ενώπιον εκδικαστικού οργάνου. Παράλληλα, το ίδιο δικαίωμα

⁵⁶ *Εν. Κρουσταλλάκης, ό.π., σελ. 614 – 615.*

⁵⁷ *Αργ. Καρράς, Ποινικό Δικονομικό δίκαιο, 3^η έκδ., Αθήνα – Κομοτηνή 2007, σελ. 36.*

⁵⁸ *Κ. Μπέης, ό.π., σελ. 36.*

⁵⁹ *Κ. Μπέης, ό.π., σελ. 36.*

μπορεί να έχει ως προστατευόμενο αγαθό του μόνο την άμυνα του ατόμου εναντίον προσβολών άλλων δικαιωμάτων, τα οποία προστατεύονται από την ΕΣΔΑ⁶⁰. Ουσιαστικά πρόκειται για παραβιάσεις από όργανα της εκτελεστικής εξουσίας, γι αυτό τον λόγο περιλαμβάνονται εδώ και οι λεγόμενες «κυβερνητικές πράξεις».

Παρόλα αυτά το άρθρο 13 της ΕΣΔΑ δεν περικλείει αυτοτελώς το δικαίωμα της δικαστικής προστασίας ούτε κάποιο ένδικο βοήθημα, αλλά κατά βάση παραπέμπει στο εθνικό δίκαιο των συμβαλλόμενων κρατών, έχοντας έναν επικουρικό χαρακτήρα και λειτουργώντας συμπληρωματικά σε σχέση με το άρθρο 6 παρ. 1 της Σύμβασης. Πάντως, σε κάθε περίπτωση, η διάταξη αυτή καθιερώνει τη δυνατότητα άσκησης μιας αποτελεσματικής προσφυγής.

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονίσουμε, ότι το άρθρο 13, που κατά την γραμματική του διατύπωση όχι μόνο δεν περιορίζει την δικονομική του ακτίνα στις διαφορές αστικής και ποινικής φύσης, όπως το άρθρο 6 παρ. 1, αλλά δίνει και ιδιαίτερη σημασία όταν η ένδικη αμφισβήτηση έχει ως πηγή προέλευσης την άσκηση κρατικής εξουσίας, αποκτά αξιοπρόσεκτη βαρύτητα για την απονομή της διοικητικής δικαιοσύνης, αφού καλύπτει ρυθμιστικά το σύνολο των διοικητικών διαφορών, ήτοι ακόμα και εκείνες που διαφεύγουν της εφαρμογής του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, οι οποίες ανάγονται στον λεγόμενο «σκληρό πυρήνα της δημόσιας εξουσίας». Τέτοιες διοικητικές διαφορές είναι ενδεικτικά αυτές που αφορούν επί παραδείγματι, στην απέλαση αλλοδαπού και σε φορολογικές υποθέσεις⁶¹.

Από την μελέτη των άρθρων 6 παρ. 1 και 13 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, προκύπτει ότι το θεμελιώδες δικονομικό δικαίωμα για παροχή αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας που κατοχυρώνεται από αυτήν, εξασφαλίζεται μόνο μέσα από τον συνδυασμό και των δύο αυτών διατάξεων. Αυτό έχει την έννοια ότι η παρεχόμενη δικαστική προστασία στον χώρο της εθνικής δικαιοταξίας πρέπει να είναι πλήρης και ουσιαστική, ενώ τα δικαστήρια πρέπει περαιτέρω να διαθέτουν εξουσία ελέγχου όχι μόνο της νομιμότητας των διοικητικών πράξεων και ενεργειών, αλλά και της ουσίας της αναφυόμενης διαφοράς, ήτοι ουσιαστικό έλεγχο⁶², προκειμένου να διασφαλίζεται το επιδιωκόμενο από την ΕΣΔΑ αποκαταστατικό αποτέλεσμα σε όλες του τις πτυχές⁶³.

Με τη νομοθετική κύρωση της ΕΣΔΑ, κατά το άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος, οι παραπάνω διατάξεις της αποτελούν πλέον αναπόσπαστο τμήμα του εσωτερικού δικαίου της έννομης τάξης μας, αποκτώντας σημαντική θέση στην δικαιοσύνη πυραμίδα και πιο συγκεκριμένα υπερνομοθετική ισχύ⁶⁴. Έτσι, θεμελιώνεται όχι μόνο συνταγματικό καθήκον του εθνικού δικαστή για την

⁶⁰ Κ. Μπέης, ό.π., σελ. 33 – 34.

⁶¹ Δ. Ράικος, ό.π., σελ. 14.

⁶² Βλ. πχ. ΕΔΔΑ, υπόθεση Terra Woningen της 17 -12-1996, Bryan της 22-11-1995, British Tobacco Company Ltd της 20-11-1995 και Fischer της 26-4-1995.

⁶³ Δ. Ράικος, ό.π., σελ. 13.

⁶⁴ Η διάταξη του άρθρου 28 παρ. 1 του Συντάγματος καθιερώνει την αυξημένη τυπική ισχύ των διατάξεων των διεθνών συνθηκών, οι οποίες έχουν κυρωθεί με νόμο και έχουν τεθεί σε ισχύ, έναντι των κοινών νόμων, όχι όμως και έναντι του Συντάγματος, το οποίο υπερισχύει των διεθνών συμβάσεων και των κανόνων του διεθνούς δικαίου.

εφαρμογή των διατάξεων αυτών σε κάθε υπό κρίση περίπτωση που άγεται ενώπιόν του προς επίλυση, αλλά περαιτέρω και υποχρέωσή του να προσλαμβάνει κάθε φορά τους κανόνες αυτούς, όπως ερμηνεύονται από τα αρμόδια δικαιοδοτικά όργανα της ΕΣΔΑ. Αυτό σημαίνει ότι τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να ακολουθούν απαρέγκλιτα την ερμηνεία που έχει δοθεί από τα δικαιοδοτικά όργανα του Στρασβούργου, τα οποία ολοένα και φωτίζουν το κανονιστικό περιεχόμενο των άρθρων της ΕΣΔΑ, συμβάλλοντας καθοριστικά προς την συνεχή και σταθερή εξέλιξη, βελτίωση και ποιοτική αναβάθμιση της παρεχόμενης έννομης προστασίας⁶⁵.

β) Στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΟΔΔΑ):

Η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (International Declaration on Human Rights), που υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών στις 10 Δεκεμβρίου 1948, παρόλο που δεν αποτελεί νομικά δεσμευτικό κείμενο, έχει ωστόσο θεμελιώδη σημασία στο πεδίο των ατομικών δικαιωμάτων, καθώς στο κείμενό της διατυπώνονται για πρώτη φορά λεπτομερώς τα ατομικά δικαιώματα και οι ελευθερίες.

Επίσης, με την Διακήρυξη αυτή, για πρώτη φορά, αναγνωρίζεται διεθνώς ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα και οι θεμελιώδεις ελευθερίες ισχύουν για όλους τους ανθρώπους, σε όλη τη γη. Η Οικουμενική Διακήρυξη αποτελεί λοιπόν, ορόσημο για την παγκόσμια ιστορία. Και σήμερα, εξακολουθεί να ασκεί επίδραση στη ζωή των ανθρώπων και αποτελεί πηγή έμπνευσης για τη δράση υπέρ των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τη θέσπιση σχετικής νομοθεσίας σε ολόκληρο τον κόσμο.

Στο Άρθρο 10 της ΟΔΔΑ περιλαμβάνεται και το δικαίωμα για παροχή δικαστικής προστασίας, κατά το οποίο :

«Καθένας έχει δικαίωμα, με πλήρη ισότητα, να εκδικάζεται η υπόθεσή του δίκαια και δημόσια, από δικαστήριο ανεξάρτητο και αμερόληπτο, που θα αποφασίσει είτε για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του, είτε, σε περίπτωση ποινικής διαδικασίας, για το βάσιμο της κατηγορίας που στρέφεται εναντίον του».

γ) Στο Διεθνές Σύμφωνο του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα :

Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (*The International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)*) είναι μια συνθήκη των Ηνωμένων Εθνών βασισμένη στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, που τέθηκε σε ισχύ στις 23 Μαρτίου 1976. Η χώρα μας δέχθηκε ανεπιφύλακτα το κείμενο αυτό ενσωματώνοντάς το στην εθνική έννομη τάξη με το ν. 2462/1997 (ΦΕΚ Α' 25/26.2.97).

⁶⁵ Ο Γ. Παπαδημητρίου, κάνει λόγο για «ποιοτική μετεξέλιξη» των κανόνων των άρθρων 6 παρ. 1 και 13 της ΕΣΔΑ επισημαίνοντας παράλληλα και τις σημαντικές επιπτώσεις αυτής της διεργασίας στο πεδίο της εθνικής έννομης τάξης. Βλ. ΝοΒ 1996, σελ. 572-573.

Σε ό,τι αφορά στο δικαίωμα της δικαστικής προστασίας, το άρθρο 2 παρ. 3⁶⁶ του Συμφώνου ορίζει ότι :

«Τα Συμβαλλόμενα Κράτη στο παρόν Σύμφωνο αναλαμβάνουν την υποχρέωση:

- α) να εγγυώνται ότι κάθε άτομο, του οποίου τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που αναγνωρίζονται στο παρόν Σύμφωνο παραβιασθούν, θα έχει στη διάθεσή του μία πρόσφορη προσφυγή, ακόμη και εάν η παραβίαση θα έχει διαπραχθεί από πρόσωπα που ενεργούν υπό την επίσημη κρατική ιδιότητά τους,
- β) να εγγυώνται ότι η αρμόδια δικαστική, διοικητική, νομοθετική ή οποιαδήποτε άλλη αρμόδια αρχή σύμφωνα με τη νομοθεσία του Κράτους θα αποφαινεται πράγματι σχετικά με τα δικαιώματα του προσφεύγοντος και να προωθήσουν τη δυνατότητα δικαστικής προσφυγής,
- γ) να εγγυώνται την εκτέλεση, από τις αρμόδιες αρχές, κάθε απόφασης που θα έχει κάνει δεκτή τη σχετική προσφυγή».

δ) Στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης:

Ο Χάρτης θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης θεσπίστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Νίκαιας της 7ης Δεκεμβρίου 2000. Στο κείμενό του συγκεντρώνει το σύνολο των πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων του πολίτη καθώς και κάθε άλλου ατόμου που διαμένει στην επικράτεια της Ένωσης.

Στο έκτο κεφάλαιο του κειμένου αυτού, το οποίο τιτλοφορείται «Δικαιοσύνη» κατοχυρώνεται και το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής στην δικαιοσύνη και του αμερόληπτου δικαστηρίου.

Έτσι το άρθρο 47 ορίζει ότι :

«Κάθε πρόσωπο του οποίου παραβιάστηκαν τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που διασφαλίζονται από το δίκαιο της Ένωσης, έχει δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου, τηρουμένων των προϋποθέσεων που προβλέπονται στο παρόν άρθρο.

Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να δικασθεί η υπόθεσή του δίκαια, δημόσια και εντός εύλογης προθεσμίας, από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως. Κάθε πρόσωπο έχει τη δυνατότητα να συμβουλευέται δικηγόρο και να του αναθέτει την υπεράσπιση και εκπροσώπησή του.

⁶⁶ Η διάταξη αυτή του Διεθνούς Συμφώνου του ΟΗΕ για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, αποτέλεσε πρόσφατα το νομικό έρεισμα δικαστικής απόφασης, η οποία έκανε δεκτό αίτημα χορήγησης απογράφου δικαστικής απόφασης για αναγκαστική εκτέλεση κατά δημοσίου νομικού προσώπου. (ΜΠρΘηβ. 360/1998). Το δικαστήριο έκρινε ότι «οι προαναφερόμενες διατάξεις του συμφώνου... αναφέρονται ρητά στο δικαίωμα στην αναγκαστική εκτέλεση αποφάσεων επί θεμάτων... με την πρόσθετη μάλιστα διευκρίνιση στη διάταξη του άρθρου 2 παρ. 3 εδ. α', ότι οι διατάξεις αφορούν και πρόσωπα που ενεργούν υπό την επίσημη κρατική ιδιότητά τους... Κατά συνέπεια, η κατ' άρθρο 8 του ν. 2097/1952 απαγόρευση της αναγκαστικής εκτέλεσης σε βάρος του Δημοσίου και οργανισμούς στους οποίους έχουν επεκταθεί τα προνόμιά του, αντίκειται στις διατάξεις του ως άνω Συμφώνου και ως τέτοια θεωρείται καταργημένη».

Σε όσους δεν διαθέτουν επαρκείς πόρους, παρέχεται δικαστική αρωγή, εφόσον η αρωγή αυτή είναι αναγκαία για να εξασφαλισθεί η αποτελεσματική πρόσβαση στη δικαιοσύνη».

Συμπερασματικά:

Η κατοχύρωση και θέσπιση του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας στα σπουδαία αυτά διεθνή κείμενα, αναμφίβολα καταδεικνύει την τεράστια σημασία που έχει αποκτήσει στην εποχή μας η δικαστική προστασία των ατομικών δικαιωμάτων⁶⁷ και η ειδικότερη αξίωση η προστασία αυτή να είναι αποτελεσματική.

3. ΑΛΛΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΕΠΕΙΣΜΑΤΑ

Η διάταξη 20 παρ. 1 του Συντάγματος δεν συνιστά το μοναδικό συνταγματικό θεμέλιο του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας, αλλά η βασική μονάχα διάταξη στην οποία εδράζεται το εν λόγω δικαίωμα⁶⁸.

Η συνταγματική μας τάξη, παράλληλα με την ρητή κατοχύρωση του δικαιώματος για παροχή δικαστικής προστασίας στο άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματός μας, προβλέπει τις εξής δυνατότητες προστατευτικής παρεμβολής της δικαστικής λειτουργίας για την προστασία των δικαιωμάτων⁶⁹:

α) Το άρθρο 8 παρ. 1 του Συντάγματος ορίζει ότι:

«Κανένας δεν στερείται χωρίς τη θέλησή του το δικαστή που του έχει ορίσει ο νόμος»

Η αρχή του νόμιμου δικαστή⁷⁰ που το Σύνταγμά μας κατοχυρώνει στο άρθρο του αυτό, αποτελεί ένα θεμελιώδες συνταγματικό δικαίωμα, το οποίο συμβάλλει καθοριστικά στην ορθή απονομή της δικαιοσύνης και στην διασφάλιση του δίκαιου χαρακτήρα της δίκης. Με αυτήν παρέχονται σε κάθε άτομο τα εχέγγυα της εκδίκασης από αμερόληπτο και ανεξάρτητο δικαιοδοτικό όργανο⁷¹, το οποίο είναι εκ των προτέρων καθορισμένο με αφηρημένα και αντικειμενικά κριτήρια. Το αναφαίρετο, όπως επισημαίνεται, του φυσικού δικαστή έγκειται στο ότι κανείς δεν μπορεί να στερηθεί χωρίς τη θέλησή του της προστασίας των δικαιοδοτικών οργάνων.

Η αρχή του νόμιμου δικαστή, παρά την θέση της αμέσως μετά την κατοχύρωση της προσωπικής ασφάλειας και των θεμελιωδών αρχών του ποινικού δικαίου,

⁶⁷ Π.Δ. Δαγτόγλου, Διοικητικό Δικονομικό δίκαιο, 3^η έκδ., Αθήνα – Κομοτηνή 2004, σελ. 54.

⁶⁸ Ν. Κλαμαρής, Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας κατά το άρθρο 20 παρ. 1 Συντάγματος 1975, Αθήνα 1989, σελ. 68.

⁶⁹ Δ. Τσάτσος, Συνταγματικό δίκαιο, τ. Γ', Θεμελιώδη δικαιώματα, Ι. Γενικό μέρος, Αθήνα – Κομοτηνή 1987, σελ. 275.

⁷⁰ Στην Ελλάδα η αρχή του νόμιμου δικαστή καθιερώθηκε ήδη στα επαναστατικά συντάγματα του Άστρους («Νόμος της Επιδαύρου» του 1823, άρθρα ι' και πα') και της Τροιζήνας του 1827 (άρθρα 22 και 138). Με τη σημερινή της διατύπωση, η οποία ανατρέχει στο βελγικό πρότυπο του 1831, η αρχή αυτή διακηρύχθηκε για πρώτη φορά στο σύνταγμα του 1844 (άρθρο 89) και επαναλήφθηκε σε όλα τα επόμενα συντάγματα.

⁷¹ Όπως ορθά τονίζει το Συμβούλιο της Επικρατείας, η «αρχή του φυσικού (νόμιμου) δικαστή...δεν αποτελεί μόνο ατομικό δικαίωμα αλλά και θεσμική εγγύηση λειτουργίας των Δικαστηρίων», ΣτΕ 2152/93, Ολ., ΤοΣ 1994, 117 (120).

ισχύει αναμφισβήτητα στο σύνολο της δικαιοσύνης⁷². Θέτει δηλαδή, έναν γενικότερο κανόνα, ο οποίος δεν απαγορεύει τη στέρηση μονάχα του ποινικού φυσικού δικαστή⁷³, αλλά αναμφίβολα, τυγχάνει εφαρμογής και στην πολιτική και την διοικητική δίκη, καθώς και στην πειθαρχική διαδικασία⁷⁴.

Το άρθρο 8 παρ. 1 αποτελεί σπουδαία εγγύηση όχι μόνο για την προσωπική ελευθερία και ασφάλεια, αλλά και για όλα τα δικαιώματα των πολιτών. Πραγματικά η συνταγματική προστασία, τόσο της προσωπικής ασφάλειας όσο και των ατομικών ελευθεριών γενικότερα, θα απέβαινε αλυσιτελής αν ήταν δυνατόν κάποιος να στερηθεί το νόμιμο και φυσικό δικαστή του. Η διάταξη λοιπόν αυτή, παρουσιάζει έντονη συνάφεια με το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος καθώς η δικαστική προστασία είναι ουσιαστική και κυρίως αποτελεσματική μόνο όταν παρέχεται από τον νόμιμο και φυσικό δικαστή, εκείνον δηλαδή που ορίζεται γενικά και εκ των προτέρων από το νόμο και όχι ειδικώς, με σκοπό να δικάσει ένα συγκεκριμένο άτομο ή μία συγκεκριμένη υπόθεση⁷⁵. Από τον συνδυασμό των άρθρων 20 παρ. 1 και 8 παρ. 1 του Συντάγματος προκύπτει τελικά το δικαίωμα του κάθε πολίτη να αξιώσει από τα δικαστήρια έννομη προστασία από τον δικαστή όμως που είναι αρμόδιος για την περίπτωση του κατά τους νόμους, δηλαδή από τον «φυσικό» - νόμιμό του δικαστή. Τα δύο αυτά θεμελιώδη δικαιώματα ολοκληρώνουν την εικόνα της δικαιοδοτικής λειτουργίας όπως την εννοεί και την οργανώνει, ως θεσμό αλλά και ως υποκειμενικό δικαίωμα, το Σύνταγμα⁷⁶.

β) Το άρθρο 87 παρ. 1 του Συντάγματος ορίζει ότι:

«Η δικαιοσύνη απονέμεται από δικαστήρια συγκροτούμενα από τακτικούς δικαστές, που απολαμβάνουν λειτουργική και προσωπική ανεξαρτησία.»

Η διάταξη αυτή αποτελεί απαραίτητο συμπλήρωμα του άρθρου 8 παρ. 1 του Συντάγματος και απαραίτητη προϋπόθεση για την εξασφάλιση του δικαιώματος στην παροχή μιας αντικειμενικής και πάνω απ' όλα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας.

Προκειμένου λοιπόν να αποφευχθεί η προκατειλημμένη ή και προαποφασισμένη απονομή της δικαιοσύνης, στοιχείο που θα ισοδυναμούσε ουσιαστικά και πραγματικά με ακύρωση της προστατευτικής λειτουργίας του άρθρου 20 παρ. 1 του Συντάγματος, η δικαστική προστασία πρέπει να είναι ουσιαστική και αντικειμενική⁷⁷. αυτό εξασφαλίζεται μόνο με τα εχέγγυα της αμεροληψίας, καθώς και της λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας των οργάνων της.

⁷² *Αρ. Μάνεσης*, Ατομικές ελευθερίες, σελ. 214.

⁷³ Η αρχή του φυσικού δικαστή έχει τις καταβολές της στην ποινική δίκη. Όπως αναφέρει ο *Π.Δ. Δαγτόγλου*, Συνταγματικό δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα Β', 2^η αναθ. έκδ., Αθήνα – Κομοτηνή 2005, σελ. 1432., η αρχή του νόμιμου (ή φυσικού) δικαστή αναφέρεται ιστορικά στην ποινική δίκη. Αποτελούσε συμπλήρωμα της αρχής της προσωπικής ασφάλειας και στο πλαίσιο αυτό αναπτύσσεται μερικές φορές και σήμερα.

⁷⁴ *Π.Δ. Δαγτόγλου*, ό.π., σελ. 1432.

⁷⁵ *Π.Δ. Δαγτόγλου*, ό.π., σελ. 1431.

⁷⁶ *Δ. Τσάτσος*, Συνταγματικό δίκαιο, τ. Β', Οργάνωση και λειτουργία της πολιτείας, έκδ. β', Αθήνα – Κομοτηνή 1993, σελ. 463-464.

⁷⁷ *Π.Δ. Δαγτόγλου*, ό.π., σελ. 1431.

Προς επίρρωση της συγκεκριμένης συνταγματικής διάταξης λειτουργούν και τα άρθρα 93 επ. του Συντάγματος, τα οποία ρυθμίζουν την οργάνωση και την δικαιοδοσία των ελληνικών δικαστηρίων. Ειδικότερα, στο άρθρο 95 του Συντάγματος το δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας, ως προς την δεύτερη κατεύθυνσή του, δηλαδή ως προς την προστασία των πολιτών απέναντι στην άσκηση της δημόσιας εξουσίας εκ μέρους της Διοίκησης, ολοκληρώνεται και συγκεκριμενοποιείται με την κατοχύρωση της δυνατότητας άσκησης προσφυγής ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας με αίτηση ακυρώσεως.

γ) Το άρθρο 26 παρ. 3 του Συντάγματος ορίζει ότι:

«Η δικαστική λειτουργία ασκείται από τα δικαστήρια· οι αποφάσεις τους εκτελούνται στο όνομα του Ελληνικού Λαού.»

Η διάταξη 26 που θεσπίζει την αρχή της διάκρισης των λειτουργιών ανήκει και αυτή στις διατάξεις εκείνες που κατοχυρώνουν εμμέσως και δευτερευόντως το δικαίωμα στην παροχή δικαστικής προστασίας. Από την διατύπωση της τρίτης παραγράφου της προκύπτει εμμέσως η κατοχύρωση του δικαιώματος των φυσικών και νομικών προσώπων να ζητούν την συνδρομή της δικαστικής λειτουργίας σε όποια υπόθεση ή διαφορά τους αφορά, καθώς στη παράγραφο αυτή διασαφηνίζεται ευκρινώς η ύπαρξη και το αντικείμενο της δικαστικής λειτουργίας. Παράλληλα προκύπτει και η υποχρέωση του κράτους να ιδρύσει δικαστήρια και να κατανέμει τις ανάλογες αρμοδιότητες προκειμένου οι πολίτες να έχουν τη δυνατότητα της παροχής πραγματικής έννομης προστασίας.

Συμπερασματικά λοιπόν, είναι φανερό ότι η συνταγματική μας τάξη διαθέτει ένα πλέγμα διατάξεων με τις οποίες ολοκληρώνεται η κατοχύρωση του δικαιώματος στην παροχή δικαστικής εξουσίας και καθίσταται δυνατή η άσκηση της. Αυτό ακριβώς το γεγονός καταδεικνύει και την θεμελιώδη σημασία που προσδίδει ο συντακτικός μας νομοθέτης στο εν λόγω δικαίωμα.

Κλείνοντας αξίζει να αναφερθούμε και στο ότι πολλές από τις διατάξεις 4 έως 25 του Συντάγματος συνιστούν ένα πρώιμο και περιορισμένο θεμέλιο του δικαιώματος της παροχής έννομης προστασίας⁷⁸.

IV. ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΗΣ ΕΝΝΟΜΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ

1. ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ

Με το δικαίωμα παροχής δικαστικής προστασίας του άρθρου 20 παρ. 1 του Συντάγματος, θεσπίζεται το δικαίωμα προσφυγής στα δικαστήρια, το δικαίωμα δηλαδή να κινήσει κανείς τη δικαστική διαδικασία για την απονομή της δικαιοσύνης, όταν θεωρεί ότι θίγονται δικαιώματα ή έννομα συμφέροντά του.

⁷⁸ Ν. Κλαμαρής, ό.π, σελ. 69, 83 και 86.

Η κατοχύρωση όμως του δικαιώματος παροχής «εννόμου προστασίας υπό των δικαστηρίων» δεν σημαίνει ασφαλώς, ότι το Σύνταγμα εγγυάται και την ευνοϊκή απόφαση του δικαστηρίου, παρά μόνο την ελεύθερη πρόσβαση σε αυτό⁷⁹. Αυτό που κατοχυρώνει δηλαδή η διάταξη 20 παρ. 1 του Συντάγματος είναι το *θεμελιώδες δικονομικό δικαίωμα* προσφυγής στα δικαστήρια⁸⁰, ήτοι της αξίωσης να κινηθεί η δικαστική διαδικασία αντικειμενικής απονομής της δικαιοσύνης.

Το δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας λοιπόν, αποτελεί ένα δικονομικό δικαίωμα, το οποίο είναι διάφορο από το επίδικο ουσιαστικό δικαίωμα, για την προστασία του οποίου του αναγνωρίζεται άλλωστε η δυνατότητα της δικαστικής προσφυγής⁸¹. Η διάταξη 20 παρ. 1 δεν δημιουργεί, αλλά προϋποθέτει ουσιαστικά δικαιώματα, την ύπαρξη και την άσκηση των οποίων προστατεύει με την παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια, δηλαδή εκείνης της προστασίας που παρέχεται από τα τελευταία κατά νομικούς κανόνες και διαδικασίες, ή απλούστερα, της δικαστικής προστασίας.

Στη θεωρία⁸² γίνεται διάκριση μεταξύ του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας με τη στενή έννοια του όρου και του δικαιώματος ακρόασης των διαδίκων ενώπιον των δικαστηρίων⁸³. Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας *stricto sensu* αποτελεί όπως αναφέρθηκε, την κατ' αρχήν αξίωση του ενδιαφερομένου να απευθυνθεί στον δικαστή.

Το δικαίωμα ακρόασης των διαδίκων είναι το δικαίωμα για εκατέρωθεν⁸⁴ ανάπτυξη των σχετικών απόψεων των διαδίκων επί πραγματικών ή νομικών ζητημάτων⁸⁵. Απλούστερα, αποτελεί το δικαίωμα του ενδιαφερομένου να αναπτύξει ενώπιον του δικαστηρίου τις απόψεις του περί των θιγομένων δικαιωμάτων ή συμφερόντων του.

Η δικονομική θεωρία διακρίνει μεταξύ θετικής και αρνητικής λειτουργίας της δικαστικής ακρόασης. Η θετική λειτουργία αφορά στην ενεργό συμμετοχή των διαδίκων στη διαμόρφωση της διαδικασίας. Στην πράξη, αυτό για τον διάδικο σημαίνει τη δυνατότητα να εκθέτει στο δικαστήριο το αίτημά του, τα πραγματικά γεγονότα και τα αποδεικτικά μέσα, να αναπτύσσει τους νομικούς ισχυρισμούς του, να λαμβάνει γνώση των πραγματικών και νομικών ισχυρισμών του αντιδίκου και να επηρεάζει την διαμόρφωση των εκδιδόμενων αποφάσεων⁸⁶. Η αρνητική λειτουργία της δικαστικής ακρόασης αφορά στο δικαστήριο: Για το δικαστήριο το δικαίωμα αυτό των διαδίκων μεταφράζεται σε υποχρέωση του

⁷⁹ Ως προς το σημείο αυτό, θα λέγαμε ότι η διατύπωση του άρθρου 19 παρ. 4 του γερμ. συντ. είναι ακριβέστερη.

⁸⁰ Όπως ορθά επισημαίνει ο Π.Δ. Δαγτόγλου, Διοικητικό Δικονομικό δίκαιο, 3^η έκδ., Αθήνα – Κομοτηνή 2004, σελ. 55, «η συνταγματική διάταξη δεν αναφέρεται στο «βάσιμο» αλλά στο «παραδεκτό» της αγωγής».

⁸¹ Δ. Τσάτσος, Συνταγματικό δίκαιο, τ. Β', Οργάνωση και λειτουργία της πολιτείας, έκδ. β', Αθήνα – Κομοτηνή 1993, σελ. 464.

⁸² Βλ. Π.Δ. Δαγτόγλου, ό.π., σελ. 58 και Δ. Τσάτσος, ό.π., σελ. 466 – 467.

⁸³ Κ. Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 3^η αναθ. έκδ., ΝοΒ 2006, σελ. 426.

⁸⁴ Το δικαίωμα της δικαστικής ακρόασης κατοχυρώνεται όχι μόνο υπέρ εκείνου του διαδίκου που είχε την πρωτοβουλία να προσφύγει στο δικαστήριο, αλλά και υπέρ εκείνου, έναντι του οποίου ζητείται η δικαστική προστασία.

⁸⁵ Β. Σκουρής, Διοικητικό Δικονομικό δίκαιο Ι, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 59 επ.

⁸⁶ Κ. Μπέης, Τα συνταγματικά θεμέλια της δικαστικής προστασίας, Το ελληνικό έλλειμμα κράτους δικαίου, Αθήνα 1998, σελ. 196.

δικαστή να εξετάζει και να αξιολογεί τους νομικούς και πραγματικούς ισχυρισμούς των διαδίκων και να απαντά σε αυτούς με την απόφασή του, καθώς και την υποχρέωση του να μην στηρίζει την κρίση του σε πραγματικά περιστατικά και αποδεικτικά στοιχεία για τα οποία δεν είχαν οι διάδικοι τη δυνατότητα να αναπτύξουν τις απόψεις τους.

Έτσι, το δικαίωμα της ακρόασης των διαδίκων εμπεριέχει και τα εξής δικαιώματα:

- το δικαίωμα γνώσης των απόψεων και στοιχείων του αντιδίκου, έτσι ώστε να υφίσταται ευχέρεια αντίκρουσής τους, κάτι που επιβάλλεται άλλωστε και από το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ,
- το δικαίωμα κάθε διαδίκου να κληθεί⁸⁷ στη συνεδρίαση του δικαστηρίου για την εκδίκασή του⁸⁸,
- το δικαίωμα του διαδίκου να λάβει εύλογο χρόνο για την προετοιμασία του,
- το δικαίωμα παραστάσεως δια δικηγόρου, δικαίωμα που απορρέει από το δικαίωμα αναπτύξεως των ιδίων απόψεων ενώπιον του δικαστηρίου και συμβάλλει καθοριστικά στην αποτελεσματικότερη προστασία.

Το δικαίωμα δικαστικής ακρόασης καταγράφεται ρητά στην διάταξη 20 παρ. 1 του Συντάγματος, στοιχείο που καταδεικνύει την πρωταρχική σημασία που αυτό έχει για την πραγμάτωση του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας.

Έτσι, το δικαίωμα δικαστικής προστασίας *stricto sensu* και το δικαίωμα ακρόασης είναι απολύτως αλληλένδετα, αφού η δικαστική ακρόαση προϋποθέτει την πρόσβαση στα δικαστήρια ενώ ταυτόχρονα το δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας θα στερείτο κάθε νοήματος αν δεν συνοδευόταν ακριβώς από την ευχέρεια ανάπτυξης των απόψεων του ενδιαφερομένου και την αντίστοιχη υποχρέωση του δικαστή να τις ακούσει και να απαντήσει.

Το δικαίωμα ακρόασης των διαδίκων συμβάλλει, όπως εύστοχα έχει διατυπωθεί⁸⁹, στην ουσιαστικοποίηση της παροχής δικαστικής προστασίας, εφόσον η τυπική δυνατότητα του ατόμου να προσφύγει στο δικαστήριο όταν θίγονται τα δικαιώματά του, συμπληρώνεται από τη δυνατότητα που του παρέχεται να αναπτύξει και να υποστηρίξει κατ' ουσίαν τις απόψεις του ως προς αυτά και την παράλληλη υποχρέωση του δικαστηρίου να εξετάσει, επίσης κατ' ουσίαν τους ισχυρισμούς του.

Σε κάθε περίπτωση, τόσο το δικαίωμα δικαστικής προστασίας *stricto sensu* όσο και το δικαίωμα δικαστικής ακρόασης είναι δικαιώματα διαδικασίας, τα οποία δεν δημιουργούν αλλά προϋποθέτουν, όπως είναι προφανές, ουσιαστικά δικαιώματα ή συμφέροντα και ασκούνται για την προστασία των τελευταίων⁹⁰.

⁸⁷Όπως επισημαίνει ο Δ. Τσάτσος, ό.π., σελ. 468, πρέπει να γίνει δεκτό ότι το πεδίο προστασίας του δικαιώματος ακρόασης των διαδίκων δεν εξαντλείται στην υποχρέωση κλήτευσης των διαδίκων, αλλά καταλαμβάνει και όλα τα στάδια της διαδικασίας, ως την έκδοση της δικαστικής απόφασης.

⁸⁸ ΑΠ 776/2001, ΕλλΔνη 2002.

⁸⁹ Δ. Τσάτσος, ό.π., σελ. 467.

⁹⁰ Κ. Χρυσόγονος, ό.π., σελ. 427.

2. ΝΟΜΙΚΗ ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ

Ο καθορισμός της νομικής φύσης του δικαιώματος που κατοχυρώνει το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος αποτελεί ένα μείζον και πάντα επίκαιρο θέμα, τόσο από πλευράς νομολογίας, όσο και από πλευράς θεωρίας.

Πράγματι, προκειμένου να οριοθετηθεί το κανονιστικό περιεχόμενο και η λειτουργία την οποία επιτελεί στην έννομη τάξη η διάταξη αυτή, είναι απαραίτητο να διευκρινιστεί η νομική φύση του δικαιώματος που κατοχυρώνεται σε αυτή. Το κεντρικό πρόβλημα που τίθεται σχετικά με την αποσαφήνιση της νομικής φύσης του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας έγκειται στο εάν η επίμαχη διάταξη θεσπίζει ένα θεμελιώδες δικαίωμα ή περιορίζεται απλά στην υιοθέτηση μιας κατευθυντήριας αρχής.

Αρχικά, υποστηρίχθηκε η άποψη ότι η διάταξη 20 παρ. 1 του Συντάγματος δεν αποτελεί παρά μία θεσμική επιταγή, μία κατευθυντήρια αρχή με θεσμικό και αξιολογικό χαρακτήρα, που δίνει την εξουσία στο νομοθέτη να αποκλείει τη δυνατότητα πρόσβασης στα δικαστήρια για ορισμένες κατηγορίες διαφορών και υποθέσεων. Η άποψη αυτή βρήκε τη θεμελίωσή της σε μία απόφαση πολιτικού δικαστηρίου⁹¹, η οποία έκρινε ότι «δεν προχωρεί το δικαστήριο εις την φαινόμενη ως κρατούσαν άποψη, καθ' ην ιδρύεται δημόσιον εξ υποκειμένου δικαίωμα του ενδιαφερομένου προς παροχή εννόμου προστασίας εκ της διατάξεως του άρθρου 20 παρ. 1 του Συντάγματος», και ότι «η διάταξη αυτή έχει θεσμικό και αξιολογικό χαρακτήρα, αποτελεί προγραμματική και κατευθυντήρια αρχή»⁹².

Η παραπάνω άποψη ωστόσο, δεν μπορεί να γίνει δεκτή, καθώς κρίνεται ότι η υιοθέτησή της θα οδηγούσε στην περιθωριοποίηση της λειτουργίας και στη ματαίωση του σκοπού αυτής της τόσο θεμελιώδους διάταξης.

Σήμερα, η συντριπτική πλειοψηφία της θεωρίας τάσσεται υπέρ της άποψης ότι η διάταξη του άρθρου 20 παρ. 1 του Συντάγματος κατοχυρώνει ένα θεμελιώδες δικαίωμα, μία αξίωση συνταγματικά κατοχυρωμένη.

Τα σημαντικότερα επιχειρήματα υπέρ της κρατούσας άποψης είναι τα ακόλουθα:

Εν πρώτοις, η ρητή κατοχύρωση του δικαιώματος της έννομης προστασίας στον καταστατικό χάρτη προσδίδει σε αυτό αυξημένες νομικές εγγυήσεις και αναμφισβήτητο κύρος.

Επιπρόσθετα, ανατρέχοντας στην ίδια τη διατύπωση της εν λόγω διάταξης με τη μέθοδο της γραμματικής ερμηνείας, καθίσταται εμφανές ότι ο συντακτικός νομοθέτης δεν κατοχυρώνει απλά μία προγραμματική αρχή, αλλά θεσπίζει ένα

⁹¹ ΜΠρΑθ 174/1980

⁹² Παρεμφερείς απόψεις υποστηρίχθηκαν και στα πλαίσια της γερμανικής θεωρίας και νομολογίας με αφορμή τη διαμάχη για το ζήτημα της νομικής φύσης του δικαιώματος έννομης προστασίας που κατοχυρώνει το άρθρο 19 παρ. 4 του δυτικογερμανικού συντάγματος. Συγκεκριμένα, το Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο έχει αποδεχτεί τη θέση ότι η επίμαχη διάταξη δεν θεσπίζει ένα θεμελιώδες δικαίωμα, αλλά αποτελεί απλά μία θεσμική και κατευθυντήρια αρχή, η οποία αφορά στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Αντίστοιχες θέσεις έχουν υποστηριχθεί και από εκπροσώπους της γερμανικής θεωρίας.

θεμελιώδες δικαίωμα. Οι ορισμοί «έκαστος δικαιούται εις παροχήν...» και «έκαστος δύναται να αναπτύξη...» δεν αφήνουν περιθώριο υποστήριξης άλλης άποψης, παρά αυτής, σύμφωνα με την οποία, στην εν λόγω διάταξη κατοχυρώνεται ένα θεμελιώδες ατομικό δικαίωμα.

Παράλληλα, καθοριστικός για την τεκμηρίωση της κρατούσας άποψης είναι και ο σκοπός για τον οποίο ο συντακτικός νομοθέτης της μεταπολιτευτικής περιόδου συμπεριέλαβε στο ισχύον Σύνταγμα τη διάταξη 20 παρ. 1. Ο σκοπός αυτός δεν είναι άλλος από την αποτελεσματικότερη διασφάλιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών καθώς και της δικαιοκρατικής αρχής. Τέλος, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε ότι η εν λόγω διάταξη εντάσσεται στο κεφάλαιο του συνταγματικού κειμένου που φέρει ως τίτλο «Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα». Έτσι, μέσω και της συστηματικής ερμηνευτικής μεθόδου οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι το άρθρο 20 παρ. 1 του καταστατικού μας χάρτη θεσπίζει ανεπιφύλακτα ένα θεμελιώδες ατομικό δικαίωμα, το δικαίωμα του καθενός να ζητεί από τα δικαστήρια την παροχή έννομης προστασίας σε κάθε ενδεχόμενη παραβίαση ή προσβολή των δικαιωμάτων ή των έννομων συμφερόντων του.

Η παραδοχή της άποψης ότι στο άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος θεσπίζεται ένα θεμελιώδες ατομικό δικαίωμα, οδηγεί στο συμπέρασμα περί της διττής τελικά νομικής φύσης του δικαιώματος αυτού. Αυτό σημαίνει ότι η διάταξη αυτή δεν περιέχει μόνο μία θεμελιώδη δικονομική αρχή, όπως προαναφέρθηκε, αλλά και ένα επίσης θεμελιώδες ατομικό δικαίωμα. Το δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας δηλαδή, αποτελεί εν πρώτοις μία θεσμική επιταγή εις όφελος της αντικειμενικής δικαιοσύνης εν γένει ή της χρηστής διοικήσεως⁹³, μία αντικειμενική αρχή του δικονομικού δικαίου, την οποία οφείλει να ακολουθεί ο κοινός νομοθέτης κατά την θέσπιση των κανόνων οργάνωσης και λειτουργίας της δικαιοσύνης⁹⁴. Ταυτόχρονα, ο συντακτικός νομοθέτης θεμελιώνει και μία έννομη αξίωση του ατόμου, στο επίπεδο μάλιστα του συνταγματικώς κατοχυρωμένου ατομικού δικαιώματος.

Η παροχή της δικαστικής προστασίας έχει και αυτή διττή νομική φύση. Φέρει τον χαρακτήρα της θεσμικής εγγύησης που αφορά στο θέμα της οργάνωσης και λειτουργίας των δικαστηρίων, αποτελώντας αντικειμενική αρχή η οποία αφορά στην απονομή της δικαιοσύνης, και ταυτόχρονα από την αντικειμενική αυτή αρχή απορρέει και το θεμελιώδες δικαίωμα για παροχή δικαστικής προστασίας του κάθε ατόμου.

3. ΤΟ ΕΙΔΟΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ

Η παραδοχή της άποψης ότι η διάταξη 20 παρ. 1 του Συντάγματος θεσπίζει ένα θεμελιώδες δικαίωμα, καθιστά επιτακτική την εξέταση του ζητήματος, το οποίο αφορά στο συγκεκριμένο είδος του δικαιώματος αυτού. Είναι απαραίτητο δηλαδή, να διευκρινιστεί σε ποιο συγκεκριμένο είδος, στα οποία διακρίνονται τα

⁹³ Π.Δ. Δαγτόγλου, ό.π., σελ. 58.

⁹⁴ Ανδρ. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα, Ειδικό μέρος, Παραδόσεις Συνταγματικού δικαίου τ. ΙΙΙ, τεύχ. ΙV επ., σελ. 226 – 227.

συνταγματικά δικαιώματα εν γένει, κατατάσσεται το δικαίωμα στην παροχή δικαστικής προστασίας.

Κατ' αρχήν, σύμφωνα με την παραδοσιακή τριμερή διάκριση των συνταγματικών δικαιωμάτων, τα δικαιώματα αυτά διακρίνονται⁹⁵ σε:

- ατομικά δικαιώματα (status negativus)
- κοινωνικά δικαιώματα (status positivus ή socialis)
- πολιτικά δικαιώματα (status activus)

Κριτήριο της εν λόγω διάκρισης αποτελεί το περιεχόμενο της πράξης ή παράλειψης του αποδέκτη της ενέργειας του συνταγματικού δικαιώματος, που δεν είναι άλλος από την κρατική εξουσία⁹⁶.

Ατομικά είναι τα δημόσια δικαιώματα που παρέχουν στα άτομα αρνητική αξίωση, η οποία στρέφεται κατά του κράτους και το εξαναγκάζει σε παράλειψη (nec facere)⁹⁷. Ουσιαστικά, τα δικαιώματα αυτά εξαναγκάζουν το κράτος σε αρνητική πράξη, σε παράλειψη και διαμορφώνουν την «αρνητική κατάσταση» του ατόμου, δηλαδή προσδιορίζουν τον status negativus του.

Κοινωνικά είναι τα δικαιώματα εκείνα που στρέφονται προς το κράτος και περιλαμβάνουν μία θετική αξίωση προς πράξη (facere) προσδιορίζοντας αντίστοιχα, τον status positivus του ατόμου⁹⁸. Σε αντίθεση δηλαδή με τα ατομικά δικαιώματα, τα κοινωνικά δεν στρέφονται κατά του κράτους αλλά προς αυτό. Έχουν έτσι, θετικό περιεχόμενο, εφόσον εξαναγκάζουν το κράτος όχι σε παράλειψη, αλλά σε πράξη, περιλαμβάνοντας αξιώσεις κοινωνικών παροχών προς την κρατική εξουσία⁹⁹.

Πολιτικά τέλος, είναι τα δικαιώματα που στρέφονται προς το κράτος παρέχοντας στους πολίτες αξίωση ενεργητικής συμμετοχής στην άσκηση της κρατικής εξουσίας (status activus)¹⁰⁰. Έτσι τα πολιτικά δικαιώματα στοιχειοθετούν την «ενεργητική κατάσταση» του ατόμου. Η βασική διαφορά των δικαιωμάτων αυτών με τα ατομικά έγκειται στο ότι, ενώ τα ατομικά δικαιώματα παρέχοντας μια αξίωση αποχής, είναι δικαιώματα του ανθρώπου, τα πολιτικά είναι δικαιώματα του πολίτη.

Η κατάταξη του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας σε μία από τις παραδοσιακές αυτές κατηγορίες των status negativus, positivus ή activus παρουσιάζει αξιοσημείωτες, αν όχι και ανυπέρβλητες δυσχέρειες.

Υποστηρίχθηκε κατ' αρχήν η άποψη ότι το δικαίωμα στην παροχή δικαστικής προστασίας ανήκει στην κατηγορία των ατομικών δικαιωμάτων. Η άποψη αυτή

⁹⁵ Η συστηματοποίηση της θεωρίας των συνταγματικών δικαιωμάτων ανάγεται στις αρχές του 20ού αιώνα και οφείλεται στον επιφανή γερμανό νομικό G. Jellinek, ο οποίος τα κατέταξε στις τρεις παραπάνω κατηγορίες, βλ. G. Jellinek, Allgemeine Staatslehre, σελ. 417 επ.

⁹⁶ Ανδρ. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα, Σύστημα Συνταγματικού δικαίου, τ. Γ', τεύχ. I-III, β' έκδ., Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 123.

⁹⁷ Ανδρ. Δημητρόπουλος, ό.π., σελ. 126.

⁹⁸ Ανδρ. Δημητρόπουλος, ό.π., σελ. 127.

⁹⁹ Η κλασική νομική σκέψη αντιτάχθηκε με επιμονή κατά της έννοιας των «κοινωνικών δικαιωμάτων», όπως αυτή προσδιορίζεται παραπάνω, υποστηρίζοντας ότι αυτά δεν αποτελούν στην ουσία, δικαιώματα με την κυριολεκτική έννοια του όρου, αλλά πρόκειται περισσότερο για 'κατευθυντήριες αρχές', από το περιεχόμενό των οποίων δεν προκύπτουν νομικές δεσμεύσεις για το κράτος.

¹⁰⁰ Ανδρ. Δημητρόπουλος, ό.π., σελ. 132.

βασίζεται στην παραδοχή ότι το δικαίωμα της έννομης προστασίας αποτελεί τη βάση για την αποτελεσματική προστασία των ατόμων μέσω της δικαστικής οδού, σε κάθε περίπτωση που θίγονται τα δικαιώματα και τα έννομα συμφέροντά τους. Πράγματι, τα άτομα, με το δικαίωμα της δικαστικής προστασίας, εξοπλίζονται με την αρνητική αξίωση κατά της Δημόσιας Διοίκησης να εξαλείψει κάθε εμπόδιο που θα δυσχέραινε την ακώλυτη πρόσβασή τους στα δικαστήρια. Το δικαίωμα λοιπόν αυτό είναι, με άλλα λόγια, συνυφασμένο με τα ατομικά δικαιώματα διότι παρέχει την δυνατότητα αγώγιμης αξίωσης έναντι της Πολιτείας να μην εμποδίζει με νομοθετικούς ή άλλους περιορισμούς την επιδίωξη της δικαστικής ακρόασης και προστασίας¹⁰¹.

Επιπλέον όμως, υποστηρίζεται και η άποψη ότι το άρθρο 20 παρ. 1 καθιερώνει από κοινού, ένα ατομικό και ένα κοινωνικό δικαίωμα. Καθιερώνει ένα κοινωνικό δικαίωμα, με την έννοια ότι δημιουργεί την μη αγώγιμη υποχρέωση της Πολιτείας να ιδρύσει αρκετά δικαστήρια που να παρέχουν τις υπηρεσίες τους στους πολίτες. Καθιερώνει όμως παράλληλα ένα ατομικό δικαίωμα, προπαντός με την έννοια της αγώγιμης αξίωσης έναντι της Πολιτείας, να μην εμποδίζει με κανέναν τρόπο, όπως αναφέρθηκε, τη δικαστική επιδίωξη της αποτελεσματικής προστασίας των συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων του ατόμου¹⁰².

Έτσι, η κοινωνική φύση του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας συμπληρώνεται με την παράλληλη λειτουργία του και ως ατομικού δικαιώματος, το οποίο αντιστοιχεί στην υποχρέωση του κράτους να απέχει με κάθε τρόπο από την οποιαδήποτε παράνομη παρεμπόδιση της λειτουργίας του συνταγματικά εγγυημένου θεσμού της δικαστικής προστασίας¹⁰³. Η άποψη αυτή περί του διπτού χαρακτήρα του δικαιώματος, που θα πρέπει να θεωρηθεί ως ορθότερη, μας οδηγεί στην εδραίωση της αντίληψης ότι στο άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος θεμελιώνεται εκ παραλλήλου ένα κοινωνικό και ένα ατομικό δικαίωμα, το οποίο χαρακτηρίζεται τελικά, ως «θεμελιώδες δικονομικό δικαίωμα», ως μία αξίωση δημοσίου δικαίου¹⁰⁴.

Στα παραπάνω θα μπορούσε να προστεθεί και μία τρίτη άποψη, κατά την οποία, το δικαίωμα του άρθρου 20 παρ. 1 του Συντάγματος από μία άλλη οπτική γωνία, θα μπορούσε να θεωρηθεί και ως πολιτικό δικαίωμα, εφόσον η άσκηση του καταλήγει στην άσκηση κρατικής εξουσίας υπό την μορφή της έκδοσης μίας δικαστικής απόφασης. Ο φορέας του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας με άλλα λόγια, ασκώντας το δικαίωμα αυτό, καθίσταται παράγοντας στην διαμόρφωση της πολιτειακής βούλησης, καθώς τα δικαστήρια συγκαταλέγονται αναμφίβολα ανάμεσα στους εκφραστές της τελευταίας. Μάλιστα η άσκηση του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας αποτελεί συνήθως, και αναγκαία προϋπόθεσή της, δεδομένου ότι τα δικαστήρια κατά

¹⁰¹ Κ. Λαμπράκης, Η δικαστική προστασία και το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος 1975, ΕλλΔνη 1986, σελ. 617.

¹⁰² Κ. Μπέης, Αντισυνταγματικότητα της εξάρτησης της αναστολής διοικητικής εκτέλεσης από προηγούμενη προκαταβολή μέρους της εκτελούμενης αξίωσης, Δ 1980, σελ. 422.

¹⁰³ Ι. Ψωμάς., Το συνταγματικό δικαίωμα της παροχής έννομης προστασίας και η εφαρμογή του από τη νομολογία και τη θεωρία, Δ 1982, σελ. 563.

¹⁰⁴ Ν. Σοϊλεντάκης, Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας στην Διοικητική Δικονομία, Αθήνα – Κομοτηνή 1993, σελ. 54.

κανόνα, δεν λειτουργούν αυτεπαγγέλτως, αλλά κατόπιν υποβολής αιτήματος δικαστικής προστασίας, δηλαδή ένδικου βοηθήματος¹⁰⁵.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι, δεν θα απείχε κανείς από την πραγματικότητα αν χαρακτήριζε το δικαίωμα της δικαστικής προστασίας ως πολυμορφικό δικαίωμα, το οποίο άλλωστε αποδεικνύει πόσο σχετική είναι τελικά η αξία της κλασικής τυπολογίας των συνταγματικών δικαιωμάτων¹⁰⁶.

4. ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ

Το δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας είναι όπως αναπτύχθηκε, ένα θεμελιώδες συνταγματικό δικαίωμα. Όλα τα συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα εμφανίζονται να έχουν το καθένα τρεις διαστάσεις που αφορούν στο περιεχόμενό τους. Έτσι τα συνταγματικά δικαιώματα - και ως εκ τούτου και το δικαίωμα δικαστικής προστασίας - έχουν αμυντικό, προστατευτικό και εξασφαλιστικό περιεχόμενο.

Ο G. Jellinek χρησιμοποίησε ως κριτήριο για την κατηγοριοποίηση των συνταγματικών δικαιωμάτων την διαπίστωση της πηγής των κινδύνων που απειλούν τον άνθρωπο. Σύμφωνα με το κριτήριο αυτό, το οποίο αποτέλεσε και αποτελεί και ως σήμερα την αφετηρία της μελέτης των θεμελιωδών δικαιωμάτων, η έννομη τάξη διαμορφώνει το νομικό περιεχόμενο των συνταγματικών δικαιωμάτων και τα πρόσφορα νομικά μέσα για την προστασία τους, ανάλογα με τις πηγές των κινδύνων που απειλούν και εμποδίζουν την ακώλυτη άσκηση τους. Οι βασικές πηγές των κινδύνων αυτών είναι αφενός οι επιθετικές ενέργειες των υπόλοιπων ανθρώπων, οι οποίοι εμφανίζονται άλλοτε ως φορείς δημόσιας και άλλοτε ιδιωτικής εξουσίας και αφετέρου άλλα κοινωνικοοικονομικά εμπόδια που έχουν να κάνουν με την οικονομική ανάγκη¹⁰⁷. Έτσι,

- Τα συνταγματικά δικαιώματα έχουν αμυντικό περιεχόμενο¹⁰⁸, διότι αποβλέπουν στην απόκρουση των προσβολών εκείνων που προέρχονται από επιθετικές ενέργειες των άλλων ανθρώπων. Η πηγή δηλαδή, των κινδύνων προς την οποία στρέφεται το αμυντικό περιεχόμενο δεν είναι άλλο από τον ίδιο τον άνθρωπο, ανεξάρτητα από το αν εμφανίζεται υπό μορφή φορέα δημόσιας ή ιδιωτικής εξουσίας. Το αμυντικό περιεχόμενο έτσι, ανάγεται στην διαφύλαξη του ανθρώπου από αυτές τις επιθετικές, επίσης ανθρώπινες, ενέργειες.

Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας έχει αναμφίβολα αμυντικό περιεχόμενο, εφόσον στρέφεται άμεσα τόσο κατά των επιθετικών ενεργειών άλλων ανθρώπων όσο και κατά της κρατικής εξουσίας, αποκλείοντας δηλαδή, κάθε κρατική παρεμπόδιση της δικαστικής ακρόασης και προστασίας με νομοθετικό ή όποιο άλλο μέτρο. Ως τέτοιο δικαίωμα η έννομη προστασία είναι απόλυτο, με την έννοια ότι στρέφεται κατά παντός.

¹⁰⁵ Κ. Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 3^η αναθ. έκδ., ΝοΒ 2006, σελ. 423.

¹⁰⁶ Κ. Χρυσόγονος, ό.π., σελ. 424.

¹⁰⁷ Ανδρ. Δημητρόπουλος, ό.π., σελ. 137 επ.

¹⁰⁸ Ανδρ. Δημητρόπουλος, ό.π., σελ. 138.

- Τα συνταγματικά δικαιώματα έχουν και προστατευτικό περιεχόμενο¹⁰⁹, έναντι προσβολών που ανάγονται επίσης, όπως και στην περίπτωση της αμυντικής διάστασης, σε επιθετικές ενέργειες άλλων ανθρώπων. Όπως δηλαδή και το αμυντικό, έτσι και το προστατευτικό περιεχόμενο των συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων ανάγεται στην πρώτη πηγή κινδύνων που είναι η διαφύλαξη του ανθρώπου από επιθετικές ενέργειες των συνανθρώπων.

Το δικαίωμα στην δικαστική προστασία διαθέτει προστατευτικό περιεχόμενο, το οποίο έγκειται και αυτό στην αξίωση για παροχή προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ατόμου από επιθετικές ενέργειες των άλλων.

- Τέλος, τα συνταγματικά δικαιώματα έχουν εξασφαλιστικό ή αλλιώς, διασφαλιστικό/διεκδικητικό περιεχόμενο¹¹⁰, το οποίο τους παρέχει την αξίωση της διαφύλαξης από κινδύνους άλλους, εκτός δηλαδή από τις ανθρώπινες ενέργειες καθώς και αξιώσεις για την βελτίωση της θέσης του ατόμου.

Από το διασφαλιστικό αυτό περιεχόμενο που διαθέτει και το δικαίωμα για έννομη προστασία, συνάγεται η μη αγωγή υποχρέωση του κράτους να ιδρύει και να διατηρεί τα απαραίτητα δικαστήρια, ώστε να καθίσταται δυνατή και στην πράξη η παροχή της δικαστικής προστασίας των ατόμων.

Πρέπει να επισημανθεί ότι με την αναγωγή της ανθρώπινης αξίας σε προστατευτική υποχρέωση του κράτους, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο άρθρο 2 παρ. 1 του Συντάγματός μας, όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα περιέχουν αμυντικές, προστατευτικές και διεκδικητικές προς το κράτος αξιώσεις, οι οποίες αντιστοιχούν στις τρεις διαστάσεις των συνταγματικών δικαιωμάτων, όπως αναπτύχθηκαν παραπάνω. Άλλωστε, το δικαίωμα δικαστικής προστασίας και ακρόασης αποτελούν έκφανση της συνταγματικά κατοχυρωμένης αρχής του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας που κατοχυρώνεται στο εν λόγω άρθρο¹¹¹.

5. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ

α) Αντικείμενο του Δικαιώματος:

ι) δικαιώματα και συμφέροντα:

Όπως προκύπτει από την διατύπωση του άρθρου 20 παρ. 1 του Συντάγματος («καθένας έχει δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια και μπορεί να αναπτύξει σ' αυτά τις απόψεις του για τα δικαιώματα ή συμφέροντα του..»), αντικείμενο του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας είναι δικαιώματα και συμφέροντα του ενάγοντος ή του προσφεύγοντος και όχι κατά κανόνα, άλλων προσώπων¹¹².

¹⁰⁹ Ανδρ. Δημητρόπουλος, ό.π., σελ. 140.

¹¹⁰ Ανδρ. Δημητρόπουλος, ό.π., σελ. 142.

¹¹¹ Δ. Τσάτσος, ό.π., σελ. 469.

¹¹² Π.Δ. Λαγτόγλου, ό.π., σελ. 59.

Η προστασία που παρέχει το άρθρο αυτό του Συντάγματος είναι έννομη προστασία. Αυτό σημαίνει ότι το Σύνταγμα εγγυάται την δικαστική προστασία αποκλειστικά και μόνο για δικαιώματα και συμφέροντα του ατόμου, τα οποία το ίδιο το σύστημα του δικαίου αναγνωρίζει¹¹³. Δηλαδή, αντικείμενο προστασίας της εν λόγω διάταξης αποτελούν μόνο τα «έννομα αντικείμενα», ενώ δεν υφίσταται τέτοια εγγύηση για 'δικαιώματα' ή 'συμφέροντα', τα οποία δεν αναγνωρίζονται από το δίκαιο.

Πρέπει να σημειωθεί ότι, δεν έχει σημασία ο νομικός χαρακτηρισμός του δικαιώματος ή του συμφέροντος, κατά πόσο δηλαδή αυτό αφορά σε δημοσίου ή σε ιδιωτικού δικαίου σχέσεις. Επίσης, δεν παίζει ρόλο αν το δικαίωμα ή το συμφέρον αυτό προσβάλλεται από δημόσιο φορέα, ή από κάποιο φυσικό ή νομικό πρόσωπο. Εκείνο που έχει σημασία, για την δυνατότητα παροχής της δικαστικής προστασίας, είναι τα δικαιώματα ή συμφέροντα αυτά που προσβάλλονται ή θίγονται με οποιονδήποτε τρόπο να αναγνωρίζονται από το δίκαιο.

Πρόκειται συνεπώς, για έναν προστατευτικό κύκλο που το Σύνταγμα εγγυάται, μία έκφραση αυτοπροστασίας του ίδιου του συστήματος δικαίου που διαφυλάττει ακριβώς και την αξιοπιστία του. Πράγματι, δεν θα ήταν λογικό και θα αποτελούσε ασυνέπεια εκ μέρους του δικαίου να παρέχεται η δυνατότητα δικαστικής προστασίας σε περιπτώσεις που δεν αφορούν δικαιώματα που προστατεύονται από το δίκαιο και πόσο μάλλον σε περιπτώσεις που συνιστούν απαγορευμένες συμπεριφορές.

Ωστόσο, οι έννοιες «δικαιώματα» και «συμφέροντα» δεν ταυτίζονται εννοιολογικά.

Η έννοια του δικαιώματος περιλαμβάνει τις εξουσίες που σύμφωνα με τους κανόνες δικαίου ανήκουν σε φυσικά ή νομικά πρόσωπα και αποσκοπούν στην ικανοποίηση των βιοτικών ή ηθικών τους αναγκών¹¹⁴. Στην έννοια αυτή υπάγονται τα εξουσιαστικά δικαιώματα, απόλυτα ή σχετικά, τα διαπλαστικά δικαιώματα και τα δικονομικά δικαιώματα, αρκεί να έχει πληρωθεί το πραγματικό του οικείου κανόνα δικαίου, το οποίο έχει ως συνέπεια την γένεση ή την κτήση του δικαιώματος¹¹⁵. Το δικαίωμα, υπό την έννοια με την οποία χρησιμοποιείται στην περίπτωση της δικαστικής προστασίας αφορά τελικά κάθε ατομικό συμφέρον που κρίνεται από την έννομη τάξη ως άξιο προστασίας¹¹⁶.

Με τον όρο «συμφέροντα» πρέπει να θεωρηθούν μόνο τα έννομα¹¹⁷, δηλαδή από το νόμο αναγνωριζόμενα και όχι τα ατομικά απλώς συμφέροντα ή τα λεγόμενα αντανακλαστικά δικαιώματα («αντανακλάσεις δικαιωμάτων»), δηλαδή

¹¹³ Ανδρ. Δημητρόπουλος, *Συνταγματικά δικαιώματα*, Ειδικό μέρος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου τ. ΙΙΙ, τεύχ. ΙV επ., σελ. 226.

¹¹⁴ Ν. Σοϊλεντάκης, *ό.π.*, σελ. 167.

¹¹⁵ Κ. Μπέης, *Ερμηνεία του άρθρ. 20 παρ. 1 του Συντάγματος*, Η ερμηνεία του Συντάγματος Ι. Κασσιμάτης / Κ. Μαυριάς, Αθήνα – Κομοτηνή 2003, σελ. 74.

¹¹⁶ Κ. Λαμπράκης, *ό.π.*, σελ. 623.

¹¹⁷ Π.Δ. Λαγτόγλου, *ό.π.*, σελ. 59.

οι δυσμενείς επιρροές κανόνων αντικειμενικού δικαίου ή γενικών διοικητικών μέτρων στην υποκειμενική κατάσταση ενός ιδιώτη¹¹⁸.

Το άρθρο 20 παρ. 1 εγγυάται την δικαστική προστασία της έννομης καταστάσεως του ιδιώτη. Επεξηγηματικά, το έννομο συμφέρον υποδηλώνει την ανάγκη έννομης προστασίας, της οποίας η πραγμάτωση εξαρτάται από τον δικαιούχο του δικαιώματος αποκλειστικά και όχι από τη μέριμνα τρίτου προσώπου ή της Πολιτείας. Ο ενάγων λοιπόν δεν δικαιούται να αξιώσει την προστασία αμιγώς οικονομικών, πολιτικών ή και πολιτιστικών συμφερόντων¹¹⁹.

Έτσι λοιπόν, η έννοια του «συμφέροντος» πρέπει να ερμηνεύεται συσταλτικά ώστε να περιλαμβάνει μόνο τα νομικώς αναγνωριζόμενα συμφέροντα του ατόμου, καθώς δεν μπορεί να θεωρηθεί από την φύση του άξιο προστασίας ένα συμφέρον νομικά αδιάφορο. Τέλος, εφόσον συμφέρον, στα πλαίσια της έννοιας του άρθρου 20 παρ. 1 του Συντάγματος, αποτελεί η συμμετοχή ορισμένου προσώπου σε κάποια κατάσταση από την οποία αυτό αντλεί πλεονεκτήματα ή άλλα ωφελήματα, αντικείμενο της αξίωσης για παροχή έννομης προστασίας μπορεί να είναι και μήπω γεγεννημένο ουσιαστικό δικαίωμα, εφόσον όμως έχει ήδη διαμορφωθεί σχετικό έννομο συμφέρον, όπως είναι ιδίως το δικαίωμα προσδοκίας¹²⁰.

ii) άμεση και προσωπική σχέση με τον ενδιαφερόμενο:

Το άρθρο 20 παρ. 1 δεν παρέχει αξίωση δικαστικής διάγνωσης οποιασδήποτε βιοτικής σχέσης, παρά μόνον εκείνων που σχετίζονται άμεσα και προσωπικά με τον ενδιαφερόμενο, του οποίου τα δικαιώματα και συμφέροντα θίγονται¹²¹. Επομένως, δεν αρκεί κάποιος να επικαλεστεί το δικαίωμα του στην παροχή έννομης προστασίας όταν πρόκειται για αντανάκλαστικά δικαιώματα, δηλαδή όταν πρόκειται για δυσμενείς επιρροές κανόνων αντικειμενικού δικαίου ή γενικών διοικητικών μέτρων, τα οποία βασίζονται σε κανόνες που εξυπηρετούν αποκλειστικά το δημόσιο συμφέρον. Τέτοιες περιπτώσεις αποτελούν ιδίως οι συνταγματικές διατάξεις για γενικά θέματα, τα οποία αφορούν το σύνολο των πολιτών, όπως για παράδειγμα, όσες διέπουν τις σχέσεις μεταξύ των άμεσων κρατικών οργάνων και κυρίως του αρχηγού του κράτους, της Κυβέρνησης και της λαϊκής αντιπροσωπείας, καθώς και όσες ρυθμίζουν τον τρόπο ανάδειξης των οργάνων αυτών.

Η παράβαση των παραπάνω διατάξεων, έστω και αν αυτές έμμεσα και αντανάκλαστικά προστατεύουν και τα συμφέροντα των πολιτών, δεν εμπίπτει στο αντικείμενο της διάταξης 20 παρ. 1 του Συντάγματος. Οι διατάξεις αυτές, αποσκοπούν κατά τεκμήριο, στην ορθολογικότερη διακυβέρνηση της χώρας¹²²,

¹¹⁸ Έτσι, για παράδειγμα, δεν αποτελούν αντικείμενο δικαστικής προστασίας τα απλώς οικονομικά συμφέροντα των εκτελωνιστών που θίγονται από την απλούστευση των διαδικασιών εκτελωνισμού, ούτε τα συμφέροντα των καταστηματαρχών που ζημιώνονται από την κατάργηση ή την μετάθεση της στάσεως λεωφορείων, η οποία βρισκόταν έως τότε μπροστά στα καταστήματά τους.

¹¹⁹ Έτσι, μία ασφαλιστική εταιρία δεν μπορεί να εγείρει αγωγή κατά αποφάσεως με την οποία παρέχεται άδεια λειτουργίας σε άλλες ασφαλιστικές εταιρίες, εφόσον με την απόφαση αυτή θίγονται μόνο τα οικονομικά και όχι τα έννομα συμφέροντα αυτής. (Κ. Λαμπράκης, ό.π., σελ. 625.)

¹²⁰ Κ. Μπέης, ό.π., σελ. 76.

¹²¹ Κ. Χρυσόγονος, ό.π., σελ. 429.

¹²² Συγκεκριμένα, δεν υπάγονται στο εξεταζόμενο δικαίωμα κανόνες δημοσίου δικαίου, επιτακτικοί ή απαγορευτικοί, που δεν δημιουργούν δικαίωμα αλλά αποσκοπώντας απλώς στο γενικό συμφέρον,

στοιχείο που αφορά στο γενικό συμφέρον και βρίσκεται εκτός του προστατευτικού πλαισίου του δικαιώματος στην παροχή δικαστικής προστασίας¹²³. Η εν λόγω παράβαση θίγει μόνο δευτερευόντως πραγματικά έννομα συμφέροντα¹²⁴. Η δευτερεύουσα όμως αυτή επενέργεια σε καμία περίπτωση δεν περιλαμβάνεται στον σκοπό της παραπάνω διάταξης.

Επιπρόσθετα, το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος, χρησιμοποιώντας την κτητική αντωνυμία «του», αναφέρεται κατ' αρχήν μόνο στο υποκείμενο του επίδικου ουσιαστικού δικαιώματος ή συμφέροντος. Για να θεμελιωθεί έτσι, το υποκειμενικό δικαίωμα της δικαστικής προστασίας, δεν αρκεί το αντικειμενικό παράνομο, παρά θα πρέπει αυτό να έχει διαπραχθεί σε βάρος του αιτούντος την δικαστική προστασία. Η επικαλούμενη δηλαδή βλάβη, όπως σημειώθηκε ήδη, θα πρέπει να είναι προσωπική¹²⁵. Η παροχή της έννομης προστασίας δεν επιτρέπεται να ζητείται για δικαίωμα ή συμφέρον άλλου προσώπου, ούτε βέβαια και για την διαφύλαξη του δημοσίου συμφέροντος ή του συμφέροντος της ολότητας, καθώς στην έννομη τάξη μας δεν κατοχυρώνεται η λεγόμενη *actio popularis*, δηλαδή η «δημοτική αγωγή». Ο συντακτικός νομοθέτης συγκεκριμενοποιείται με σαφήνεια υπέρ του υποκειμένου του επίδικου ουσιαστικού δικαιώματος ή συμφέροντος. Με άλλα λόγια, η επικαλούμενη βλάβη πρέπει να είναι προσωπική¹²⁶.

iii) ανάγκη της δικαστικής προστασίας σε ενεστώτα χρόνο:

Η βλάβη των δικαιωμάτων και συμφερόντων θεμελιώνει την ανάγκη δικαστικής προστασίας του ατόμου σε ενεστώτα χρόνο, μόνο υπό την προϋπόθεση ότι εξακολουθεί να υφίσταται στον χρόνο αυτό ή έστω πιθανολογείται έντονα η επανάληψή της στο μέλλον. Γι' αυτό τον λόγο, ο αποκλεισμός, σύμφωνα με τις συνδυασμένες διατάξεις των άρθρων 32 και 45 π.δ. 18/1989, της αιτήσεως ακυρώσεως κατά πράξεως που δεν ισχύει πια κατά τον χρόνο άσκησης του ένδικου αυτού βοηθήματος, κρίθηκε ότι δεν αντίκειται στα άρθρα 20 παρ. 1 και 95 παρ. 1 του Συντάγματος, ακόμα και αν ο αιτών επικαλείται ιδιαίτερο έννομο συμφέρον για την ακύρωση της πράξης¹²⁷. Περαιτέρω, το ενδεχόμενο να επαναληφθεί η ίδια παρανομία σε μέλλουσες πράξεις δεν συνιστά έννομο συμφέρον κατ' άρθρο 32 παρ. 2 π.δ. 18/1989 για τη συνέχιση της ακυρωτικής δίκης μετά τη λήξη της περιορισμένης χρονικής ισχύος της προσβαλλόμενης πράξης.

αναγνωρίζουν μια σφαίρα ελεύθερης εξουσίας στην Δημόσια Διοίκηση για την πραγμάτωση του σκοπού αυτού. Στην περίπτωση αυτή, το μόνο που υφίσταται είναι ένα απλό συμφέρον για την διατήρηση μιας νομικής κατάστασης. Για παράδειγμα, ένας δημότης έχει συμφέρον να διατηρείται η πόλη καθαρή, χωρίς όμως να διαθέτει και κάποιο ένδικο βοήθημα σε περίπτωση που η Διοίκηση παραλείψει την υποχρέωσή της αυτή! (Ν. Σοϊλεντάκης, ό.π., σελ. 88.)

¹²³ Κ. Χρυσόγονος, ό.π., σελ 429.

¹²⁴ Κ. Λαμπράκης, ό.π., σελ. 625.

¹²⁵ Κ. Χρυσόγονος, ό.π., σελ 429.

¹²⁶ Γι' αυτόν το λόγο, ο αποκλεισμός της προσβολής απόφασης της Γενικής Συνέλευσης υπερκείμενης συνδικαλιστικής οργάνωσης από μέλη υποκείμενων οργανώσεων δεν είναι αντισυνταγματικός, διότι το φυσικό πρόσωπο μετέχει στην δευτεροβάθμια οργάνωση δια της υποκείμενης, στην οποία και εναπόκειται να σταθμίσει αν συντρέχει λόγος προσβολής της απόφασης. (άρθρ. 8 του ν. 1264/1982, « Για τον εκδημοκρατισμό του συνδικαλιστικού κινήματος και την κατοχύρωση των συνδικαλιστικών ελευθεριών των εργαζομένων») ΕφΑθ 7330/1997, ΕλλΔνη 2000, 197.

¹²⁷ ΣτΕ 2033/1991, ΕλλΔνη 1992, 1337.

β) Περιεχόμενο του Δικαιώματος:

Το περιεχόμενο της προστασίας που παρέχεται από το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος είναι η κατοχύρωση ή αποκατάσταση του θιγόμενου δικαιώματος ή συμφέροντος¹²⁸. Εφόσον η έννομη προστασία συνιστά κατ' ουσίαν προστασία απέναντι στο άδικο, τότε είναι σαφές ότι τελικός στόχος και κατεύθυνση του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας δεν είναι άλλος από την οριστική αποκατάσταση και ικανοποίηση των δικαιωμάτων του ενδιαφερομένου που απονέμει ο νόμος και τα οποία έχουν πράγματι προσβληθεί. Το πρόσωπο που ζητά την δικαστική προστασία, που είναι όπως προειπώθηκε, ο δικαιούχος του προσβληθέντος δικαιώματος ή συμφέροντος, αξιώνει την αποκατάσταση των τελευταίων υποβάλλοντας την σχετική αίτηση στο δικαστήριο¹²⁹.

Κατ' αρχήν, το δικαίωμα της δικαστικής προστασίας προϋποθέτει, ως αναγκαία συστατικά του στοιχεία, την ύπαρξη ενός δικαιοδοτικού μηχανισμού, την ακώλυτη πρόσβαση σε αυτόν καθώς και την έκδοση της δικαστικής απόφασης, την απάντηση δηλαδή του δικαστηρίου στην αίτηση του προσφεύγοντος για δικαστική προστασία. Γίνεται όμως δεκτό από τη σύγχρονη θεωρία ότι η κατοχύρωση του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας δεν εξαντλείται στα τρία αυτά αναγκαία στοιχεία. Απαιτείται επιπλέον, η οργάνωση των ένδικων βοηθημάτων και η διεξαγωγή της δίκης να υπακούουν σε ορισμένα κριτήρια, τα οποία να διασφαλίζουν πλήρη και αποτελεσματική έννομη προστασία¹³⁰. Η δικαστική προστασία λοιπόν, εκπληρώνει τον σκοπό της συνταγματικής εγγυήσεως των έννομων δικαιωμάτων και συμφερόντων μόνο όταν είναι πλήρης και αποτελεσματική¹³¹.

ι) Πλήρης προστασία:

Κατ' αρχήν, η δικαστική προστασία είναι πλήρης όταν παρέχεται για κάθε διαφορά, όταν δηλαδή δεν υφίσταται διαφορά για την οποία να αποκλείεται η παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια.

Στο σημείο αυτό, γεννάται το ζήτημα της νομοθετικής απαγόρευσης του ελέγχου των λεγόμενων «κυβερνητικών πράξεων»¹³². Σύμφωνα με την απαγόρευση αυτή, οι εν λόγω πράξεις αποκλείονται από τον ακυρωτικό έλεγχο του Συμβουλίου της Επικρατείας. Ως «κυβερνητικές πράξεις» νοούνται εκείνες οι πράξεις της Διοίκησης που ανάγονται στη διαχείριση της πολιτικής εξουσίας.

Η εξαίρεση αυτή των «κυβερνητικών πράξεων» ή άλλως των «πράξεων κυβερνήσεως» από τον ακυρωτικό έλεγχο του και γενικότερα από την έννομη προστασία που παρέχουν τα δικαστήρια, θέτει το πρόβλημα της

¹²⁸ Π.Δ. Λαγτόγλου, ό.π., σελ. 60.

¹²⁹ Ν. Κλαμαρής, Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας κατά το άρθρο 20 παρ. 1 Συντάγματος 1975, Αθήνα 1989, σελ. 129.

¹³⁰ Δ. Τσάτσος, Συνταγματικό δίκαιο, τ. Β', Οργάνωση και λειτουργία της πολιτείας, έκδ. β', Αθήνα – Κομοτηνή 1993, σελ. 465.

¹³¹ Π.Δ. Λαγτόγλου, ό.π., σελ. 60.

¹³² Κατά το άρθρ. 45 παρ. 5 ν.δ. 170/1973 (= 45 παρ. 5 κωδ. π.δ. 18/1989), «δεν υπόκεινται εις αίτησιν ακυρώσεως αι κυβερνητικά πράξεις και διαταγαί αι αναγόμεναι εις την διαχείρισιν της πολιτικής εξουσίας»

συνταγματικότητας ενόψει της διατύπωσης τόσο του άρθρου 20 παρ. 1 όσο και του άρθρου 95 παρ. 1 στοιχ. α' του Συντάγματος¹³³. Οι διατάξεις αυτές που αφορούν στην κατοχύρωση του δικαιώματος της έννομης προστασίας και στον προσδιορισμό της αρμοδιότητας του Συμβουλίου της Επικρατείας αντίστοιχα, δεν προβλέπουν εξαιρέσεις.

Το πρόβλημα εμφανίζεται ακόμη οξύτερο στην χώρα μας καθώς τόσο ο κοινός νομοθέτης όσο και το ίδιο το Συμβούλιο της Επικρατείας αντιλαμβάνονται την έννοια της «κυβερνητικής πράξεως» με ευρύ τρόπο¹³⁴. Συγκεκριμένα, την συνταγματικότητα της νομοθετικής εξαιρέσεως των κυβερνητικών πράξεων δέχθηκε πάντοτε και το Συμβούλιο της Επικρατείας υπό προηγούμενα συντάγματα, τα οποία ωστόσο δεν περιείχαν την διάταξη του άρθρου 20 παρ. 1 του ισχύοντος Συντάγματος μας. Βέβαια, το Συμβούλιο της επικρατείας επιφύλασσε πάντοτε για τον εαυτό του την κρίση για το αν μία πράξη είναι «κυβερνητική», αρνούμενο να αποδεχθεί ως δεσμευτικό τον χαρακτηρισμό από το νόμο ορισμένων πράξεων ως κυβερνητικών¹³⁵.

Ας σημειωθεί εδώ ότι, στις περισσότερες περιπτώσεις η αίτηση ακυρώσεως κατά τέτοιων πράξεων θα έπρεπε να χαρακτηριστεί απαράδεκτη, και χωρίς καν την προσφυγή στην θεωρία των «κυβερνητικών πράξεων», είτε γιατί δεν πρόκειται καν για «διοικητικές πράξεις»¹³⁶, με την τεχνική έννοια του όρου, είτε γιατί πρόκειται για εξωνομικές αξιολογήσεις¹³⁷, είτε γιατί πρόκειται για πράξεις που δεν προσβάλλουν άμεσα τα έννομα συμφέροντα του ιδιώτη, με αποτέλεσμα η δικαστική του προστασία να προσκόπτει ήδη στην έλλειψη έννομου συμφέροντος¹³⁸. Η θεωρία λοιπόν, των κυβερνητικών πράξεων είναι στις περισσότερες περιπτώσεις περιττή.

Παρά όμως την μικρή τελικά, πρακτική σημασία του ζητήματος, η νομοθετική διάταξη που αποκλείει από τον ακυρωτικό έλεγχο του Συμβουλίου της Επικρατείας τις «κυβερνητικές πράξεις» οδήγησε σε πλούσια βιβλιογραφία, συνήθως αποδεχόμενη την συνταγματικότητα του απαράδεκτου της αίτησης ακυρώσεως κατά των πράξεων αυτών.

Ορθότερη θα ήταν ωστόσο, η άποψη ότι, ενόψει των διατάξεων 20 παρ. 1 και 95 παρ. 1 στοιχ. α' του Συντάγματος, ο αποκλεισμός των «κυβερνητικών πράξεων» από τον ακυρωτικό έλεγχο του Συμβουλίου της Επικρατείας, τον

¹³³ Π.Δ. Λαγτόγλου, ό.π., σελ. 504.

¹³⁴ Αντιθέτως, το γαλλικό Συμβούλιο της Επικρατείας (Conseil d' etat) δημιούργησε την έννοια του acte de gouvernement και (στην απόφασή του Conseil d' Etat 19 Φεβρουαρίου 1875, Prince Napoleon, Recueil 153, Conclusions David) καθόρισε ένα πολύ στενότερο πλαίσιο των κυβερνητικών πράξεων, περιοριζόμενο στις σχέσεις μεταξύ κυβερνήσεως και κοινοβουλίου, καθώς και στις εξωτερικές σχέσεις.

¹³⁵ Στο σημείο αυτό, πρέπει να επισημανθεί ότι η διαμόρφωση σταθερών κριτηρίων για τον χαρακτηρισμό μιας πράξεως ως «κυβερνητικής» προσκρούει στην ελαστικότητα και επιτακτικότητα της σύγχρονης πολιτικής εξουσίας. Για τον λόγο αυτό, δεν κατέστη δυνατό να αποκρυσταλλωθούν τα κριτήρια αυτά στην ελληνική θεωρία ή νομολογία, ώστε το Συμβούλιο της Επικρατείας αποφασίζει για κάθε περίπτωση χωριστά.

¹³⁶ Έτσι, στην περίπτωση για παράδειγμα της σύναψης διεθνών συμβάσεων ή της υποβολής νομοσχεδίου στη Βουλή.

¹³⁷ Έτσι, στην περίπτωση επιλογής ενός υπουργού ή καθορισμού του χρόνου της διεξαγωγής εκλογών ή του τρόπου διαχείρισης της εξωτερικής πολιτικής, οι οποίες συνιστούν πράξεις που δεν υπόκεινται βασικά στον δικαστικό έλεγχο.

¹³⁸ Π.Δ. Λαγτόγλου, ό.π., σελ. 508.

οποίο ο νομοθέτης εννοεί ως αποκλεισμό από την δικαστική προστασία εν γένει, δεν συμβιβάζεται με το Σύνταγμα¹³⁹.

Δεύτερον, η δικαστική προστασία είναι πλήρης όταν δεν περιορίζεται απλώς στον έλεγχο της τυπικής νομιμότητας της διοικητικής ενέργειας, αλλά περιλαμβάνει ακόμα και τον έλεγχο της τήρησης των άκρων ορίων της διακριτικής ευχέρειας.

ii) Αποτελεσματική προστασία:

Η αποτελεσματικότητα της δικαστικής προστασίας εξαρτάται από ένα σύνολο στοιχείων, το οποίο περιλαμβάνει θεσμικές εγγυήσεις με τις οποίες παρέχεται κατ' ουσίαν και οριστικοποιείται η δικαστική προστασία.

Κατ' αρχήν, η δικαστική προστασία είναι απαραίτητο, για να είναι αποτελεσματική, να παρέχεται σε χρόνο και κατά τρόπο που πράγματι εξασφαλίζει την απονομή της δικαιοσύνης.

Έτσι, η δικαστική προστασία πρέπει αφ' ενός να παρέχεται μέσα σε εύλογο χρόνο¹⁴⁰. Η υπερβολική βραδύτητα αποτελεί συχνά και από κάθε άποψη άρνηση απονομής δικαιοσύνης¹⁴¹, εξαρθρώνει το δικαίωμα ή το συμφέρον για την προσβολή του οποίου ζητείται η παροχή της έννομης προστασίας, οξύνει τις διαφορές και τις αντιθέσεις, γίνεται πρόξενος διαταραχών της κοινωνικής ειρήνης, καταλήγοντας ουσιαστικά σε αρνησιδικία και σε ματαίωση του σκοπού της διάταξης 20 παρ. 1 του Συντάγματος.

Αφετέρου, και η ίδια η οργάνωση της δίκης οφείλει να εμπεριέχει τις διαδικαστικές εκείνες προϋποθέσεις που εγγυώνται την ορθότητα της δικαστικής απόφασης και την χρηστή διεξαγωγή της δίκης¹⁴². Ο Σκοπός του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας είναι η απονομή της δικαιοσύνης, η έκδοση δηλαδή μιας «αντικειμενικά ορθής» απόφασης. Η «ορθότητα» όμως της δικαστικής απόφασης δύσκολα εντοπίζεται στην ουσιαστική κρίση του δικαστή, διότι αυτή η κρίση προκύπτει από την αξιολόγηση πραγματικών περιστατικών και από την ερμηνεία κανόνων δικαίου, χωρίς να είναι πάντα εφικτή η μία και μοναδική ερμηνευτική εκδοχή¹⁴³.

¹³⁹ Πάντως, η Ολομέλεια του Ελεγκτικού Συνεδρίου θεώρησε ότι το έλλειμμα έννομης προστασίας λόγω της μη προβλέψεως από το νομοθέτη ευθέως ελέγχου και ακυρώσεως ή τροποποίησης μίας διοικητικής πράξης ισοσκελίζεται από την δυνατότητα τουλάχιστον παρεμπόδισης ελέγχου αυτής με αφορμή την προσβολή άλλων πράξεων. Επί παραδείγματι, το δικαστήριο έκρινε ότι δημόσιος υπάλληλος που απολύεται αυτοδικαίως λόγω συμπλήρωσης της συντάξιμης υπηρεσίας, δεν δικαιούται να ασκήσει προσφυγή κατά της διοικητικής πράξης με την οποία διαπιστώνεται ο χρόνος πραγματικής και συντάξιμης υπηρεσίας, ελλείψει σχετικής νομοθετικής πρόβλεψης οποιουδήποτε ένδικου βοηθήματος κατά της πράξεως αυτής. Κατά το δικαστήριο όμως, η ερμηνεία αυτή δεν αντίκειται τελικά στο Σύνταγμα καθώς υφίσταται η δυνατότητα παρεμπόδισης ελέγχου της πράξεως αυτής από το Συμβούλιο της Επικρατείας ή το Ελεγκτικό Συνέδριο επ' ευκαιρία προσβολής των βάσει αυτής μεταγενέστερων πράξεων που εντάσσονται στην ίδια διοικητική διαδικασία και με τις οποίες διαπιστώνεται η αυτοδίκαιη απόλυση του δημοσίου υπαλλήλου ή αντίστοιχα δεν του χορηγείται σύνταξη.

¹⁴⁰ Πρβλ. άρθρ. 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ: «...εντός λογικής [εύλογης] προθεσμίας...»

¹⁴¹ Π.Δ. Δαγτόγλου, ό.π., σελ. 61.

¹⁴² Δ. Τσάτσος, ό.π., σελ. 466.

¹⁴³ Εν. Βενιζέλος, Η ερμηνεία του Συντάγματος μεταξύ νομικής δογματικής και επιστημολογικής ειλικρίνειας, ΝοΒ 1986, σελ. 1529.

Έτσι, η ορθότητα της δικαστικής απόφασης αξιολογείται σε σημαντικό βαθμό με διαδικαστικές ή οργανικές εγγυήσεις, οι οποίες διασφαλίζουν την «αντικειμενικότητα» της δικαστικής κρίσης, και πιο συγκεκριμένα την αμεροληψία του δικαστή, και την διαφάνεια και τον έλεγχο της δικαστικής κρίσης. Επομένως, η κατοχύρωση του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας του άρθρου 20 παρ. 1 του Συντάγματος τελεί σε συνάρτηση με ένα σύστημα συνταγματικά κατοχυρωμένων εγγυήσεων, με τις οποίες περιβάλλεται η απονομή της δικαιοσύνης. Πρόκειται για την εγγύηση της λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας των δικαστών που κατοχυρώνεται στο άρθρο 87 Συντάγματος, για την εξασφάλιση της διαφάνειας της δίκης, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 93 παρ. 2 και 3 του Συντάγματος (αρχή της δημοσιότητας των συνεδριάσεων και της απαγγελίας της απόφασης – αρχή της ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολόγησης των δικαστικών αποφάσεων – αρχή της υποχρεωτικής δημοσίευσης της γνώμης της μειοψηφίας), και τέλος, για το δικαίωμα ακρόασης των διαδίκων, όπως αυτό αναπτύχθηκε παραπάνω.

Δεύτερον, αποτελεσματική είναι η δικαστική προστασία όταν δεν περιορίζεται στην εκδίκαση της ουσίας της υπόθεσης, αλλά αποτρέπει και την επέλευση ανεπανόρθωτης ζημίας στον ασκούντα το ένδικο βοήθημα¹⁴⁴. Για την εξασφάλιση αυτού του σκοπού, είναι αναγκαίο να αναστέλλεται η εφαρμογή της πράξης εκείνης, η οποία προκάλεσε και προκαλεί βλάβη στα έννομα συμφέροντα του ενδιαφερομένου. Αυτό μπορεί να γίνει με δύο τρόπους: Είτε με το να επισυνάπτει ο νόμος στην άσκηση του ένδικου βοηθήματος ένα αυτόματο ανασταλτικό αποτέλεσμα, είτε με το να προβλέπει έστω την εξουσία του δικαστηρίου να διατάξει την αναστολή κατ' αίτηση βέβαια του ενδιαφερομένου. Αναγκαίο είναι επίσης, ο νόμος να προβλέπει την εξουσία του δικαστηρίου να διατάξει τη λήψη προσωρινών ή ασφαλιστικών μέτρων¹⁴⁵.

Ως προς το ζήτημα αυτό, για το εάν δηλαδή η δικαστικής προστασία εξαντλείται στο επίπεδο της διαγνωστικής δίκης ή επιπλέον εκτείνεται, σε δικονομικό επίπεδο, και στις δύο άλλες μορφές προστασίας των δικαιωμάτων που είναι η προσωρινή εξασφάλιση του δικαιώματος και η τελική αναγκαστική εκτέλεσή του, η πλειοψηφία των νομικών έχει δεχτεί ότι δεν αρκεί απλώς η δεσμευτική διάγνωση του δικαιώματος αλλά απαιτούνται και οι δύο προαναφερθείσες μορφές της προστασίας του¹⁴⁶. Η θεμελίωση της άποψης αυτής έγκειται στο θέμα ότι η μη προσωρινή εξασφάλιση και η έλλειψη της δυνατότητας επιβολής αναγκαστικής εκτέλεσης του εριζόμενου δικαιώματος, αποτελούν φαλκίδευση της δυνατότητας για έννομη προστασία που παρέχει το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος, με απώτερο αποτέλεσμα την διατάραξη της ίδιας της αρχής του κράτους δικαίου. Παράλληλα, η δέσμευση του εναγόμενου από την εκδιδόμενη απόφαση θα ήταν πολύ χαλαρή, εάν δεν εκτεινόταν και ως τον εξαναγκασμό της συμμόρφωσης με το περιεχόμενό της¹⁴⁷.

¹⁴⁴ Π.Δ. Δαγτόγλου, ό.π., σελ. 61.

¹⁴⁵ Το Συμβούλιο της Επικρατείας έχει αποφανθεί ότι τυχόν διατάξεις που εξαρτούν το ανασταλτικό αποτέλεσμα από την άμεση καταβολή τμήματος της οφειλής, ουσιαστικά ταυτίζονται με τις διατάξεις που απαγορεύουν απολύτως την αναστολή εκτελέσεως, γιατί επιβάλλουν οικειοθελή απάρνηση του συνταγματικού δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας ως προς το καταβληθέν τμήμα της οφειλής και επομένως αντίκειται σαφώς στο περιεχόμενο της διάταξης 20 παρ. 1 του Συντάγματος. (Δ. Τσάτσος, ό.π., σελ. 62.)

¹⁴⁶ Κ. Μπέης, ό.π., σελ 202-205.

¹⁴⁷ Κ. Λαμπράκης, ό.π., σελ. 627.

Συμπερασματικά λοιπόν, αποτελεσματικότητα της έννομης προστασίας σημαίνει ότι η παρεχόμενη από τα δικαστήρια προστασία πρέπει να είναι πράγματι η κατάλληλη, ανάλογα με το είδος της διαφοράς. Έτσι, γίνεται δεκτό ότι η αξίωση δικαστικής προστασίας δεν πληρούται μόνο με την πρόβλεψη των διαδικασιών εκείνων που αποσκοπούν στην δεσμευτική διάγνωση της διαφοράς, ήτοι στην οριστική δικαστική προστασία, αλλά και με τη θέσπιση διαδικασιών που αποσκοπούν στην προσωρινή εξασφάλιση ή ρύθμιση του επίδικου δικαιώματος, ώστε να αποτρέπεται η από τα πράγματα ματαίωση της προστασίας του εκεί όπου η εκδίκαση της ουσίας προβλέπεται να καθυστερήσει. Πρόκειται δηλαδή για την λεγόμενη προσωρινή δικαστική προστασία, η οποία περιλαμβάνει τόσο την αναστολή εκτέλεσης όσο και τα ασφαλιστικά μέτρα¹⁴⁸.

Με το ίδιο πνεύμα, κρίνεται ότι η δικαστική προστασία, όπως την αντιλαμβάνεται και την εννοεί ο συντακτικός νομοθέτης, θα ήταν ελλιπής εάν δεν περιελάμβανε και την δυνατότητα της υλοποίησης της δικαστικής απόφασης για το επίδικο δικαίωμα με την διαδικασία της αναγκαστικής εκτέλεσης.

6. ΟΡΓΑΝΑ ΚΑΙ ΦΟΡΕΙΣ ΤΗΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ

α) Όργανα της Δικαστικής Προστασίας:

Το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος κατοχυρώνει το θεμελιώδες δικονομικό δικαίωμα της προσφυγής στα δικαστήρια και παροχής προστασίας από αυτά¹⁴⁹.

Κατοχυρώνει δηλαδή, μία μόνο συγκεκριμένη μορφή έννομης προστασίας, την δικαστική προστασία¹⁵⁰. Αυτό σημαίνει ότι μόνο η παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια εκπληρώνει την εγγύηση του Συντάγματος, κάτι που προβλέπει επίσης και το άρθρο 87 παρ. 1 του Συντάγματος, το οποίο αναφέρει ότι «η δικαιοσύνη απονέμεται από δικαστήρια...».

Έτσι, δεν αποτελεί δικαστική προστασία:

- η έννομη προστασία που παρέχεται από διάφορες διοικητικές επιτροπές και όργανα, έστω και κατόπιν άσκησης ενδικοφανών προσφυγών. Αυτό ισχύει και για τα πειθαρχικά συμβούλια των δημοσίων υπαλλήλων, τα οποία αποτελούν διοικητικά όργανα και όχι δικαστήρια. Το αυτό ισχύει και για το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους¹⁵¹ παρά την ένταξή του με την αναθεώρηση του 2001 στο Τμήμα Ε' του Συντάγματος που αφορά στην δικαστική προστασία.
- ούτε και η προστασία που παρέχεται από διαιτητικά δικαστήρια.

Το Σύνταγμα δεν απαγορεύει την επίλυση μιας διαφοράς από μη δικαστικά όργανα. Εκείνο που απαγορεύει είναι την υποκατάσταση της δυνατότητας της

¹⁴⁸ Δ. Τσάτσος, ό.π., σελ. 465.

¹⁴⁹ Π.Δ. Λαγτόγλου, ό.π., σελ. 66.

¹⁵⁰ Δ. Τσάτσος, ό.π., σελ. 466.

¹⁵¹ Το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους, «ο δικηγόρος του Δημοσίου», μπορεί να θεωρηθεί ανεξάρτητη αρχή.

δικαστικής επίλυσης μιας διαφοράς με μη δικαστικές μορφές¹⁵². Το σημείο αυτό είναι εξαιρετικά καίριο, καθώς καμία από τις μορφές μη δικαστικής επίλυσης διαφορών των ατόμων δεν διαθέτει τα εχέγγυα της πλήρους και αποτελεσματικής προστασίας που εξασφαλίζει η απονομή της δικαιοσύνης από τα δικαστήρια.

Ζητούμενο είναι ασφαλώς, πότε ένα όργανο αποτελεί δικαστήριο κατά την έννοια του άρθρου 20 παρ. 1 του συντάγματος.

i) Συγκρότηση από τακτικούς δικαστές που απολαύουν ανεξαρτησίας:

Κατά το Σύνταγμα (άρθρο 87 παρ. 1), δικαστήρια είναι μόνο εκείνα που συγκροτούνται κατά πλειοψηφία τουλάχιστον, από τακτικούς δικαστές που απολαύουν λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας¹⁵³. Η υπαγωγή δια νόμου λοιπόν, νομικών διαφορών σε υποχρεωτικές ή αναγκαστικές διαιτησίες, ή σε ειδικά δικαστήρια, καθόλου δεν συμβιβάζεται με την διάταξη 20 παρ. 1 του Συντάγματος. Έτσι, τα λεγόμενα «διοικητικά διαιτητικά δικαστήρια» που κατά το νόμο¹⁵⁴ επέλυαν σε δύο βαθμούς δικαιοδοσίας συλλογικές διαφορές εργασίας, δεν ήταν, παρά την παραπλανητική τους ονομασία, δικαστήρια αλλά διοικητικά όργανα. Ο νόμος κατάργησε τόσο την υποχρεωτική διαιτησία στις συλλογικές διαφορές όσο και τα διαιτητικά «δικαστήρια».

ii) Κρατικά δικαστήρια:

Δικαστήρια, κατά την έννοια του Συντάγματος, είναι αποκλειστικά και μόνο τα κρατικά δικαστήρια. Έτσι, δεν υπάγεται στο περιεχόμενο του άρθρου 20 παρ. 1 του Συντάγματος, η γνήσια, δηλαδή η συναινετική διαιτησία, δηλαδή η διαιτησία που βασίζεται σε συμφωνία των μερών και έρχεται σε αντίθεση για τον λόγο αυτό με την υποχρεωτική ή αλλιώς, αναγκαστική διαιτησία.

Στην έννοια αυτή δεν υπάγονται επίσης, ούτε τα εκκλησιαστικά δικαστήρια¹⁵⁵, τα οποία ούτως ή άλλως δεν εκπληρώνουν και τους όρους της λειτουργικής και της προσωπικής ανεξαρτησίας που απαιτεί το Σύνταγμα στο άρθρο του 87 παρ.1.

Η δικαιοδοσία επομένως, των δικαστηρίων αυτών, πρέπει να περιορίζεται στην εκδίκαση αποκλειστικά και μόνο εσωτερικών υποθέσεων της Εκκλησίας και να μην αφορά στην γενική έννομη κατάσταση των ατόμων, συμπεριλαμβανομένων και των ίδιων των κληρικών, οι οποίοι διαθέτουν όπως και κάθε άτομο το δικαίωμα της παροχής δικαστικής προστασίας του άρθρου 20 παρ. 1 του Συντάγματος.

¹⁵² Δ. Τσάτσος, ό.π., σελ. 468.

¹⁵³ Το ίδιο το σύνταγμα όμως, προβλέπει ορισμένες παρεκκλίσεις από τον κανόνα του άρθρου 87 παρ. 1. Βλ. άρθρα 88 παρ.2, 94 παρ. 2 και 4, 97, 99 του Συντάγματος. Είναι πράγματι αμφίβολο κατά πόσο οι εξαιρέσεις αυτές ικανοποιούν τις απαιτήσεις του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ.

¹⁵⁴ Ν. 3239/1955, ν.δ. 186/1969.

¹⁵⁵ Κατά την παλαιότερη νομολογία του ΣτΕ, τα εκκλησιαστικά δικαστήρια δεν είναι ούτε δικαστήρια, αλλά ούτε διοικητικά όργανα της Πολιτείας, με αποτέλεσμα οι αποφάσεις τους να μην υπόκεινται σε αίτηση ακυρώσεως, ούτε σε αίτηση αναιρέσεως ενώπιον του ΣτΕ (ΣτΕ 2800/1972). Η νεότερη νομολογία θεωρεί ότι τα «δικαστήρια» αυτά, κατά την λειτουργία τους ως συλλογικών οργάνων, έχουν υπό προϋποθέσεις χαρακτήρα πειθαρχικών συμβουλίων (ΣτΕ 3180/1996).

iii) Ελληνικά δικαστήρια:

Ως δικαστική προστασία, σύμφωνα με το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος, νοείται τέλος, μόνο εκείνη που παρέχεται από ελληνικά δικαστήρια. Για τον λόγο αυτό, η προστασία που παρέχουν το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ή το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, δεν επαρκεί για την εκπλήρωση της επιταγής του Συντάγματος¹⁵⁶.

Πρέπει να σημειωθεί, ότι το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος εγγυάται την παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια γενικά. Δηλαδή, δεν εξασφαλίζει ούτε την ευνοϊκή απόφαση των τελευταίων, ούτε και την προστασία από ένα ορισμένο είδος ή κλάδο δικαστηρίων, ούτε και περισσότερους βαθμούς δικαιοδοσίας. Επίσης, η διάταξη αυτή δεν μπορεί να αποκλείει την πρόβλεψη ορισμένων δικονομικών προθεσμιών, η τήρηση των οποίων είναι απαραίτητη για το παραδεκτό της αίτησης ακυρώσεως ή της προσφυγής. Οι προθεσμίες αυτές οφείλουν όμως, να κινούνται πάντα μέσα στα όρια του ευλόγου. Το ίδιο ισχύει και για την υποχρέωση των ενδιαφερομένων σε προκαταβολή δικαστικών εξόδων¹⁵⁷.

Το γεγονός ότι το Σύνταγμα δεν αρκείται στην παροχή οποιασδήποτε μορφής έννομης προστασίας αλλά επιτάσσει ειδικά την δικαστική προστασία, καταδεικνύει και τονίζει την αρχή του κράτους δικαίου, η οποία αποτελεί την αρχή από την οποία και εκπορεύεται το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος. Πράγματι, στην έννοια του κράτους δικαίου, όπως αυτή διαμορφώθηκε και κατοχυρώνεται στα σύγχρονα συντάγματα, ανήκει η δυνατότητα που το κάθε άτομο διαθέτει να διεκδικεί την προστασία των έννομων συμφερόντων και δικαιωμάτων του που παραβιάζονται από την κρατική εξουσία, ενώπιον δικαστικών οργάνων, δηλαδή οργάνων που απολαμβάνουν λειτουργική και προσωπική ανεξαρτησία έναντι της κρατικής εξουσίας¹⁵⁸.

β) Φορείς της Δικαστικής Προστασίας:

Ως φορέας του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας, όπως αναφέρεται προδήλως στο Σύνταγμα, είναι ο «καθένας», ή όπως διατυπωνόταν στο αρχικό συνταγματικό κείμενο, «έκαστος». Έτσι λοιπόν, υποκείμενα του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας μπορεί να είναι, όχι μόνο οι Έλληνες πολίτες, αλλά και οι αλλοδαποί και ανιθαγενείς¹⁵⁹.

¹⁵⁶ Π.Δ. Λαγτόγλου, ό.π., σελ. 68.

¹⁵⁷ Σε καμία όμως περίπτωση, η παροχή έννομης προστασίας δεν μπορεί να εξαρτάται από την προηγούμενη εισπραξη αμφισβητούμενων φόρων, στο σύνολο είτε σε σημαντικό ποσοστό τους. Επίσης αντισυνταγματική είναι και η εξάρτηση της παροχής δικαστικής προστασίας από την πληρωμή φόρων εν γένει. Τέλος, αντισυνταγματική είναι και η εξάρτηση της δικαστικής προστασίας από διοικητική άδεια ή συναίνεση (αυτό προβλέπεται ρητώς τόσο από το άρθρο 99 παρ. 3 του Συντάγματος, «δεν απαιτείται άδεια για να εγερθεί αγωγή κακοδικίας», όσο και από το άρθρο 104 παρ. 3 του Συντάγματος, «δεν απαιτείται προηγούμενη άδεια για να εισαχθούν σε δίκη δημόσιοι υπάλληλοι καθώς και υπάλληλοι οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης ή άλλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου»).

¹⁵⁸ Δ. Τσάτσος, ό.π., σελ. 468 – 469.

¹⁵⁹ Άλλωστε με τα άρθρα 7 και 126 ΕισΝΑΚ, εξισώνονται πλήρως οι αλλοδαποί με τους ημεδαπούς, αναφορικά με την δικαστική προστασία.

Επίσης, υποκείμενα του δικαιώματος μπορεί να είναι όχι μόνο τα φυσικά, αλλά και τα νομικά πρόσωπα και μάλιστα είτε αυτά είναι ιδιωτικού είτε δημόσιου δικαίου, χωρίς να έχει σημασία αν εδρεύουν στην Ελλάδα ή στην αλλοδαπή. Πράγματι, κατά την παραδοσιακή νομική αντίληψη, υποκείμενα δικαίου είναι τόσο τα φυσικά όσο και τα νομικά πρόσωπα¹⁶⁰. Τα νομικά πρόσωπα λοιπόν, δεν μπορούν να αποκλειστούν από την άσκηση του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας, αφού αναμφισβήτητα η άσκησή του προσιδιάζει στην φύση τους¹⁶¹. Ακόμα και νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου έχουν δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας, ιδίως όταν επιδιώκουν την διασφάλιση, μέσω της δικαστικής οδού, συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων τους¹⁶². Τα μεν φυσικά πρόσωπα αποκτούν την ικανότητα να φέρουν δικαιώματα και υποχρεώσεις καθώς και την ικανότητα να είναι διάδικοι από τη στιγμή της γεννήσεώς τους, κατά το άρθρο 35 του Αστικού Κώδικα, ενώ τα νομικά πρόσωπα αποκτούν τις παραπάνω ικανότητες με διαπλαστικό τρόπο, από την ίδρυσή τους.

Φορείς όμως, του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας πρέπει να θεωρηθούν, με βάση το άρθρο 12 παρ. 1 του Συντάγματος, ακόμα και ενώσεις προσώπων που στερούνται νομικής προσωπικότητας, όπως είναι οι ομάδες και οι κοινότητες προσώπων¹⁶³. Το ίδιο υποστηρίζεται και για τα «νομικά αμορφοποίητα κοινωνικά σύνολα που συγκροτούν μία ενότητα συμφερόντων δικαίικα ανιχνεύσιμη»¹⁶⁴. Εδώ υπάγονται κατ' εξοχήν οι ενώσεις καταναλωτών, οι οποίες πλέον νομιμοποιούνται για την δικαστική επιδίωξη των εννόμων συμφερόντων τους σύμφωνα με το άρθρο 10 ν. 2251/1994.

Την αξίωση της έννομης προστασίας απολαύουν περαιτέρω και ορισμένες ιδιαίζουσες περιπτώσεις αυτοδίκαιων υποκειμένων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Τέτοιες είναι τα πολιτικά κόμματα, οι θρησκευτικές κοινότητες, οι ναοί και οι μονές της καθολικής εκκλησίας.

Συγκεκριμένα, τα πολιτικά κόμματα που συνιστούν ενώσεις προσώπων πολιτικά προσανατολισμένες και με πολιτικό πρόγραμμα, σύμφωνα με το άρθρο 29 παρ. 2 του Συντάγματος, μολονότι δεν συνιστούν νομικά πρόσωπα, απολαύουν της οικονομικής ενίσχυσης από το κράτος, υιοθετούν ενοχικές και εμπράγματες υποχρεώσεις και δικαιώματα και γενικότερα αυτορυθμίζουν τη λειτουργία τους. Όλα αυτά, συνάδουν στην άποψη ότι το Σύνταγμα, παραχωρώντας στα πολιτικά κόμματα δικαιώματα και υποχρεώσεις ιδιωτικού και δημόσιου δικαίου, τους απονέμει και το δικαίωμα της δικαστικής προστασίας της διάταξης 20 παρ. 1.

¹⁶⁰ Καμία διάκριση δεν είναι θεμιτή, για παράδειγμα, στους μετόχους ανώνυμης εταιρίας, αναλόγως με τον αριθμό των μετοχών τους. Μόνη προϋπόθεση αποτελεί η αξίωση της δικαστικής προστασίας ουσιαστικών δικαιωμάτων που περιέχονται σε άλλες διατάξεις του Συντάγματος ή των νόμων. Το άρθρο 20 παρ. 1 δεν νομιμοποιεί την κατ' αρχήν απαγορευμένη «ενδοστρεφή δίκη», δηλαδή την δίκη μεταξύ οργάνων που ανήκουν στο ίδιο νομικό πρόσωπο, εκτός από τις περιπτώσεις που το επιτρέπει ο νόμος.

¹⁶¹ *Κ. Χρυσόγονος*, ό.π., σελ. 453.

¹⁶² ΕΣ Τμήμα IV, συνεδρίαση 10^η/2.4.1996, ΤοΣ 1997, 470.

¹⁶³ *Κ. Χρυσόγονος*, ό.π., σελ. 453.

¹⁶⁴ *Α. Μανιτάκης*, ό.π., σελ. 379.

Σε ό, τι αφορά τις θρησκευτικές κοινότητες, τόσο το Σύνταγμα στο άρθρο του 13 παρ. 2 όσο και η ΕΣΔΑ στο άρθρο 9 παρ. 1, καθιερώνουν τη θρησκευτική ελευθερία και πιο συγκεκριμένα την ελευθερία θρησκευτικής λατρείας κάθε γνωστού δόγματος, με κανένα νομικό περιορισμό εκτός από εκείνους που αφορούν στην εύρυθμη λειτουργία της δημοκρατικής κοινωνίας. Η θρησκευτική ωστόσο κοινότητα, δεν μπορεί να λειτουργήσει χωρίς νομική αυθυπαρξία και χωρίς οικονομική δραστηριότητα, στοιχεία που με τη σειρά τους προϋποθέτουν την δυνατότητα έννομης προστασίας του άρθρου 20 παρ. 1 του Συντάγματος. Συμπερασματικά λοιπόν, οι θρησκευτικές κοινότητες διαθέτουν ικανότητα δικαίου και διαδίκου αυτοδικαίως, ως αυτόνομοι φορείς της θρησκευτικής ελευθερίας¹⁶⁵.

Σε κάθε περίπτωση, προϋπόθεση για να είναι κανείς φορέας του δικαιώματος του άρθρου 20 παρ. 1 του Συντάγματος, είναι ο ισχυρισμός του ότι παραβιάστηκαν ή έστω απειλούνται τα έννομα δικαιώματα και συμφέροντά του, δηλαδή όσα στηρίζονται σε διατάξεις ουσιαστικού δικαίου.

Κρίνεται ότι φορέας του δικαιώματος είναι και εκείνος κατά του οποίου ζητείται η δικαστική προστασία και μάλιστα εξίσου με τον ίδιο τον αιτούντα¹⁶⁶. Η αρχή δηλαδή, της ισότητας των διαδίκων πρέπει να δεχτούμε ότι απορρέει τελικά, όχι από το άρθρο 4 παρ. 1 του Συντάγματος, το οποίο κατοχυρώνει γενικά την αρχή της ισότητας όλων των πολιτών απέναντι στο νόμο, αλλά από το άρθρο 20 παρ. 1 του καταστατικού μας χάρτη που αφορά στο δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας. Η αρχή της ισότητας των διαδίκων βρίσκει έρεισμα στο άρθρο 14 παρ. 1 εδ. α' του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, το οποίο ορίζει ότι «όλοι είναι ίσοι ενώπιον των δικαστηρίων». Ταυτόχρονα, η αρχή αυτή εμπεριέχεται και στην επιταγή του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ για «δίκαιη δίκη».

Σχετικά με την αρχή της ισότητας των διαδίκων, έχει κριθεί ότι οι δυνατότητες που ο νόμος αναγνωρίζει στα διάδικα μέρη επιβάλλεται να κατανέμονται ισομερώς σε αυτά και χωρίς αδικαιολόγητη διάκριση^{167,168}.

Ιδιαίτερως αξιοσημείωτη είναι η νομολογία του ΕΔΔΑ σχετικά με την αρχή της ισότητας των όπλων, ως στοιχείο της δίκαιης δίκης, κατά την έννοια του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ. Ειδικότερα, η ισότητα των όπλων επιτάσσει να παρέχεται στους διαδίκους η ίδια πρόσβαση στα στοιχεία του φακέλου της υπόθεσης, ιδίως εάν αυτά παίζουν ρόλο στο σχηματισμό της δικαστικής κρίσης¹⁶⁹. Επίσης, το κάθε διάδικο μέρος πρέπει να έχει την ευκαιρία να αντικρούσει τα επιχειρήματα του άλλου¹⁷⁰, ενώ ίσες οφείλουν να είναι και οι δυνατότητες κλήσης και εξέτασης των μαρτύρων και πραγματογνωμόνων¹⁷¹.

¹⁶⁵ Υπάρχει ωστόσο, και η αντίθετη ερμηνευτική θέση, ΑΠ 360/1994, Δ36.

¹⁶⁶ Κ. Χρυσόγονος, ό.π., σελ. 453.

¹⁶⁷ Κ. Χρυσόγονος, ό.π., σελ. 454.

¹⁶⁸ Η τυχόν διάκριση που μπορεί να λάβει χώρα πρέπει να έχει αποκλειστικά βάση δικονομικής φύσης. Έτσι, έγινε δεκτό, ότι ο κοινός νομοθέτης έχει εξουσία να επιτρέψει στον πολιτικώς ενάγοντα την άσκηση έφεσης κατά αθωωτικών βουλευμάτων και να απαγορεύσει αντίθετα, στον κατηγορούμενο την άσκηση έφεσης κατά των παραπεμπτικών, καθώς παρέχεται σε αυτόν η δυνατότητα να προβάλει τους υπερασπιστικούς του ισχυρισμούς στο δικαστήριο (ΑΠ 184/1994, ΝοΒ 1994, σελ. 494).

¹⁶⁹ ΕΔΔΑ 24.2.1995, McMichael.

¹⁷⁰ ΕΔΔΑ 29.5.1986, Feldbrugge, Διδικ 1996, σελ. 1125.

¹⁷¹ ΕΔΔΑ 27.10.1993, Dombo Beheer B.V., Δ2000, σελ. 961 και ΕΔΔΑ 6.5.1985, Bönisch, Α92.

Η ελληνική νομολογία δεχόταν ότι, ενόψει της ιδιάζουσας θέσης και οργάνωσης της Διοίκησης, δικαιολογείται η διαφορετική μεταχείριση αυτής ως διαδίκου από το νομοθέτη¹⁷². Όμως, είναι εξαιρετικά αμφίβολο πόσο αποτελεσματική θα ήταν η δικαστική προστασία ενός ιδιώτη, εάν η αντίδικός του Διοίκηση είχε την δυνατότητα να τον υπερκερνά, έστω και σε ορισμένες μόνο φάσεις της δίκης, χρησιμοποιώντας τα δικονομικά της προνόμια¹⁷³. Γι' αυτό και πολύ σύντομα, ακολούθησε η ευθυγράμμιση της ελληνικής νομολογίας με την αρχή της ισότητας των διαδίκων και στην περίπτωση αυτή¹⁷⁴.

Πρέπει να σημειωθεί, ότι στην πράξη, ακόμα και προκειμένου περί ιδιωτών διαδίκων, η ισότητα των διαδίκων είναι τελικά πολύ σχετική, διότι η αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας προϋποθέτει αναμφίβολα την κατάλληλη νομική υποστήριξη του διαδίκου, στοιχείο που έχει στις περισσότερες των περιπτώσεων υψηλό οικονομικό κόστος, αν και το κόστος αυτό εμφανίζεται συγκριτικά μικρότερο σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, λόγω και του δικηγορικού υπερπληθυσμού. Παρά το γεγονός αυτό όμως, το πρόβλημα της ανισότητας των πραγματικών δυνατοτήτων δικαστικής προστασίας δεν παύει να υφίσταται¹⁷⁵.

7. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ

Η παροχή δικαστικής προστασίας προϋποθέτει αναμφίβολα, την δημιουργία και συντήρηση από το κράτος ενός περίπλοκου και πολυδάπανου μηχανισμού δικαιοσύνης¹⁷⁶. Τα οικονομικά μέσα που παρέχονται για τον σπουδαίο αυτό σκοπό όμως, δεν είναι απεριόριστα. Γι' αυτό και οι υποθέσεις που άγονται προς επίλυση και έκδοση απόφασης ενώπιον των δικαστηρίων δεν μπορεί να είναι υπεράριθμες, σε σημείο που να υποσκάπτεται η ίδια η αποτελεσματικότητα της δικαστικής προστασίας των πολιτών και η απονομή της δικαιοσύνης εν γένει. Συνεπώς, όχι μόνο θεμιτή αλλά και απαραίτητη για την διασφάλιση της λειτουργικότητας της δικαιοσύνης και της απονομής της μέσα σε έναν εύλογο, όπως προειπώθηκε χρόνο, κρίνεται η νομοθετική καθιέρωση ενός ελάχιστου ορίου διαδικαστικών προϋποθέσεων της δικαστικής προστασίας. Χωρίς την συνδρομή αυτών των προϋποθέσεων *in concreto* τότε το ένδικο βοήθημα ή το

¹⁷² ΟλΣτΕ 793/1990, ΝοΒ 1991, σελ. 143, ΣτΕ 3433/1998, ΕλλΔνη 2000, σελ. 1045, ΟλΣτΕ 792/1990, ΕλλΔνη 1991, σελ. 1154 και ΟλΣτΕ 2156/1998, ΤοΣ 1998, σελ. 1160.

¹⁷³ Καίριας σημασίας εξέλιξη πάνω στο ζήτημα αυτό αποτέλεσε η καταδίκη της Ελλάδας στο ΕΔΔΑ στην υπόθεση Πλατάκου, επειδή κρίθηκε ότι η αναστολή των δικονομικών προθεσμιών υπέρ του Δημοσίου για διάστημα μεγαλύτερο από εκείνο που ισχύει για τους ιδιώτες παραβιάζει την αρχή της ισότητας των όπλων και άρα το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ. (ΕΔΔΑ 11.1.2001, ΝοΒ 2001, σελ. 765).

¹⁷⁴ Γι' αυτό το Συμβούλιο της Επικρατείας έκρινε ότι η αρχή της ισότητας των όπλων, κατά τα άρθρα 4 παρ. 1 και 20 παρ. 1 του Συντάγματος, επιβάλλει την ίση μεταχείρισή τους από τους δικονομικούς νόμους, οι οποίοι προσδιορίζουν τους όρους άσκησης του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας. Συνεπώς, διατάξεις που διαφοροποιούν σε βάρος του ιδιώτη διαδίκου την προθεσμία άσκησης ένδικου μέσου είναι ανίσχυρες και οι ιδιώτες διάδικοι δικαιούνται να τύχουν της ίδιας μεταχείρισης προς το Δημόσιο (ΟλΣτΕ 2807/2002, ΤοΣ 2002, σελ. 721 επ.).

¹⁷⁵ Κ. Χρυσόγονος, ό.π., σελ. 457.

¹⁷⁶ Κ. Χρυσόγονος, ό.π., σελ. 447.

ένδικο μέσο απορρίπτεται ως απαράδεκτο, χωρίς το δικαστήριο να εισέλθει στην εξέταση της ουσιαστικής και νομικής βασιμότητας τους¹⁷⁷.

Από την άλλη όμως πλευρά, το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος δεν προβλέπει περιορισμούς του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας. Ωστόσο,

α) Τήρηση Διαδικαστικών Προϋποθέσεων και Διατυπώσεων:

Γίνεται πάγια δεκτό ότι η διάταξη αυτή του Συντάγματος δεν αποκλείει την καθιέρωση, με σκοπό την διευκόλυνση της προόδου της δίκης, διαδικαστικών προϋποθέσεων και διατυπώσεων, εφόσον αυτές αποσκοπούν σε σκοπό συναπτόμενο προς την απονομή της δικαιοσύνης και δεν υπερβαίνουν τα όρια πέρα από τα οποία, η θέσπισή τους θα ισοδυναμούσε με πλήρη κατάργηση του δικαιώματος στην δικαστική προστασία¹⁷⁸. Οι προϋποθέσεις αυτές είναι δικονομικές και όχι ουσιαστικές, αφού κάτι τέτοιο θα συνιστούσε αντισυνταγματική παρεμπόδιση της πρόσβασης στη δικαιοσύνη.

Στις θεμιτές δικονομικές προϋποθέσεις της παροχής δικαστικής προστασίας συγκαταλέγονται, μεταξύ άλλων, η υποχρεωτική παράσταση με δικηγόρο σε διαδικασίες ενώπιον του Αρείου Πάγου ή άλλου πολιτικού δικαστηρίου, η απαίτηση υπογραφής του δικογράφου από δικηγόρο, επί ποινής απαραδέκτου, η πρόβλεψη ορισμένων δικαστικών δαπανημάτων, η τήρηση ορισμένων προθεσμιών και η τήρηση κάποιων μορφών όσων αφορά στα δικόγραφα¹⁷⁹.

β) Περιορισμοί από Άλλες Συνταγματικές Διατάξεις:

Το ίδιο το σύνταγμα μπορεί να προβλέψει εξαιρέσεις όσον αφορά στο δικαίωμα της δικαστικής προστασίας. Έτσι, στο άρθρο 91 παρ. 4 το Σύνταγμα αποκλείει την προσβολή ορισμένων αποφάσεων που αφορούν δικαστικούς λειτουργούς ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας.

Επίσης, το άρθρο 25 παρ. 3 του Συντάγματος απαγορεύει την καταχρηστική άσκηση των δικαιωμάτων. Πρόκειται για μία κατευθυντήρια γραμμή και για μία διάταξη ατελή, η οποία δεν συνεπάγεται κυρώσεις. Το Σύνταγμα, απλώς ανάγει σε μία ανώτερη επιταγή την απαγόρευση καταχρήσεως, καταλαμβάνοντας όλη την έκταση του δικαίου, όλα τα δικαιώματα των ατόμων και κάθε έννομη δραστηριότητα των πολιτών στα πλαίσια της κοινωνίας¹⁸⁰.

¹⁷⁷ Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο *Κ. Χρυσόγονος*, ό.π., σελ. 447, «χωρίς το διηθητικό αυτό φίλτρο θα μπορούσαμε πολύ εύκολα να οδηγηθούμε στην υπερφόρτωση του δικαιοδοτικού μηχανισμού με σωρεία αόριστων, άσκοπων, ετεροχρονισμένων κ.ο.κ. αιτήσεων δικαστικής προστασίας και στην παράλυσή του».

¹⁷⁸ ΣτΕ1589/1991, ΕΔΔ 1991, σελ. 398, ΑΠ 1196/1999, ΝοΒ 1999, σελ. 1620, ΑΕΔ 27/2004, ΕλλΔνη 2005, σελ. 374.

¹⁷⁹ *Κ. Χρυσόγονος*, ό.π., σελ. 447 – 452.

¹⁸⁰ Εδώ πρέπει να σημειωθεί, ότι η εφαρμογή της διάταξης 281 του Αστικού Κώδικα και ο συνδυασμός της με το άρθρο 25 παρ. 3 του Συντάγματος είναι καθόλα ανεπίτρεπτες, καθώς πρόκειται για ανόμοιες περιπτώσεις. Η ΑΚ281 δεν εφαρμόζεται στο δικονομικό δίκαιο, διότι δεν συμβιβάζεται με την διάρθρωση και την πορεία της δίκης, οδηγεί στην παρέκκλιση της διαδικασίας, ευνοεί την στρεψοδικία και δημιουργεί δικονομικά αδιέξοδα, έτσι ώστε, στις περιπτώσεις που δικαιολογημένα καθίσταται απαραίτητη η επίκληση της καταχρήσεως δικαιώματος, υπάρχει έρεισμα στο άρθρο 116 ΚΠολΔ.

Περισσότερο όμως εναρμονισμένη με το πνεύμα του Συντάγματος κρίνεται η αντίθετη άποψη, σύμφωνα με την οποία, η διάταξη 25 παρ. 3 δεν είναι μια *lex imperfecta*, αλλά καταλαμβάνει και το δικονομικό δίκαιο και κατ' επέκταση το θεμελιώδες δικονομικό δικαίωμα του άρθρου 20 παρ. 1 του Συντάγματος. Το πότε και εάν συντρέχει καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας και ακρόασης, εξειδικεύεται νομοθετικά με την καθιέρωση των διαδικαστικών προϋποθέσεων της δίκης. Έτσι, η προσφυγή στα δικαστήρια, παρά την έλλειψη μιας διαδικαστικής προϋπόθεσης, συνιστά κατάχρηση του εν λόγω δικαιώματος και επιφέρει, ως κύρωση, το απαράδεκτο του αιτήματος για δικαστική προστασία, εμποδίζοντας το δικαστήριο να προχωρήσει στην εξέταση της ενδεχόμενης βασιμότητάς του.

γ) Περιορισμοί από το Νόμο:

Η μη πρόβλεψη περιορισμών του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας από το άρθρο 20 παρ. 1, οδηγεί στην άποψη ότι μόνο το ίδιο το Σύνταγμα δύναται να προβλέψει εξαιρέσεις¹⁸¹.

Εντούτοις, ο νόμος εξαιρεί τις λεγόμενες «κυβερνητικές πράξεις» από τον ακυρωτικό έλεγχο του συμβουλίου της Επικρατείας. Το ζήτημα της συνταγματικότητας του νόμου αυτού αναπτύχθηκε παραπάνω (σελ. 33 – 34 για το περιεχόμενο του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας).

Στο σημείο αυτό, πρέπει να αναφερθεί το στοιχείο της «επιφύλαξης του νόμου» που αναφέρει το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος. Στο Σύνταγμα του 1975 προστέθηκε στην διάταξη αυτή, η φράση «όπως ο νόμος ορίζει». Η επιφύλαξη αυτή είναι εύλογη και θεμελιώνεται στην σκέψη ότι το Σύνταγμα μιας χώρας καθορίζει τις γενικές και κατευθυντήριες γραμμές της λειτουργίας του πολιτεύματος, χωρίς να υπεισέρχεται σε λεπτομέρειες. Τις λεπτομέρειες λοιπόν αυτές, ρυθμίζουν οι οργανωτικοί και εκτελεστικοί νόμοι που συμπληρώνουν το γενικό αυτό πλαίσιο της πολιτειακής οργάνωσης την οποία προβλέπει ο καταστατικός χάρτης. Αυτή διαφαίνεται ως η προφανής αιτία της εισαγωγής της συγκεκριμένης επιφύλαξης στην διάταξη 20 παρ. 1 του Συντάγματος.

Ωστόσο, το συγκεκριμένο σημείο αποτέλεσε έντονο προβληματισμό στους νομικούς κύκλους, με καίριες τις επιφυλάξεις αρκετών εκπροσώπων της θεωρίας για το κατά πόσο η εισαγωγή αυτή περί επιφυλάξεως του νόμου, είναι δυνατό να διαστρεβλώσει ή ακόμα και να αναιρέσει το δικαίωμα στην δικαστική προστασία. Οι θέσεις αυτές κινήθηκαν γύρω από τη σκέψη ότι ο νομοθέτης με αυτόν τον τρόπο αποκτά την διακριτική ευχέρεια να περιορίσει ή ακόμα και να καταργήσει πλήρως το δικαίωμα στην έννομη προστασία για ορισμένες υποθέσεις.

Ωστόσο, έχει γίνει πλέον αντιληπτό ότι η παραπάνω φόβοι δεν ευσταθούν και ότι η επιφύλαξη του νόμου αφορά αποκλειστικά στον τρόπο άσκησης των δικαιωμάτων της δικαστικής προστασίας και ακρόασης και όχι στην ισχύ τους. Συνεπώς, η διατύπωση «όπως ο νόμος ορίζει» επιτρέπει μεν την επιβολή από τον νομοθέτη ορισμένων περιορισμών ως προς την άσκηση του δικαιώματος

¹⁸¹ Π.Δ. Λαγτόγλου, ό.π., σελ. 70.

της δικαστικής προστασίας, χωρίς όμως να θίγει, σε καμία περίπτωση, τον πυρήνα του δικαιώματος αυτού.

δ) Παραίτηση από το Δικαίωμα Δικαστικής Προστασίας:

Από το δικαίωμα δικαστικής προστασίας δεν μπορεί να παραιτηθεί γενικά και για το μέλλον ο ιδιώτης¹⁸². Το δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας, και ιδιαιτέρως το δικαίωμα δικαστικής ακρόασης, αποτελούν έκφανση μιας άλλης σπουδαίας συνταγματικά κατοχυρωμένης αρχής. Πρόκειται για την αρχή του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας που κατοχυρώνεται στο άρθρο 2 παρ. 1 του Συντάγματος¹⁸³. Η αναγωγή στην αρχή του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, όπως άλλωστε και η σχέση του δικαιώματος της παροχής έννομης προστασίας με τις αρχές τόσο του κράτους δικαίου όσο και της αρχής της ισότητας των διαδίκων, καθιστά το δικαίωμα του άρθρου 20 παρ. 1 ένα θεμελιώδες δικαίωμα.

Η φύση της δικαστικής προστασίας και ακρόασης ως θεμελιωδών δικαιωμάτων, εξηγεί κατ' αρχήν, το γεγονός ότι η άσκηση των δικαιωμάτων αυτών είναι δυνατή για τον φορέα τους¹⁸⁴. Για τον λόγο αυτό είναι επιτρεπτή άλλωστε η ερημοδικία αλλά και η εκούσια *ad hoc* διαιτησία. Παράλληλα όμως, η φύση αυτή του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας αποκλείει την δυνατότητα παραίτησης από αυτό.

Πράγματι, νομική δυνατότητα παραίτησης από θεμελιώδες δικαίωμα, σύμφωνα με την σύγχρονη θεωρία του Συνταγματικού δικαίου, δεν υφίσταται¹⁸⁵. Η αρχή αυτή του ανίσχυρου της παραίτησης από τα θεμελιώδη δικαιώματα, και άρα και από το δικαίωμα της δικαστικής προστασίας, δεν θίγει την δυνατότητα των φορέων τους να απέχουν σε ορισμένες περιπτώσεις από την άσκηση αυτών. Το θεμελιώδες δηλαδή, δικαίωμα δεν εμπεριέχει και την υποχρέωση για την άσκησή του¹⁸⁶! Επιπλέον, η αρχή του αναπαλλοτρίωτου των θεμελιωδών δικαιωμάτων, προκύπτει τελικά από την ίδια την προστατευτική τους λειτουργία.

Εάν λοιπόν, κατά το Σύνταγμα θεωρούταν έγκυρη η παραίτηση, τότε οι φορείς των θεμελιωδών δικαιωμάτων και αντίστοιχα η κρατική εξουσία θα ήταν σε θέση να διαπραγματευτούν την προστασία τους. το αποτέλεσμα της διαπραγμάτευσης αυτής είναι προφανές, ότι θα απέβαινε πάντοτε σε βάρος της ασθενέστερης πλευράς. Με άλλα λόγια, η άποψη ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα είναι επιδεκτικά παραίτησεως οδηγεί σε μία βασική αντίφαση μέσα στο σύστημα προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων από το ίδιο το Σύνταγμα· ενστερνιζόμενοι την άποψη αυτή δεχόμαστε ότι το σύνταγμα 'με το ένα χέρι' παρέχει μία εγγύηση στο άτομο, την οποία αναιρεί 'με το άλλο χέρι' καθιστώντας την διαπραγματεύσιμη.

¹⁸² Π.Δ. Δαγτόγλου, ό.π., σελ. 71.

¹⁸³ Δ. Τσάτσος, ό.π., σελ. 469.

¹⁸⁴ Δ. Τσάτσος, ό.π., σελ. 470.

¹⁸⁵ Δ. Τσάτσος, Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Γ' Θεμελιώδη δικαιώματα, Ι. Γενικό μέρος, Αθήνα – Κομοτηνή 1988, σελ. 287.

¹⁸⁶ Θα πρέπει να εξαιρεθεί όμως, η κατά το άρθρο 51 παρ. 5 άσκηση του εκλογικού δικαιώματος, η οποία και είναι υποχρεωτική και μάλιστα επ' απειλή ποινικής κυρώσεως.

Ωστόσο, σε ό, τι αφορά στο δικαίωμα της δικαστικής προστασίας, δεχόμαστε ότι ο ιδιώτης μπορεί κατ' αρχήν, να το περιορίσει *ad hoc*, ιδίως με συμφωνία του σε μία διαιτητική ρήτρα διοικητικής συμβάσεως, με την οποία οι διαφορές από την σύμβαση επιλύονται αποκλειστικά και ουσιαστικά από το εκεί προβλεπόμενο διαιτητικό όργανο. Μία τέτοια ρήτρα είναι μάλιστα, συνηθέστατη στην πράξη. Η διοικητική βέβαια, έγκριση της συμβάσεως ή της άρνησής της αποτελεί διοικητική πράξη που βρίσκεται εκτός του πλαισίου της συμβάσεως και γι' αυτό παραμένει προσβλητή επί ακυρώσει ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας κατά το άρθρο 95 παρ. 1. στοιχ. α' του Συντάγματος. Το ίδιο ισχύει και για διοικητικές ενέργειες που στηρίζονται απευθείας στο νόμο και δεν αποτελούν απλώς άσκηση συμβατικών δικαιωμάτων.

Τέλος, παραίτηση από το δικαίωμα της δικαστικής προστασίας σε μία συγκεκριμένη περίπτωση αποτελεί και η εκούσια και ανεπιφύλακτη αποδοχή μιας διοικητικής πράξεως, η οποία κατά το νόμο καθιστά अपαράδεκτη την προσβολή της είτε με αίτηση ακυρώσεως είτε με προσφυγή¹⁸⁷.

V. ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΕΝΝΟΜΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ

Συχνά στην θεωρία, κάνουμε λόγο για το κανονιστικό περιεχόμενο του δικαιώματος της δικαστικής προστασίας. Αυτό σημαίνει πως το περιεχόμενο του δικαιώματος αυτού αναλύεται στην κατοχύρωση ή την αποκατάσταση του θιγόμενου δικαιώματος ή έννομου συμφέροντος¹⁸⁸. Η εκπλήρωση του σκοπού αυτού επιτυγχάνεται όταν, όπως αναλύθηκε παραπάνω, η δικαστική προστασία που παρέχεται είναι πλήρης και αποτελεσματική. Γι' αυτό, η παροχή έννομης προστασίας περικλείει εκτός από την δυνατότητα της ελεύθερης πρόσβασης στο δικαστήριο, τη δυνατότητα αξίωσης προσωρινής δικαστικής προστασίας, την οριστική δικαιοδοτική επίλυση της διαφοράς με την έκδοση της δικαστικής απόφασης και τη δυνατότητα αναγκαστικής εκτέλεσης της δικαστικής αυτής απόφασης.

Έτσι, το κανονιστικό περιεχόμενο του δικαιώματος της διάταξης 20 παρ. 1 του Συντάγματος, αφορά τα ακόλουθα τέσσερα στάδια:

1. Η ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

Το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος εγγυάται, πριν από κάθε τι, την ελεύθερη πρόσβαση στη δικαιοσύνη ως κρατική λειτουργία¹⁸⁹. Αυτό σημαίνει ότι ο φορέας του δικαιώματος ή του έννομου συμφέροντος που έχει προσβληθεί δικαιούται, κατά γενικό δικονομικό κανόνα, να προσφύγει στη δικαιοσύνη

¹⁸⁷ Αρθρ. 29 ν.δ. 170/1973 (= άρθρ. 29 κωδ. π.δ. 18/1989), άρθρ. 4 παρ. 1 ν. 702/1977 και άρθρ. 15 παρ. 2 εδ. α' ν. 3068/2002.

¹⁸⁸ Π.Δ. Λαγτόγλου, ό.π., σελ. 60.

¹⁸⁹ Κ. Χρυσόγονος, ό.π., σελ. 433.

αποσκοπώντας στην προστασία του, μέσω της άσκησης των προσηκόντων ένδικων βοηθημάτων¹⁹⁰.

Ο νομοθέτης δεν μπορεί να αποκλείει σε κανέναν την προσφυγή στην δικαστική οδό για την ικανοποίηση αξιώσεων που σχετίζονται με τα έννομα συμφέροντα και δικαιώματά του ούτε και να περιορίζει με οποιονδήποτε τρόπο και σε οποιονδήποτε βαθμό την εφαρμογή της δικαστικής προστασίας στην πράξη. Αντίστοιχα, ούτε ο δικαστής δύναται να ασκεί περιορισμούς ή να ερμηνεύει και να εφαρμόζει την αντίστοιχη νομοθεσία με τέτοιο τρόπο που να πραγματώνεται τελικά η προσβολή του δικαιώματος τη παροχής έννομης προστασίας.

Για τον λόγο αυτό, δεν επιτρέπεται από το δίκαιο η ανάθεση της άσκησης του αποκλειστικού αυτού δικαιώματος δικαστικής επιδίωξης της ικανοποίησης του δικαιούχου σε τρίτα πρόσωπα. Η καθ' υποκατάσταση του δικαιούχου άσκηση του δικαιώματός του αυτού επιτρέπεται μόνο στις ιδιάζουσες περιπτώσεις που προβλέπει ο Αστικός Κώδικας¹⁹¹ για τα πρόσωπα που αδυνατούν, για λόγους ψυχικής υγείας, να επιμεληθούν τις υποθέσεις τους και για τους ανηλίκους¹⁹².

Προφανή καταστρατήγηση του άρθρου 20 παρ. 1 του Συντάγματος αποτέλεσε η εκ μέρους των ελληνικών δικαστηρίων αιφνίδια άρνηση της νομικής προσωπικότητας και συνακόλουθα της ικανότητας διαδίκου της ελληνικής καθολικής Εκκλησίας¹⁹³. Η Ελλάδα αποκόμισε μία ακόμα καταδίκη από το ΕΔΔΑ¹⁹⁴ για παραβίαση των άρθρων 6 παρ. 1 και 14 της ΕΣΔΑ, καθώς η καθολική Εκκλησία υπέστη αδικαιολόγητη διακριτική μεταχείριση σε σχέση με τις υπόλοιπες εκκλησίες.

Ως προς το δικαίωμα στην ελεύθερη πρόσβαση στη δικαιοσύνη, αξίζει να σημειωθεί ότι οποιεσδήποτε ιδιότητες ή κωλύματα συντρέχουν στο πρόσωπο εκείνου κατά του οποίου ζητείται η δικαστική προστασία, δεν μπορούν κατ' αρχήν να ματαιώσουν οριστικά την τελευταία¹⁹⁵. Τέτοια κωλύματα ή ιδιότητες μπορεί να εκτιμηθούν απλά ως προσωρινοί ενδεχομένως λόγοι αναβολής ή αναστολής της διαδικασίας¹⁹⁶.

Τέλος, η προσφυγή στη δικαιοσύνη δεν επιτρέπεται κατ' αρχήν να επιφέρει δυσμενείς ουσιαστικού δικαίου συνέπειες για τον αιτούντα τη δικαστική προστασία¹⁹⁷. Κάτι τέτοιο θα ισοδυναμούσε με έμμεση παρεμπόδιση έως και πρακτική απαγόρευση της ελεύθερης πρόσβασης στη δικαιοσύνη, ιδίως εάν οι

¹⁹⁰ Γ. Παπαδημητρίου, Η συνταγματική καθιέρωση της δικαστικής προστασίας, Δ 1982

¹⁹¹ ΑΚ 1666επ. και 1689 επ.

¹⁹² Στη νομολογία γίνεται δεκτό ότι η ρύθμιση του άρθρου 534 ΕμπΝ περί υποκατάστασης του πτωχού από τον σύνδικο της πτώχευσης στις δίκες για την πτωχευτική περιουσία δεν αντίκειται στο άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος, ούτε και στο άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ (ΑΠ 1458/2001, Δ 2002 σελ. 967 και ΑΠ 1781/2001, Δ 2002, σελ. 966). Το ΕΔΔΑ ωστόσο, με αφορμή παρόμοια ρύθμιση του ιταλικού πτωχευτικού δικαίου, έκρινε την υποκατάσταση αυτή ως μη συμβατή με το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ εφόσον αυτή ξεπερνάει ένα εύλογο χρονικό όριο.

¹⁹³ ΑΠ 360/1994, ΝοΒ 1996, 207.

¹⁹⁴ ΕΔΔΑ 16.12.1997, Καθολική Εκκλησία Χανίων, ΕΕΕυρΔ 1999, 205.

¹⁹⁵ Κ. Χρυσόγονος, ό.π., σελ. 434.

¹⁹⁶ Γι' αυτό, διάταξη που χωρίς χρονικό περιορισμό, δεν επιτρέπει την διεξαγωγή πολιτικής ή ποινικής δίκης χωρίς την παρουσία του στρατευμένου, επί παραδείγματι, διαδίκου ή κατηγορουμένου αντίκειται στο άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος, καθώς ουσιαστικά αρνείται στον φορέα του δικαιώματος που εθίγη την δυνατότητα να αξιώσει έναντι αυτού την δικαστική προστασία.

¹⁹⁷ Κ. Χρυσόγονος, ό.π., σελ. 435.

συνέπειες αυτές είναι ιδιαίτερα βαριές. Ασφαλώς όμως, το τυπικά παραδεκτό της άσκησης του ένδικου βοηθήματος ή μέσου μπορεί να εξαρτηθεί από δικονομικής φύσεως όρους ή διατυπώσεις, όπως ιδίως η προηγούμενη άσκηση ενδικοφανούς προσφυγής ενώπιον της Διοίκησης. Στην περίπτωση αυτή πάντως, γίνεται νομολογιακά δεκτό ότι η Διοίκηση οφείλει να γνωστοποιεί στον ενδιαφερόμενο, είτε με την ίδια πράξη είτε με το έγγραφο κοινοποίησής της, ότι κατά της πράξης αυτής προβλέπεται ενδικοφανής προσφυγή, χωρίς την άσκηση της οποίας η αίτηση ακυρώσεως καθίσταται अपαράδεκτη¹⁹⁸.

2. Η ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

Είναι αναμφίβολο ότι η δικαστική προστασία θα ήταν ανεπαρκής εάν δεν δινόταν στον ενδιαφερόμενο, του οποίου τα δικαιώματα και τα έννομα συμφέροντα θίγονται, η δυνατότητα να προστατευτεί και στο χρονικό διάστημα πριν την έκδοση της δικαστικής απόφασης, γεγονός που τουλάχιστον στην χώρα μας παρουσιάζει καθυστερήσεις επικίνδυνες για τα θεμελιώδη δικαιώματα των ατόμων. Πράγματι, η δικαστική προστασία θα καταντούσε σε πολλές περιπτώσεις φενάκη, εάν δεν συμπεριελάμβανε και το δικαίωμα να ζητηθεί προσωρινή προστασία έως την έκδοση της απόφασης του δικαστηρίου επί του κυρίου ένδικου βοηθήματος, αφού στο μεσοδιάστημα θα μπορούσαν ενδεχομένως να δημιουργηθούν τελεσμένα γεγονότα, τα οποία θα ήταν ανέφικτο να ανατραπούν στη συνέχεια για πραγματικούς καθαρά λόγους^{199,200}.

Γι' αυτό λοιπόν, προβλέπονται διαδικασίες προσωρινής προστασίας όπως είναι η αναστολή εκτέλεσης των διοικητικών πράξεων και η λήψη ασφαλιστικών μέτρων στις ιδιωτικές διαφορές²⁰¹.

Ο κοινός νομοθέτης υποχρεούται να εξασφαλίζει την αξίωση για παροχή έννομης προστασίας έναντι των εκτελεστών διοικητικών πράξεων των διοικητικών αρχών. Γι' αυτό κρίθηκε αντισυνταγματικός ο αποκλεισμός με το άρθρο 57 παρ. 4 του ν. 1943/1991 της αναστολής διοικητικών πράξεων μετάθεσης, απόσπασης, μετάταξης ή μεταφοράς υπαλλήλων του δημοσίου ή των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου.

Η προθεσμία και η άσκηση του ένδικου βοηθήματος δεν συνδέεται από το νόμο με αυτόματο ανασταλτικό αποτέλεσμα²⁰². Γι' αυτό, ως ιδιαίτερα σημαντική

¹⁹⁸ Η παραπάνω διοικητική υποχρέωση ενημέρωσης του διοικουμένου κρίνεται ότι απορρέει από το συνδυασμό των άρθρων 20 παρ. 1 και 25 παρ. 1 (βλ. Π. Λαζαράτου, Η διοικητική υποχρέωση ενημερώσεως του ιδιώτη ως προς τις ενδικοφανείς προσφυγές, Διδικ 1995, 806 επ.).

¹⁹⁹ Κ. Χρυσόγονος, ό.π., σελ. 437.

²⁰⁰ Για παράδειγμα, η άμεση εκτέλεση της απόφασης της διακοπής λειτουργίας μίας επιχείρησης μπορεί να προκαλέσει κατάπτωση ποινικών ρητρών, λόγω αδυναμίας εκπλήρωσης ανειλημμένων συμβατικών υποχρεώσεων ή και απώλεια πελατείας εξαιρετικά ζημιογόνα για τα συμφέροντα του επιχειρηματία, έτσι ώστε η επαναλειτουργία της να καταλήξει οικονομικά αδύνατη, ακόμα και στην περίπτωση που η αντίστοιχη αίτηση ακύρωσης της πράξης γίνει δεκτή και μετά από σύντομο χρονικό διάστημα.

²⁰¹ Κ. Μπέης, Τα συνταγματικά θεμέλια της δικαστικής προστασίας, Το ελληνικό έλλειμμα κράτους δικαίου, Αθήνα 1998, σελ. 199 επ.

²⁰² Οι σχετικές διατάξεις του γερμανικού κώδικα διοικητικής δικονομίας (άρθρο 80 VwGO) και του γερμανικού κώδικα φορολογικής δικονομίας (άρθρο 69 FGO και άρθρο 361 AO) ορίζουν με εξαιρέσεις το ακριβώς αντίθετο. Βλ. Β. Σκουρή, Η δικαστική αναστολή εκτελέσεως των διοικητικών πράξεων, 2^η έκδ., Αθήνα – Κομοτηνή 1986, σελ. 131 επ.

καινοτομία του ΚΔΔ θεωρείται, όπως αναφέρει και η εισηγητική έκθεση, ότι «με αυτόν εισάγεται, για πρώτη φορά στη διοικητική δίκη, ένας πλήρης πλέγμα δικονομικών διατάξεων (άρθρα 200 – 215) που αναφέρονται στην ‘προσωρινή δικαστική προστασία’. Δηλαδή, στην προσωρινή δικαστική προστασία που εξικινείται πέρα από την αναστολή εκτέλεσης διοικητικών πράξεων ή αποφάσεων». Η εισηγητική έκθεση αναφέρεται προφανώς στο θεσπιζόμενο προσωρινό μέτρο της προσωρινής ρυθμίσεως καταστάσεως (άρθρο 210 ΚΔΔ) και της προσωρινής εκδίκασης απαιτήσεως (άρθρα 211 – 215 ΚΔΔ), με το οποίο δίνεται η ευχέρεια στο δικαστήριο, ενώπιον του οποίου εκκρεμεί η αγωγή, να διατάξει το κατά την κρίση του πρόσφορο εκάστοτε μέτρο, ώστε να ρυθμίζεται προσωρινά η κατάσταση²⁰³.

Πρέπει να σημειωθεί όμως, ότι η εν λόγω μορφή προσωρινής δικαστικής αντίληψης δεν αντιστοιχεί σε όλους τους τύπους των ένδικων βοηθημάτων, ήτοι και επί προσφυγής, αλλά επιτρέπεται μόνο επί της ασκήσεως του ένδικου βοηθήματος της αγωγής, η οποία και μπορεί να έχει ως αντικείμενο αποκλειστικά την ικανοποίηση χρηματικής και όχι άλλης αξίωσης²⁰⁴.

Κατά συνέπεια, μπορεί να υποστηριχθεί ότι υφίσταται «έλλειμμα», δηλαδή κενό στην παροχή της δικαστικής έννομης προστασίας προσωρινώς, στις περιπτώσεις εκείνες που ο πολίτης στρέφεται κατά αρνητικών διοικητικών πράξεων, ρητών ή σιωπηρών, οι οποίες δεν έχουν ως αντικείμενο χρηματική παροχή. Ο έλληνας δικονομικός νομοθέτης δεν έδειξε την απαιτούμενη τόλμη προκειμένου να θέσει τα θεμέλια της θεσμικής κατοχύρωσης ενός πλήρους συστήματος απονομής προσωρινής δικαστικής προστασίας στις διοικητικές διαφορές ουσίας. Την λύση στο σχετικό κενό έδωσε για ακόμη μία φορά η ελληνική νομολογία²⁰⁵.

3. Η ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΔΟΤΙΚΗ ΕΠΙΛΥΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΦΟΡΑΣ

Στην θεωρία υποστηρίζεται ότι το δικαίωμα της δικαστικής προστασίας περιλαμβάνει και ένα ειδικότερο «δικαίωμα για έκδοση δικαστικής αποφάσεως που να αναφέρεται στην ουσία της υποθέσεως»²⁰⁶. Η εξέταση βέβαια, της «ουσίας της υποθέσεως», δηλαδή η εξέταση της νομικής και της ουσιαστικής βασιμότητας της υποβληθείσας αίτησης δικαστικής προστασίας, μπορεί να λάβει χώρα μόνο εφόσον συντρέχουν όλες οι προϋποθέσεις εκείνες που καθιστούν παραδεκτή την άσκηση του ένδικου βοηθήματος από τον αιτούντα την έννομη προστασία.

²⁰³ Δ. Ράικος, Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας του πολίτη απέναντι στη Δημόσια Διοίκηση, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 29.

²⁰⁴ Άρθρο 71 ΚΔΔ: «1. Αγωγή μπορεί να ασκήσει εκείνος ο οποίος έχει κατά του Δημοσίου ή άλλου νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου, χρηματική αξίωση από έννομη σχέση δημοσίου δικαίου».

²⁰⁵ Με την Ε.Α. του ΣτΕ 67/2001, ΕΔΚΑ 2001, σελ. 901 κρίθηκε ότι, κατ’ ορθή ερμηνεία του άρθρου 210 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας, το διοικητικό δικαστήριο της ουσίας μπορεί να προβεί σε προσωρινή ρύθμιση της καταστάσεως και επί προσφυγής.

²⁰⁶ Β. Σκουρής, Η δικαστική αναστολή εκτελέσεως των διοικητικών πράξεων, 2^η έκδ., Αθήνα – Κομοτηνή 1986, σελ. 37 επ.

Για τον λόγο αυτό, φαίνεται ορθότερη η διατύπωση ότι η δικαστική προστασία αναλύεται μεταξύ άλλων και σε «αξίωση για διάγνωση της διαφοράς»²⁰⁷, ήτοι σε αξίωση για οριστική δικαστική προστασία. Η αξίωση λοιπόν αυτή για δεσμευτική διάγνωση της διαφοράς, ικανοποιείται μόνο με την έκδοση της σχετικής δικαστικής απόφασης, ακόμα και αν με αυτήν απορρίπτεται το ένδικο βοήθημα ως απαράδεκτο, χωρίς το δικαστήριο να εισέλθει στην ουσία της υπόθεσης και να δημιουργεί δεδικασμένο για αυτήν.

Ο καθ' ου απευθύνεται η αίτηση δικαστικής προστασίας διάδικος δεν επιτρέπεται να ματαιώσει με την συμπεριφορά του την ικανοποίηση της αξίωσης του αντιδίκου του για έννομη προστασία²⁰⁸. Αυτό είναι εύλογο, διότι διαφορετικά η παροχή της δικαστικής προστασίας θα τελούσε υπό την αίρεση της καλής θέλησης του αντιδίκου, και συγκεκριμένα της Διοίκησης. Έτσι, το Συμβούλιο της Επικρατείας έχει κρίνει²⁰⁹ ότι όταν η Διοίκηση δεν αποστέλλει τον φάκελο ή τα λοιπά απαραίτητα στοιχεία στο δικαστήριο, παρά την έκδοση προδικαστικής απόφασης που την υποχρεώνει σε αυτό, επιτρέπεται στο δικαστή να θεωρήσει ως ακριβή την βάση των ισχυρισμών του αιτούντος, συνάγοντας σχετικό τεκμήριο. Η κρίση αυτή του Συμβουλίου της Επικρατείας είναι σύμφωνη με τις διατάξεις 20 παρ. 1 και 95 παρ. 1 του Συντάγματος.

Ως προς την έκταση εκείνη, στην οποία το δικαστήριο θα ελέγξει την ουσιαστική πτυχή της κάθε υπόθεσης, αυτή μπορεί να εξαρτηθεί από την φύση της τελευταίας, καθώς και από την ανάγκη να μην υπερβεί η δικαστική λειτουργία τα όριά της σε βάρος των άλλων πολιτειακών λειτουργιών. Γι' αυτό, γίνεται δεκτό ότι το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος δεν αποκλείει την εξαίρεση από την ουσιαστική κρίση του δικαστή των καθαρά τεχνικής φύσεως κρίσεων των αρμόδιων διοικητικών οργάνων, τις οποίες αδυνατεί εξ αντικειμένου να προσεγγίσει άμεσα και να ελέγξει ως προς την ορθότητά τους το δικαστήριο²¹⁰.

Αξίζει να σημειωθεί και στο σημείο αυτό, ότι προκειμένου να έχει αντίκρισμα η δικαστική προστασία, πρέπει η δικαιοδοτική επίλυση της διαφοράς να λάβει χώρα μέσα σε εύλογο κατά τις περιστάσεις χρόνο. Η απαίτηση αυτή συνάγεται ερμηνευτικά από το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος, υπό την έννοια της ανάγκης για πλήρη και αποτελεσματική προστασία, προβλέπεται όμως και ρητά από το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ. Η «λογική προθεσμία» εκδίκασης της υπόθεσης είναι σαφές ότι δεν μπορεί να καθοριστεί ομοιόμορφα και εκ των προτέρων για όλες τις υποθέσεις ή έστω για κατηγορίες υποθέσεων.

Σύμφωνα πάντως με τη σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ, κριτήρια για την διαπίστωση της ύπαρξης ή μη υπερβολικής βραδύτητας στην απονομή της δικαιοσύνης αποτελούν, η περιπλοκότητα της υπόθεσης και η συμπεριφορά του ίδιου του ενδιαφερομένου καθώς και των αρμόδιων αρχών.

Σε κάθε περίπτωση, όπως έχει εύστοχα παρατηρηθεί, το κράτος βαρύνεται με μία γενική υποχρέωση επίτευξης αποτελέσματος, ήτοι εκδίκασης των κάθε είδους υποθέσεων μέσα σε λογική προθεσμία, ενώ δεν μπορεί να αρνηθεί την εκπλήρωση της υποχρέωσης αυτής επικαλούμενο δυσχέρειες οφειλόμενες είτε

²⁰⁷ Δ. Τσάτσος, ό.π., σελ. 465.

²⁰⁸ Κ. Χρυσόγονος, ό.π., σελ. 440.

²⁰⁹ ΣτΕ 2379/1987, ΤοΣ 1987, 530 και ΣτΕ 1506/1997, ΔιΔικ 1997, 1126.

²¹⁰ ΣτΕ 901/1993, ΤοΣ 1993, 621.

στην ίδια τη νομοθεσία του είτε ακόμα και σε κακή οργάνωση ή διαρθρωτικές δυσχέρειες του δικαιοδοτικού μηχανισμού²¹¹.

Δυστυχώς, τα τελευταία χρόνια πολλαπλασιάζονται με ανησυχητικό ρυθμό οι καταδικαστικές σε βάρος της χώρας μας αποφάσεις του ΕΔΔΑ για υπερβάσεις του εύλογου χρόνου εκδίκασης σε κάθε μάλιστα είδος υποθέσεων, ποινικές, αστικές ή διοικητικές. Η αλήθεια είναι ότι η ακολουθούμενη από την Ελλάδα πρακτική σχετικά με την απονομή της δικαιοσύνης αντιβαίνει συνολικά στις επιταγές της ΕΣΔΑ ως προς τον εύλογο χρόνο εκδίκασης των υποθέσεων και ενδεχομένως να μην είναι μακριά η στιγμή που η διαπίστωση αυτή θα επισφραγιστεί με απόφαση του ΕΔΔΑ, όπως άλλωστε έχει γίνει και για τη γειτονική μας Ιταλία²¹².

Τέλος, είναι βέβαιο ότι το δικαίωμα στην παροχή δικαστικής προστασίας θα καθίστατο αναποτελεσματικό εάν κατέληγε απλά στην έκδοση μιας ανέρειστης και αυθαίρετης δικαστικής προστασίας. Γι' αυτό, το δικαίωμα του άρθρου 20 παρ. 1 του Συντάγματος περιλαμβάνει και την αξίωση των ενδιαφερομένων για εμπειριστατωμένη αιτιολόγηση της δικαστικής απόφασης στην οποία κατέληξε το δικαστήριο. Αυτό επιτάσσεται ρητά το άρθρο 93 παρ. 3 του Συντάγματος, το οποίο ορίζει ότι «κάθε δικαστική απόφαση πρέπει να είναι ειδικά και εμπειριστατωμένα αιτιολογημένα και απαγγέλλεται σε δημόσια συνεδρίαση», ενώ συνάγεται και από το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ.

4. Η ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΗ ΕΚΤΕΛΕΣΗ

Είναι αναμφισβήτητο ότι η παροχή της δικαστικής προστασίας εμπεριέχει και την αξίωση αναγκαστικής εκτέλεσης μίας τυχόν ευνοϊκής δικαστικής απόφασης για τον αιτούντα, αφού διαφορετικά η όλη διαδικασία θα στερείτο ουσιαστικού αντικρίσματος²¹³. Μετά την συνταγματική αναθεώρηση του 2001, έχουν προστεθεί σχετικές ρυθμίσεις στα άρθρα 93 παρ. 4 και 95 παρ. 5 του Συντάγματος, σε ό, τι αφορά στην αναγκαστική εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων κατά του Δημοσίου, των Ο.Τ.Α. καθώς και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου αλλά και σε ό,τι αφορά γενικότερα στην υποχρέωση συμμόρφωσης της Διοίκησης προς τις δικαστικές αποφάσεις.

Την θέσπιση των διατάξεων αυτών κατέστησε αναγκαία η διαδεδομένη δυστυχώς συνήθεια των διοικητικών αρχών να μη συμμορφώνονται ή να συμμορφώνονται πλημμελώς στις μη αρεστές σε αυτές αποφάσεις²¹⁴. Η τακτική αυτή μάλιστα έχει οδηγήσει τη χώρα μας σε επανειλημμένες καταδίκες από το ΕΔΔΑ υπό την κρίση, για μία ακόμη φορά, της παραβίασης του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ²¹⁵.

²¹¹ *Εμ. Ρούκουνας*, Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Αθήνα 1995, σελ. 163.

²¹² *Κ. Χρυσόγονος*, ό.π., σελ. 443.

²¹³ Βλ. ΟΛΑΠ 21/2001, ΤοΣ 2002, 106.

²¹⁴ Πρβλ. *Ι. Συμεωνίδη*, Η αντιμετώπιση του φαινομένου της μη συμμορφώσεως της διοικήσεως, ΕΔΔ 2003, σελ. 254 επ.

²¹⁵ Πρβλ. *Χαρ. Χρυσανθακάκη*, Η εκτέλεση κατά του ελληνικού Δημοσίου υπό το φως της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Δ 1996, σελ. 1154.

Ειδικότερα, το ζήτημα της αναγκαστικής εκτέλεσης των δικαστικών αποφάσεων κατά του Δημοσίου είναι εξαιρετικά σημαντικό, διότι ανάγεται στο επίπεδο των σχέσεων μεταξύ της εκτελεστικής και της δικαστικής εξουσίας. Είναι επίσης καίριο ζήτημα διότι έχει ιδιαίτερη σημασία για την πραγμάτωση του δικαίου στην πράξη, ενώ παράλληλα τελεί σε άμεση συνάρτηση με την ίδια την ουσία και το κύρος των δικαστηρίων²¹⁶.

Η αναγκαστική εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων κατά του Δημοσίου ή των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου ρυθμίζεται από το άρθρο 199 ΚΔΔ, το οποίο ορίζει ότι οι τελεσίδικες, οι ανέκκλητες και οι προσωρινές εκτελεστές καταψηφιστικές αποφάσεις, οι οποίες εκδίδονται για διαφορές που άγονται προς επίλυση με την άσκηση αγωγής, αποτελούν εκτελεστό τίτλο σύμφωνα με το άρθρο 904 του ΚΠολΔ. Με την παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου ορίζεται ότι «ως προς το, κατά περίπτωση, επιτρεπτό της αναγκαστικής εκτέλεσης των κατά την προηγούμενη παράγραφο καταψηφιστικών αποφάσεων και τη διαδικασία εκτέλεσής τους, εφαρμόζονται αναλόγως οι εκάστοτε ισχύουσες διατάξεις για την αναγκαστική εκτέλεση καταψηφιστικών αποφάσεων των πολιτικών δικαστηρίων».

Η διάταξη αυτή του ΚΔΔ, όπως προκύπτει και από την γραμματική της διατύπωση, διευκρινίζει ότι εκτελεστό τίτλο αποτελούν μόνο οι αποφάσεις που εκδίδονται επί καταψηφιστικών αγωγών. Η διευκρίνιση αυτή έρχεται σε αντιδιαστολή με την προγενέστερη διάταξη του άρθρου 59 του π.δ. 341/1978, η οποία αναφερόταν σε όλες τις αποφάσεις που επιδίκαζαν χρηματικές απαιτήσεις.

Οι δίκες περί την εκτέλεση των αποφάσεων των διοικητικών δικαστηρίων υπάγονται στην δικαιοδοτική ύλη των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων.

²¹⁶ Δ. Ράικος, ό.π., σελ. 33.

VI. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το δικαίωμα που κατοχυρώνεται στο άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος αποτελεί μία καινοτόμο διάταξη, η οποία αναμφίβολα, είναι θεμελιώδης τόσο γιατί βρίσκεται σε διαλεκτική σχέση προς την δικαιοκρατική αρχή του πολιτεύματός μας, αρχή η οποία διέπει κάθε φιλελεύθερο και δημοκρατικό πολίτευμα, όσο και γιατί το δικαίωμα αυτό συμβάλλει καθοριστικά στην προστασία των εξουσιαζόμενων πολιτών έναντι της κρατικής εξουσίας, παρέχοντας τις απαραίτητες θεσμικές και διαδικαστικές εγγυήσεις που αποσκοπούν στην τήρηση της αρχής της νομιμότητας.

Η άμεση και προσδιοριστική σχέση στην οποία βρίσκεται ο θεσμός της δικαστικής προστασίας με την αρχή του κράτους δικαίου που σχετίζεται αναμφισβήτητα με την βάση και τη μορφή του πολιτεύματος και ως τέτοια δεν υπόκειται σε αναθεώρηση, κατά το άρθρο 110 παρ. του Συντάγματος, δικαιολογεί την άποψη εκείνη εκπροσώπων της νομικής σκέψης που συνίσταται στο ότι η διάταξη 20 παρ. 1 του Συντάγματος, η οποία κατοχυρώνει το δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας, δεν μπορεί να αναθεωρηθεί. Αυτό αποτελεί ακόμη ένα στοιχείο, ενδεικτικό της σπουδαιότητας και της κεφαλαιώδους σημασίας που έχει η διάταξη 20 παρ. 1 του Συντάγματος στα πλαίσια κάθε δημοκρατικού πολιτεύματος.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η πρωταρχική εγγύηση για την προστασία των συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων του ατόμου είναι η δικαστική εγγύηση. Το δικαίωμα που διαθέτει κάθε άτομο να αξιώνει, σε περίπτωση προσβολής των δικαιωμάτων και των έννομων συμφερόντων του, την παροχή της δικαστικής τους προστασίας, είναι έντονα συνυφασμένο τόσο με την αρχή του κράτους δικαίου όσο και με την αρχή της νομιμότητας. Το δικαίωμα αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 20 παρ. 1 του ισχύοντος Συντάγματος, ενώ θεμελιώνεται επίσης και σε διεθνή κείμενα, με σημαντικότερο το άρθρο 6 παρ. 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (ΕΣΔΑ).

Με το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος θεσπίζεται η δυνατότητα προσφυγής στα δικαστήρια, δηλαδή το δικαίωμα να κινήσει κανείς την δικαστική διαδικασία για την απονομή της δικαιοσύνης. Η διάταξη αυτή του Συντάγματος καθιερώνει λοιπόν, ένα θεμελιώδες δικαίωμα με υποκειμενική διάσταση και όχι απλώς μία κατευθυντήρια και προγραμματική αρχή, ενώ παράλληλα εισάγει και μία συνταγματική αρχή με δικονομικό περιεχόμενο.

Η κατοχύρωση όμως, του θεμελιώδους αυτού δικονομικού δικαιώματος δεν εξαντλείται στην ύπαρξη ενός δικαιοδοτικού μηχανισμού, στην ακώλυτη πρόσβαση σε αυτόν και στην έκδοση της δικαστικής απόφασης. Η έννομη προστασία, η οποία απονέμεται αποκλειστικά και μόνο από τα δικαστήρια, και συγκεκριμένα από τα ελληνικά κρατικά δικαστήρια που συγκροτούνται από τακτικούς δικαστές, οι οποίοι απολαύουν, κατά ρητή συνταγματική διάταξη, προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας, πρέπει αναμφίβολα να είναι πλήρης και αποτελεσματική, ώστε να εκπληρώνει και στην πράξη τον σκοπό της. Συγκεκριμένα, η εκδίκαση των υποθέσεων που άγονται προς επίλυση ενώπιον των δικαστηρίων οφείλει να λαμβάνει χώρα μέσα σε εύλογο χρονικό διάστημα, σύμφωνα και με τα όσα επιτάσσει Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (ΕΣΔΑ).

Στα πλαίσια της ανάγκης για πλήρη και αποτελεσματική προστασία των ατόμων λοιπόν, η παροχή της έννομης προστασίας περιλαμβάνει εκτός από την αυτονόητη ίσως, δυνατότητα ελεύθερης πρόσβασης στο δικαστήριο, και την δυνατότητα αξίωσης προσωρινής δικαστικής προστασίας, την οριστική δικαιοδοτική επίλυση της διαφοράς με την έκδοση της δικαστικής απόφασης καθώς και την δυνατότητα αναγκαστικής εκτέλεσης της δικαστικής αυτής αποφάσεως.

ΑΓΓΛΙΚΗ ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Legal protection is the primary guarantee for constitutionally protected rights. The right of each person to claim judicial protection in case of infringement of rights and legitimate interests is strongly linked with the rule of law and the principle of legality. This right is enshrined in Article 20 paragraph 1 of the current Constitution, while it is also based on international documents, the most important of which is article 6 paragraph 1 of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedom (ECHR).

Article 20 paragraph 1 of the Constitution establishes the possibility to appeal in courts, namely the right of every person to initiate legal proceedings for administration of justice. Thus, this provision in the Constitution establishes a fundamental right of a subjective dimension, and not just a guiding principle, while it introduces a constitutional principle with procedural content.

Nevertheless, the safeguarding of this fundamental procedural right is not exhausted in the mere existence of a judicial mechanism and the unimpeded access to it or in the issuing of a judicial decision.

Legal protection, exclusively conferred by the courts, namely by the Greek state courts set up by regular judges, who enjoy full personal and functional independence according to explicit constitutional provision, must be undoubtedly full and effective, so as to actually fulfil its role in practice.

More specifically, it is mandatory for trial of cases brought to courts to take place within reasonable time period, in accordance with the provisions in the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR).

Therefore, bearing in mind the need for full and effective protection of human rights, it is mandatory that, apart from the self-evident right for free access to court, legal protection also includes the right for claiming of temporary judicial protection and final court settlement followed by the issuing of a relevant judicial decision and the possibility of judicial enforcement of this particular decision.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Benda E., Το κοινωνικό κράτος δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1998

Βενιζέλος Ευ., Η ερμηνεία του Συντάγματος μεταξύ νομικής δογματικής και επιστημολογικής ειλικρίνειας, Νομική Βιβλιοθήκη 1986

Ο ίδιος, Μαθήματα Συνταγματικού δικαίου Ι, Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1991

Biscardi Ar., Αρχαίο ελληνικό δίκαιο, Εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 2004

Δαγτόγλου Π.Δ., Συνταγματικό δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, Τόμος Β', 2^η αναθεωρημένη έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2005

Ο ίδιος, Διοικητικό Δικονομικό δίκαιο, 3^η έκδοση, επιμελημένη και συμπληρωμένη από Π.Κ. Λαζαράτο και Θ.Π. Παπαγεωργίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2004

Ο ίδιος, Διοικητικό Δικονομικό δίκαιο Α', Αθήνα – Κομοτηνή 1985

Δεσποτόπουλος Κ., Η έννοια του κράτους δικαίου, ΝοΒ 1975

Δημητρόπουλος Ανδρ., Συνταγματικά Δικαιώματα, Σύστημα Συνταγματικού δικαίου, Τόμος Γ', Τεύχη Ι-ΙΙΙ, β' έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2008

Ο ίδιος, Συνταγματικά Δικαιώματα, Ειδικό Μέρος, Παραδόσεις Συνταγματικού δικαίου, Τόμος ΙΙΙ, Τεύχος ΙV, Αθήνα 2008

Ο ίδιος, Γενική Συνταγματική θεωρία, Σύστημα Συνταγματικού δικαίου, Τόμος Α', Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2004

Ευστρατίου Π., Η εφαρμογή του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ στις δίκες κοινωνικής ασφάλειας, ΕΔΚΑ 1992

Καϊδατζής Α., Η επίδραση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στο ελληνικό δημόσιο δίκαιο, ΕΔΔΔ 1999

Καρράς Αργ., Ποινικό Δικονομικό δίκαιο, 3^η έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2007

Κλαμαρής Ν., Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας κατά το άρθρο 20 παρ. 1 Συντάγματος 1975, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα 1989

Κοντιάδης Κ., Το δικαίωμα προς παροχήν εννόμου προστασίας υπό δικαστηρίου κατά το άρθρον 119 του νέου Συντάγματος, ΕΕΝ 1969

Κρουσταλλάκης Ευ., Το δικαίωμα προσφυγής στην Δικαιοσύνη (δικαίωμα για χρηστή διοίκηση) κατά το άρθρ. 6 της ΕΣΔΑ, ΕλλΔνη 1986

Λαζαράτος Π., Η διοικητική υποχρέωση ενημερώσεως του ιδιώτη ως προς τις ενδικοφανείς προσφυγές, ΔιΔικ 1995

Λαμπράκης Κ., Η δικαστική προστασία και το άρθρ. 20 παρ. 1 του Συντάγματος 1975, ΕλλΔνη 1986

Λιγωμένος Α., Η αρχή του κράτους δικαίου, ΔιΔικ 1993

Μάνεσης Αρ., Ατομικές Ελευθερίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1979

Ο ίδιος, Συνταγματικό Δίκαιο Ι, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1980

Μανιτάκης Αντ., Η διπλή νομική φύση του δικαιώματος παροχής δικαστικής προστασίας, 1982

Ο ίδιος, Κράτος δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας του νόμου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1994

Μαυριάς Κ., Συνταγματικό Δίκαιο, 4^η επαυξημένη έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2005

Μαυριάς Κ. / Κασσιμάτης Ι., Ερμηνεία του άρθρου 20 παρ. 1 του Συντάγματος, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2003

Μαυριάς Κ. / Παντελής Αντ., Συνταγματικά κείμενα, Τόμος πρώτος, 4^η έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2007

Μητσόπουλος Γ., Πολιτική Δικονομία, τ. Α', Αθήναι 1972

Μπέης Κ., Αι διαδικασίαι ενώπιον του Μονομελούς Πρωτοδικείου, Αθήναι 1968 - 1970

Ο ίδιος, Αντισυνταγματικότητα της εξάρτησης της αναστολής διοικητικής εκτέλεσης από προηγούμενη προκαταβολή μέρους της εκτελούμενης αξίωσης, Δ 1980

Ο ίδιος, Μπέης Κ., Εισαγωγή στη δικονομική σκέψη, Γενικές αρχές της πολιτικής δικονομίας, έκδοση 3^η, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα 1981

Ο ίδιος, Η δικαιοκρατούμενη δίκη ως πολιτιστική κατάκτηση, Νομική Βιβλιοθήκη 1995

Ο ίδιος, Πολιτική δικονομία, Γενικά αρχαί και κατ' άρθρον ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήναι 1973

Ο ίδιος, Τα συνταγματικά θεμέλια της δικαστικής προστασίας, Το ελληνικό έλλειμμα κράτους δικαίου, Eunomia, Αθήνα 1998

Παντελής Αντ., Εγχειρίδιο Συνταγματικού δικαίου, Βασικές έννοιες – Συνταγματική ιστορία – Οργάνωση του κράτους, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2007

Παπαδημητρίου Γ., Η συνταγματική καθιέρωση της δικαστικής προστασίας, Δ 1982

Παυλόπουλος Πρ., Η συνταγματική κατοχύρωση της αίτησης ακύρωσης, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1982

Ράικος Δ., Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας του πολίτη απέναντι στη Δημόσια Διοίκηση, Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2005

Ράμμος Γ., Εγχειρίδιον αστικού δικονομικού δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1978

Ρούκουνας Εμ., Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα 1995

Schmidt – Assmann E., Το ατομικό δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας έναντι της εκτελεστικής εξουσίας, ΤοΣ 1990

Σκουρής Β., Η δικαστική αναστολή εκτελέσεως των διοικητικών πράξεων, 2^η έκδ., Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1986

Ο ίδιος, Διοικητικό Δικονομικό δίκαιο Ι, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη 1991

Σοϊλεντάκης Ν., Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας στην Διοικητική δικονομία, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1993

Σπηλιωτόπουλος Επ., Εγχειρίδιο Διοικητικού δικαίου, 11^η έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2001

Σταμάτης Κ., Κράτος δικαίου και ιστορία στη νομική σκέψη του Καντ, ΤοΣ 1989

Συμεωνίδης Ι., Η αντιμετώπιση του φαινομένου της μη συμμορφώσεως της διοικήσεως, ΕΔΔ 2003

Τρωϊανός Σπ., Βελισσαροπούλου – Καράκωστα Ι., Ιστορία δικαίου από την αρχαία στη νεώτερη Ελλάδα, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1997

Τσάτσος Δ., Συνταγματικό δίκαιο, Τόμος Β' Οργάνωση και λειτουργία της πολιτείας, έκδοση Β', Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1993

Ο ίδιος, Συνταγματικό δίκαιο, Τόμος Γ' Θεμελιώδη δικαιώματα, Ι. Γενικό μέρος, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1988

Χρυσανθακάκης Χαρ., Η εκτέλεση κατά του ελληνικού Δημοσίου υπό το φως της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Δ 1996

Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 3^η αναθεωρημένη έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη 2006

Ψωμάς Ι., Το συνταγματικό δικαίωμα της παροχής έννομης προστασίας και η εφαρμογή του από τη νομολογία και τη θεωρία, Δ 1982

Van Dijk P., Judicial review of governmental action and the requirement of an interest to sue, Sijthoff and Noordhoff 1980

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ

ΣΤΕ 202/1997 (Τομ. Α')

Προσφυγή κατά Μετοχικού Ταμείου Πολιτικών Υπαλλήλων

ΣΤΕ 2675/1991 (Τομ. Α')

Ανάδοχος εταιρία κατά του Δημοσίου

ΣΤΕ 1099/1996 (Τομ. ΣΤ')

Αίτηση πατρός ανήλικου μαθητή κατά Δημοσίου

ΟΛΑΠ 21/2001

Αναγκαστική Εκτέλεση κατά Δημοσίου και Ο.Τ.Α.

ΣΤΕ 1591/2000 (Τομ. ΣΤ')

Υποχρέωση Διοίκησης για αποστολή του φακέλου της υπόθεσης ενώπιον του ΣΤΕ

ΟΛΣΤΕ 2807/2002

Αρχή της ισότητας των διαδίκων

ΣΤΕ 202/1997 (Τομ. Α')

Προσφυγή κατά Μετοχικού Ταμείου Πολιτικών Υπαλλήλων

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟΦΑΣΗΣ:

Δικαστήριο: Συμβούλιο της Επικρατείας

Τόπος: Αθήνα

Αριθμ. Απόφασης: 470

Έτος: 1990

Περίληψη

Μετοχικό Ταμείο Πολιτικών Υπαλλήλων - Αποφάσεις διοικητικού συμβουλίου για απονομή μερίσματος ή βοήθηματος - Αίτηση αναθεώρησης απόφασης - Ενδικοφανές διοικητικό μέσο -. Οι αποφάσεις του Διοικητικού Συμβουλίου του Μετοχικού Ταμείου Πολιτικών Υπαλλήλων, δια των οποίων απονέμεται μερίσμα ή βοήθημα ή απορρίπτεται αίτημα απονομής μερίσματος ή βοήθηματος υπόκεινται σε αίτηση αναθεωρήσεως. Λόγω του ότι αφ' ενός μεν για την υποβολή της αιτήσεως τάσσεται ορισμένη προθεσμία αφ' ετέρου δε η άσκηση οδηγεί σε επανεξέταση της υποθέσεως κατά το νομικό και πραγματικό της μέρος, η αίτηση αυτή αποτελεί ενδικοφανές διοικητικό μέσο (ενδικοφανή προσφυγή), η παράλειψη ασκήσεως του οποίου καθιστά अपараδєκτη την προσφυγή κατά της απόφασεως του Διοικητικού Συμβουλίου του Ταμείου ενώπιον του αρμοδίου Διοικητικού Πρωτοδικείου.

Κείμενο Απόφασης

Αριθμός 470/1990

ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ Α'.

Συγκείμενον εκ των μελών αυτού Χ. Φατούρου, Συμβούλου της Επικρατείας, Προεδρεύοντος, κωλυομένου του Προέδρου του Τμήματος, Αδ. Φαρμάκη, Γ. Παναγιωτοπούλου, Συμβούλων της Επικρατείας, Μ. Καραμανώφ και Δ. Σκαλτσούνη, Παρέδρων του Συμβουλίου της Επικρατείας.

Συνεδριάσαν δημοσία εν τω ακροατηρίω του τη 23η Οκτωβρίου 1989, παρούσης και της Γραμματέως Ε. Κουμεντέρη, ίνα δικάσει την κατωτέρω εκτιθεμένην υπόθεσιν επί τη από 8ης Μαΐου 1988 αιτήσει:

του Χ.Π.Π., Δικηγόρου Αθηνών, οδός *, παραστάντος αυτοπροσώπως ως δικηγόρου (Α.Μ. 3640/89),

κατά του Μετοχικού Ταμείου Πολιτικών Υπαλλήλων (ΜΤΠΥ), παραστάντος δια του πληρεξουσίου του δικηγόρου Π. Παρέτσογλου (Α.Μ. 7834/89), δυνάμει πληρεξουσίου, περί αναιρέσεως της υπ' αριθ. 7366/1987 αποφάσεως του Διοικητικού Πρωτοδικείου Αθηνών.

Ακούσαν της Εισηγητού, Παρέδρου του Συμβουλίου της Επικρατείας Μ. Καραμανώφ, αναγνώσεως και αναπτυσάσης την έκθεσιν αυτής.

Ακούσαν του αναιρεσειόντος ως δικηγόρου, αναφερθέντος εις την εισήγησιν και του πληρεξουσίου του αναιρεσιβλήτου Ταμείου, αιτησαμένου την απόρριψιν της υπό κρίσιν αιτήσεως.

Ι δ ό ν τ α σ χ ε τ ι κ ά έ γ γ ρ α φ α
Σ κ ε φ θ έ ν κ α τ á τ ο ν Ν ό μ ο ν

1. Επειδή δια της υπό κρίσιν αιτήσεως, δια την οποίαν κατεβλήθησαν τα νόμιμα τέλη και το παράβολον (υπ' αριθ. 5594105-6/88 διπλότυπα Ταμείου Δικαστικών Εισπράξεων Αθηνών, υπ' αριθ. 562298, 2111101/88 ειδικά έντυπα παραβόλου), ζητείται παραδεκτώς η αναίρεσις της υπ' αριθ. 7366/1987 αποφάσεως του Διοικητικού Πρωτοδικείου Αθηνών, δια της οποίας απερρίφθη προσφυγή του αναιρεσιόντος κατ' αποφάσεως του Διοικητικού Συμβουλίου του Μετοχικού Ταμείου Πολιτικών Υπαλλήλων, αφορώσης εις την απόρριψιν αιτήματος αυτού προς απονομήν μερίσματος,

2. Επειδή το άρθρον 7 του Ν. 702/1977 "Περί υπαγωγής υποθέσεων εις τα διοικητικά δικαστήρια κλπ". (φ. 168 Α') προβλέπει εις μεν την παρ. 2 ότι αι εκδικόμεναι κατ' εφαρμογήν νομοθεσίας εκ των αναφερομένων εις την παρ. 1 του άρθρου τούτου (μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται και η περί κοινωνικής ασφαλίσεως νομοθεσία) εκτελεσταί ατομικάί πράξεις ή παραλείψεις υπόκεινται εις προσφυγήν ενώπιον του κατά τόπον αρμοδίου Διοικητικού Πρωτοδικείου κρίνοντος κατά τον νόμον και την ουσίαν και δυναμένου να ακυρώσει ή και τροποποιήσῃ αυτάς, εις δε την παρ. 3 ότι, εάν εις την νομοθεσίαν, κατ' εφαρμογήν της οποίας εξεδόθη η πράξις της διοικητικής αρχής, προβλέπεται η δυνατότης ασκήσεως ενδικοφανούς μέσου, συνεπαγομένου έλεγχον της πράξεως νόμω τε και ουσία, ενώπιον της αυτής ή ιεραρχικώς προϊσταμένης αρχής ή ειδικώς κατεστημένου οργάνου, ή ενώπιον του διοικητικού πρωτοδικείου προσφυγή ασκείται μόνον κατά της εκδιδομένης επί του ενδικοφανούς τούτου μέσου πράξεως. Εκ τούτων έπεται ότι η ενώπιον του διοικητικού πρωτοδικείου ασκουμένη προσφυγή, στρεφομένη κατά πράξεως διοικητικής αρχής υποκειμένης εις ενδικοφανές μέσον πληρούν τους όρους της δευτέρας των προπαρατεθεισών διατάξεων, είναι απορριπτέα ως απαράδεκτος, το απαράδεκτον δε τούτο, συνδεόμενον προς την έκτασιν της δικαιοδοσίας του δικαστηρίου, είναι αυτεπαγγέλτως εξεταστέον και υπό του Συμβουλίου της Επικρατείας, δικάζοντος κατ' αναίρεσιν και αν έτι δεν έχει εξετασθεί, ως έδει, υπό του εκδόντος την αναιρεσιβαλλομένην απόφασιν δικαστηρίου. (ΣΕ 1045/88).

3. Επειδή, εξ άλλου το άρθρον 54 του Π.Δ. 422/1981 "Περί Κωδικοποιήσεως των περί Μετοχικού Ταμείου Πολιτικών Υπαλλήλων διατάξεων" (φ. 114) ορίζει τα εξής: 1. Αι αποφάσεις του Διοικητικού Συμβουλίου του Μ.Τ.Π.Υ. "περί απονομής μερίσματος ή βοηθήματος υπόκεινται εις αναθεώρησιν δι' εσφαλμένην αναγνώρισιν μερίσματος ή βοηθήματος ως προς τε το δικαίωμα και το ποσόν ή και τις προϋποθέσεις της τοιαύτης αναγνωρίσεως. 2. Η αναθεώρησις αύτη ενεργείται υπό του Συμβουλίου είτε αυτεπαγγέλτως δια τα εις βάρος του Ταμείου σφάλματα και εντός ενιαυσίου ανατρεπτικής προθεσμίας από της κοινοποιήσεως της αποφάσεως, είτε και επί τη αιτήσῃ του ενδιαφερομένου δια τα εις βάρος των μετόχων σφάλματα, εφ' όσον εν τη περιπτώσει ταύτη η σχετική αίτησις ήθελε υποβληθεί εντός ενιαυσίου επίσης ανατρεπτικής προθεσμίας από της κοινοποιήσεως της αποφάσεως ...". Το δε άρθρον 55 του ίδιου Π.Δ/τος προβλέπει ότι "Αι περί απονομής ή αρνήσεως απονομής μερίσματος ή βοηθήματος αποφάσεις του Διοικητικού Συμβουλίου του Ταμείου αποτελούν πράξεις διοικήσεως και ως τοιαύται προσβάλλονται ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας". Εκ των ανωτέρω διατάξεων προκύπτει ότι αι αποφάσεις του Διοικητικού Συμβουλίου του Ταμείου, δια των

οποίων απονέμεται μέρισμα ή βοήθημα ή απορρίπτεται αίτημα απονομής μερίσματος ή βοηθήματος υπόκεινται εις αίτησιν αναθεωρήσεως. Δεδομένου δε ότι αφ' ενός μεν δια την υποβολήν της αιτήσεως τάσσεται ορισμένη προθεσμία αφ' ετέρου δε η άσκησις οδηγεί εις επανεξέτασιν της υποθέσεως κατά το νομικόν και πραγματικόν της μέρος, η αίτησις αύτη αποτελεί ενδικοφανές διοικητικόν μέσον (ενδικοφανή προσφυγήν), η παράλειψις ασκήσεως του οποίου καθιστά अपαράδεκτον την προσφυγήν κατά της αποφάσεως του Διοικητικού Συμβουλίου του Ταμείου ενώπιον του αρμοδίου Διοικητικού Πρωτοδικείου (άρθρ. 7 παρ. 3 Ν. 702/1977 και 19 παρ. 3 Π.Δ. 341/1978) (ΣΕ 1496/1988).

4. Επειδή η θέσπισις υπό των ανωτέρω διατάξεων του Ν. 702/1977 και του Π.Δ/τος 341/1978 της προηγουμένης ασκήσεως της ενδικοφανούς προσφυγής ως προϋποθέσεως του παραδεκτού της προσφυγής δεν αντίκειται κατ' αρχήν εις το Σύνταγμα. Ειδικώς όμως εις το πεδίο των διαφορών αι οποίαι προκύπτουν εκ της εφαρμογής της περί κοινωνικών ασφαλίσεων νομοθεσίας, λαμβανομένων υπ' όψιν αφ' ενός μεν της πολυμορφίας των προβλεπομένων διαδικασιών διοικητικής επιλύσεως των διαφορών αυτών και της εκ ταύτης ευλόγου δυσχερείας, την οποίαν εμφανίζει η ακριβής γνώσις εκ μέρους των ενδιαφερομένων της τηρητέας εκάστοτε διαδικασίας προς προάσπισιν των δικαιωμάτων και συμφερόντων αυτών, αφ' ετέρου δε του γεγονότος ότι η παράλειψις ή η εκπρόθεσμος άσκησις ενδικοφανούς προσφυγής, όπου αύτη προβλέπεται, συνεπάγεται κατ' ουσίαν την απώλειαν του κατά το άρθρον 20 παρ. 1 του Συντάγματος δικαιώματος προς παροχήν εννόμου προστασίας υπό των δικαστηρίων δι' ασκήσεως υπό του ησφαλισμένου της κατά το άρθρον 7 παρ. 2 του Ν. 702/1977 ενώπιον του αρμοδίου Διοικητικού Πρωτοδικείου προς προάσπισιν των δικαιωμάτων αυτού των απορρεόντων εκ της κατά το άρθρον 22 παρ. 4 του Συντάγματος κοινωνικής ασφαλίσεως, ανακύπτει εκ των αρχών της χρηστής διοικήσεως υποχρέωσις του οικείου ασφαλιστικού οργανισμού όπως προβαίνει δια ρητής σχετικής μνείας είτε εις το σώμα της υποκειμένης εις ενδικοφανές μέσον πράξεως είτε εις έτερον κοινοποιητικόν ταύτης έγγραφον εις ενημέρωσιν του ενδιαφερομένου περί της παρεχομένης εις τούτον δυνατότητος προς άσκησιν του ειρημένου ενδικοφανούς μέσου, περί της προθεσμίας εντός της οποίας τούτο πρέπει να ασκηθεί, περί του αρμοδίου οργάνου εις το οποίον τούτο πρέπει να απευθυνθεί και περί των συνεπειών της παραλείψεως ή της εκπροθέσμου ασκήσεως αυτού. Η υποχρέωσις αύτη των ασφαλιστικών οργανισμών επιβάλλεται ήδη και εκ του γεγονότος ότι η κατά το άρθρον 7 παρ. 2 του Ν. 702/1977 προσφυγή ενώπιον των Διοικητικών Πρωτοδικείων εκρίθη ότι αποτελεί πλέον το μοναδικόν μέσον δικαστικής προστασίας των ησφαλισμένων κατά των παρανόμων πράξεων ή παραλείψεων των οργάνων των οργανισμών τούτων.

5. Επειδή εις περίπτωσιν κατά την οποίαν ο ησφαλισμένος, λόγω της μη κατά τα προεκτεθέντα ενημερώσεως αυτού, παρέλειψε μεν να ασκήσει προβλεπόμενον υπό του νόμου ενδικοφανές μέσον, ήσκησεν όμως εμπροθέσμως κατά της υποκειμένης εις τούτο πράξεως την γενικώς υπό του άρθρου 7 παρ. 2 του Ν. 702/1977 παρεχομένην προσφυγήν ενώπιον του οικείου Διοικητικού Πρωτοδικείου, το δικαστήριον τούτο, απορρίπτον ως απάράδεκτον την προσφυγήν καθ' ο μέρος κατατείνει εις την ικανοποίησιν του ασφαλιστικού αιτήματος του προσφεύγοντος, οφείλει, έλεγχον και αυτεπαγγέλτως έτι την προκύπτουσαν παράλειψιν του ασφαλιστικού οργανισμού, όπως προβεί εις την κατά τ' ανωτέρω ενημέρωσιν του

ησφαλισμένου, να παράσχει εις τούτον την δυνατότητα ασκήσεως του ρηθέντος ενδικοφανούς μέσου εντός της νομίμου προθεσμίας, αρχομένης από της εις τον προσφεύγοντα ησφαλισμένον κοινοποιήσεως της πρωτοδικειακής αποφάσεως κατά το άρθρον 114 παρ. 1 του Κώδικος Φορολογικής Δικονομίας (ως ετροποποιήθη δια του άρθρου 3 παρ. 1 του Ν. Δ. 4600/1966) εν συνδυασμῷ προς το άρθρον 55 του υπ' αριθμ. 341/198 Π.Διατάγματος (ΣΕ 1045/1988).

6. Επειδή, εν προκειμένῳ, κατά τα εκτιθέμενα εις την προσβαλλομένην απόφασιν, ο αναιρεσείων δια της υπ' αριθμ. 43490/19.11.1984 αιτήσεως του προς το Μετοχικόν Ταμείον Πολιτικών Υπαλλήλων εζήτησε την απονομήν μερίσματος. Το Διοικητικόν Συμβούλιον του Ταμείου δια της υπ' αριθμ. 43490/8.7.85 αρνητικής απαντήσεως του εγνωστοποίησεν εις τον αναιρεσείοντα ότι το αίτημά του απερρίφθη κατά την συνεδρίασιν της 22.5.1985. Το δικαστήριον της ουσίας απέρριψεν ως απαράδεκτον την προσφυγήν του αναιρεσείοντος κατά της ανωτέρω αποφάσεως του Ταμείου επί τη αιτιολογία ότι κατ' αυτής δεν είχαν προηγουμένως ασκηθεί η κατά νόμον αίτησις αναθεωρήσεως. Ούτως όμως κρίναν το δικαστήριον της ουσίας έσφαλεν, διότι δεν ηρεύνησεν, ως όφειλεν, εάν το Ταμείον είχε προσηκόντως ενημερώσει τον αναιρεσείοντα περί της δυνατότητος ασκήσεως αιτήσεως αναθεωρήσεως ως και περί των συνεπειών της τυχόν παραλείψεως, οπότε και μόνον θα έδει να απορρίψει την προσφυγήν ως απαράδεκτον, ενώ αντιθέτως, εν εναντία περιπτώσει θα έδει να παράσχει εις αυτόν την δυνατότητα ασκήσεως αιτήσεως αναθεωρήσεως εντός της νομίμου προθεσμίας από της κοινοποιήσεως της αποφάσεώς του. Δια τον λόγον δε τούτον, βασίμως προβαλλόμενον η προσβαλλομένη απόφασις είναι αναιρετέα, η δε υπόθεσις δέον να παραπεμφθεί εις το Διοικητικόν Πρωτοδικείον Αθηνών προς νέαν νόμιμον, κατά τα ανωτέρω, κρίσιν.

Δια ταύτα

Δέχεται την υπό κρίσιν αίτησιν.

Αναιρεί την υπ' αριθ. 7366/1987 απόφασιν του Διοικητικού Πρωτοδικείου Αθηνών εις το οποίον παραπέμπει την υπόθεσιν δια νέαν νόμιμον κρίσιν κατά τα εν τω αιτιολογικῷ.

Διατάσσει την απόδοσιν του παραβόλου.

Επιβάλλει εις βάρος του αναιρεσιβλήτου Ταμείου την δικαστικήν δαπάνην του αναιρεσείοντος εκ δρχ. είκοσι οκτώ χιλιάδων (28.000).

Εκρίθη και απεφασίσθη εν Αθήναις τη 24η Οκτωβρίου 1989.

Ο Προεδρεύων Σύμβουλος Η Γραμματέας

Εδημοσιεύθη δ' αυτόθι εν δημοσία συνεδριάσει τη 5η Φεβρουαρίου 1990.

Ο Πρόεδρος του Α'. Τμήματος Η Γραμματέας του Α'. Τμήματος

ΣΤΕ 2675/1991 (Τομ. Α')

Ανάδοχος εταιρία κατά του Δημοσίου

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟΦΑΣΗΣ:

Δικαστήριο: Συμβούλιο της Επικρατείας

Τόπος: Αθήνα

Αριθμ. Απόφασης: 2765

Έτος: 1991

Κείμενο Απόφασης

Αριθμός 2765/1991

ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ Β'

Συνεδρίασε δημόσια στο ακροατήριό του στις 25 Σεπτεμβρίου 1991, με την εξής σύνθεση: Σ. Γιάγκας, Αντιπρόεδρος, Πρόεδρος του Β' Τμήματος, Π. Χριστόφορος, Δ. Κωστόπουλος, Σύμβουλοι, Ε. Σάρπ, Ε. Αναγνωστοπούλου, Πάρεδροι. Γραμματέας η Α. Οικονομίδου, Γραμματέας του Β' Τμήματος.

Για να δικάσει την από 12 Απριλίου 1990 αίτηση:

της Ε. Σ., κατοίκου Αθήνας (οδός Γ. Σισίνη αρ. 25), η οποία παρέστη με την δικηγόρο Λυδία Καλοσγούρου-Νικολετοπούλου (Α.Μ. 447), που την διόρισε με πληρεξούσιο,

κατά του Υπουργού Οικονομικών, ο οποίος παρέστη με τον Χρ. Θωμόπουλο, Πάρεδρο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

Με την αίτηση αυτή η αναιρεσείουσα επιδιώκει να αναιρεθεί η 4333/1989 απόφαση του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών.

Η εκδίκαση άρχισε με την ανάγνωση της εκθέσεως της Εισηγήτριας, Παρέδρου Ε. Αναγνωστοπούλου.

Κατόπιν το δικαστήριο άκουσε την πληρεξουσία της αναιρεσείουσας, η οποία ανέπτυξε και προφορικά τους προβαλλόμενους λόγους αναίρεσεως και ζήτησε να γίνει δεκτή η αίτηση και τον αντιπρόσωπο του Υπουργού, που ζήτησε την απόρριψή της.

Μετά τη δημόσια συνεδρίαση, το δικαστήριο συνήλθε σε διάσκεψη και,

Α φ ο ύ μ ε λ έ τ α η σ ε τ α σ χ ε τ α ι κ ά έ γ γ ρ α φ α

Σ κ έ φ θ η κ ε κ α τ ά τ ο Ν ό μ ο

1. Επειδή, για την κρινόμενη αίτηση έχουν καταβληθεί τα νόμιμα τέλη και το παράβολο (διπλότυπα εισπράξεως 5974794, 5974797/1990 και ειδικά γραμμάτια παραβόλου Α' σειράς 3321491, 3321492/1990).

2. Επειδή, με την αίτηση αυτή ζητείται, παραδεκτώς, η αναίρεση της αποφάσεως 4333/1989 του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών, με την οποία απορρίφθηκε η έφεση της αναιρεσειούσης κατά της αποφάσεως 15226/1987 του Τριμελούς Διοικητικού Πρωτοδικείου Αθηνών. Με την τελευταία αυτή απόφαση είχε απορριφθεί η προσφυγή της αναιρεσειούσης κατά της υπ' αριθμ. 3/1986 πράξεως προσδιορισμού φόρου γονικής παροχής του Οικονομικού Εφόρου Γ' Κεφαλαίου Αθηνών.

3. Επειδή, η αναιρεσεύουσα κατέθεσε την προσφυγή της κατά της ως άνω καταλογιστικής πράξεως στις 3 Ιουλίου 1986, ισχυριζόμενη ότι η πράξη αυτή είχε επιδοθεί στις 22 Ιανουαρίου 1986 στον πατέρα της, ο οποίος κατοικεί στην οδό Πρατίνου 90, δηλαδή σε διαφορετική από αυτήν διεύθυνση (Γ. Σισίνη 25). Με την πρωτόδικη απόφαση, η προσφυγή της αναιρεσειούσης απορρίφθηκε με την αιτιολογία ότι ασκήθηκε μετά την πάροδο της εικοσαήμερης (κατά το άρθρο 77 παρ. 1 του Κ.Φ.Δ.) προθεσμίας από την επίδοση της καταλογιστικής πράξεως, η οποία κρίθηκε ότι είχε γίνει νομίμως στη σύνοικο γιαγιά της αναιρεσειούσης, Σίνη Ρούμπη, στις 22 Ιανουαρίου 1986, στην επί της οδού Γ. Σισίνη 25 ευρισκόμενη οικία, επειδή την ώρα της επιδόσεως δεν ήταν η ίδια εκεί. Η αναιρεσεύουσα με την έφεσή της επανέλαβε τον ισχυρισμό της ότι η επίδοση είχε γίνει στον πατέρα της και προέβαλε, επί πλέον, ότι εάν πράγματι έγινε στην γιαγιά της όπως δέχθηκε η πρωτόδικη απόφαση, πάντως δεν ήταν νόμιμη, δεδομένου ότι α) η πράξη επιδόθηκε στη Σίνη Ρούμπη ενώ η γιαγιά της ονομάζεται Ρουμπίνη Σίνη και β) η γιαγιά της δεν είναι "σύνοικός" της αφού αυτή διαμένει σε διαμέρισμα του πρώτου ορόφου της επί της οδού Γ. Σισίνη 25 πολυκατοικίας, ενώ η αναιρεσεύουσα σε διαμέρισμα του τρίτου ορόφου αυτής. Οι ισχυρισμοί αυτοί απορρίφθηκαν με την προσβαλλόμενη απόφαση ως απαράδεκτοι επειδή, αν και ήταν δυνατόν να προβληθούν στην πρωτόδικη δίκη, προβλήθηκαν για πρώτη φορά με την έφεση (άρθρ. 172 παρ. 1 Κ.Φ.Δ.). Η κρίση όμως αυτή της προσβαλλομένης αποφάσεως είναι ανατιολόγητη διότι οι εν λόγω ισχυρισμοί, με τους οποίους αμφισβητήθηκε το κύρος της επιδόσεως της καταλογιστικής πράξεως ενόψει πλημμελείας η οποία δεν προέκυπτε από το ίδιο το αποδεικτικό, ήταν αυτοτελείς πραγματικοί ισχυρισμοί οι οποίοι μπορούσαν να προβληθούν μόνον με το δικόγραφο της προσφυγής ή των προσθέτων λόγων και όχι και με υπόμνημα, οπότε η μη προβολή τους πρωτοδίκως θα ήταν σε κάθε περίπτωση αδικαιολόγητη (πρβλ. ΣΤΕ 1159/1986). Για το λόγο αυτό, εμμέσως προβαλλόμενο με την κρινόμενη αίτηση, η προσβαλλόμενη απόφαση πρέπει να αναιρεθεί. Κατόπιν τούτου είναι περιττή η έρευνα των λοιπών προβαλλομένων λόγων αναιρέσεως, η δε υπόθεση που χρειάζεται διευκρίνιση ως προς το πραγματικό, πρέπει να παραπεμφθεί στο δικαστήριο που εξέδωσε την αναιρούμενη απόφαση, για νέα κρίση. Δια ταύτα

Δέχεται την κρινόμενη αίτηση.

Αναιρεί την απόφαση 4333/1989 του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών, στο οποίο και παραπέμπει την υπόθεση σύμφωνα με το σκεπτικό.

Επιβάλλει εις βάρος του Δημοσίου τη δικαστική δαπάνη της αναιρεσειούσης, η οποία ανέρχεται σε εικοσιοκτώ χιλιάδες (28.000) δραχμές.

Η διάσκεψη έγινε στην Αθήνα στις 26 Σεπτεμβρίου 1991 και η απόφαση δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση της 9ης Οκτωβρίου 1991.

Ο Πρόεδρος του Β' Τμήματος Η Γραμματέας του Β' Τμήματος

ΣΤΕ 1099/1996 (Τομ. ΣΤ')

Αίτηση πατρός ανήλικου μαθητή κατά Δημοσίου

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟΦΑΣΗΣ:

Δικαστήριο: Συμβούλιο της Επικρατείας

Τόπος: Αθήνα

Αριθμ. Απόφασης: 1099

Έτος: 1996

Κείμενο Απόφασης

Αριθμός 1099/1996

ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΣΤ

Συνεδρίασε δημόσια στο ακροατήριό του στις 12 Φεβρουαρίου 1996 με την εξής σύνθεση : Αν. Μαρίνος, Αντιπρόεδρος, Πρόεδρος του ΣΤ Τμήματος, Ν. Ντούβας, Αικ. Συγγούνα, Σύμβουλοι, Κ. Κουσουλής, Κ. Φιλοπούλου, Πάρεδροι. Γραμματέας ο Β. Μανωλόπουλος.

Γ ι α να δικάσει την από 7 Δεκεμβρίου 1995 αίτηση :

τ ο υ Εμμανουήλ Δημουλικά του Γρηγορίου, εμπόρου, κατοίκου Κηφισιάς Αττικής, οδός Π. αρ. 15, πατρός του ανήλικου μαθητή Γρηγορίου Εμ. Δημουλικά και με την ιδιότητα του κηδεμόνος αυτού, ο οποίος παρέστη με την δικηγόρο Φωτεινή Κοκκινίδου (Α.Μ. 7508), που τον διόρισε στο ακροατήριο,

κ α τ ά του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, ο οποίος παρέστη με τον Κρ. Μανωλή, Πάρεδρο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

Με την αίτηση αυτή ο αιτών επιδιώκει να ακυρωθούν : 1) η 12/24-10-1995 πράξη του Συλλόγου καθηγητών του 1ου Λυκείου Κηφισιάς και 2) η 2232/4-12-1995 επικυρωτική απόφαση της Β Δ/σης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Η εκδίκαση άρχισε με την ανάγνωση της εκθέσεως της Εισηγήτριας, Παρέδρου Κ. Φιλοπούλου.

Κατόπιν το δικαστήριο άκουσε την πληρεξούσια του αιτούντος, η οποία ανέπτυξε και προφορικά τους προβαλλόμενους λόγους ακυρώσεως και ζήτησε να γίνει δεκτή η αίτηση και τον αντιπρόσωπο του Υπουργού, ο οποίος ζήτησε την απόρριψή της. Μετά τη δημόσια συνεδρίαση, το δικαστήριο συνήλθε σε διάσκεψη σε αίθουσα του Δικαστηρίου κ α ι,

Α φ ο ύ μ ε λ έ τ η σ ε τ α σ χ ε τ ι κ ά έ γ γ ρ α φ α

Σ κ έ φ θ η κ ε κ α τ ά τ ο Ν ό μ ο

1. Επειδή, για την άσκηση της κρινόμενης αιτήσεως έχουν καταβληθεί τα νόμιμα τέλη και το παράβολο (2925753 και 2925754/1995 διπλότυπα εισπράξεως της Δ.Ο.Υ. Δικαστικών Εισπράξεων Αθηνών και 2431163 και 7177263 ειδικά έντυπα παραβόλου).

2. Επειδή, με την αίτηση αυτή ζητείται η ακύρωση : α) της 12/24-10-1995 πράξεως του συλλόγου καθηγητών του 1ου Λυκείου Κηφισιάς, με την οποία επιβλήθηκε στο γιό του αιτούντος Γρηγόριο Δημουλικά, μαθητή της Γ τάξεως του εν λόγω Λυκείου, η κύρωση της αλλαγής σχολικού περιβάλλοντος για τα

πειθαρχικά παραπτώματα που αναφέρονται στην πράξη αυτή, και β) της 5859/23-11-1995 πράξεως του Προϊσταμένου του 2ου Γραφείου Β Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης της Νομαρχίας Αθηνών, (από παραδρομή προσδιορίζεται στο δικόγραφο με αριθμό 2232/4-12-1995), με την οποία ορίσθηκε ως σχολείο μετεγγραφής του γιου του αιτούντος το 2ο Λύκειο Κηφισιάς.

3. Επειδή, από στοιχεία που προσκόμισε ο αιτών προκύπτει ότι ο γάμος αυτού με την μητέρα του ανήλικου γιού του έχει ήδη λυθεί, και ότι, ναι μεν αρχικώς την επιμέλεια του προσώπου του γιού του είχε αναλάβει η μητέρα του, πλην όμως η τελευταία με την 20363/8-2-1996 ένορκη βεβαίωση ενώπιον συμβολαιογράφου δήλωσε ότι από το έτος 1993 την επιμέλεια του προσώπου του γιού της ασκεί ο αιτών και ότι αυτή εγκρίνει την άσκηση της κρινόμενης αιτήσεως. Με τα δεδομένα αυτά, ο αιτών νομιμοποιείται να ασκήσει μόνος του, και όχι από κοινού με την εν διαζεύξει σύζυγό του, την κρινόμενη αίτηση ακυρώσεως, η οποία στρέφεται κατά πράξεων που υποχρεώνουν το γιό του σε αλλαγή σχολικού περιβάλλοντος, λόγω των συνεπειών που προκύπτουν από τις πράξεις αυτές για το πρόσωπο του γιού του, και οι οποίες συνέπειες έχουν σχέση με τη μόρφωση και εκπαίδευσή του, δηλαδή αναφέρονται σε θέματα για τα οποία έχει επιμέλεια ο αιτών (άρθρο 1518 Α.Κ.) και χρήζουν άμεσης αντιμετώπισης, με την άσκηση του σχετικού ενδίκου μέσου, που έχει, ως εκ τούτου, επείγοντα χαρακτήρα (άρθρο 1516 εδ. α, περίπτ. 1 Α.Κ.) (βλ. ΣΤΕ 3233/93).

4. Επειδή, το π.δ. 104/1979 "Περί σχολικού και διδακτικού έτους, υπηρεσιακών βιβλίων, εγγραφών, μετεγγραφών, φοιτήσεως, διαγωγής και τιμητικών διακρίσεων των μαθητών των σχολείων Μέσης Γενικής Εκπαιδευσεως" (φ. Α, 23), ορίζει στο άρθρο 26 αυτού ότι : "1. Η συμπεριφορά μαθητών, η καθ' οιονδήποτε τρόπον εκδηλουμένη εντός και εκτός του σχολείου δια πράξεων ή παραλείψεων, συνιστά την διαγωγήν αυτών. 2. . . 3. Η προσήκουσα διαγωγή των μαθητών, νοουμένη ως έμπρακτος συμμόρφωσις προς τους διέποντας την σχολικήν ζωήν κανόνας και προς τας ηθικάς αρχάς του κοινωνικού περιβάλλοντος, εντός του οποίου διαβιούν, αποτελεί υποχρέωσιν αυτών, πάσα δε παρέκκλισις εκ ταύτης, εκδηλουμένη δι' υπαιτίου πράξεως ή παραλείψεως, αποτελεί αντικείμενον παιδαγωγικού ελέγχου και εν ανάγκη αντιμετωπίζεται δια σχολικών κυρώσεων κατά τας διατάξεις του παρόντος Π.Δ/τος". Περαιτέρω, κατά το άρθρο 27 του ίδιου π.δ/τος "Δια πάσαν υπαίτιον παρέκκλισιν εκ της προσηκούσης κατά την έννοιαν της παρ. 3 του άρθρ. 26 του παρόντος Π.Δ/τος διαγωγής και αναλόγως του βαθμού της παρεκκλίσεως ταύτης επιβάλλονται εις τους μαθητάς αι κάτωθι κυρώσεις : α) Παρατήρησις, β) επίπληξις, γ) ωριαία απομάκρυνσις εκ του διδασκομένου μαθήματος, δ) αποβολή εκ των μαθημάτων μέχρι 3 ημερών, ε) αποβολή εκ των μαθημάτων μέχρι 5 ημερών και στ) αλλαγή σχολικού περιβάλλοντος". Τέλος, στο άρθρο 28 του ίδιου π.δ/τος ορίζεται ότι την κύρωση της αλλαγής σχολικού περιβάλλοντος μπορεί να επιβάλλει μόνο η ολομέλεια των διδασκόντων στο συγκεκριμένο σχολείο.

5. Επειδή, στο άρθρο 11 περίπτωση ΣΤ του ν. 1566/1985 (ΦΕΚ 167) προβλέπεται ο σύλλογος διδασκόντων κάθε σχολείου, που αποτελείται από όλους τους διδάσκοντες στο σχολείο με οποιαδήποτε σχέση εργασίας και έχει ως πρόεδρο ως διευθυντή του σχολείου (παρ. 1) και ορίζεται ότι ο σύλλογος διδασκόντων αποτελεί συλλογικό όργανο (παρ. 3). Εξάλλου, στην παρ. 7 του άρθρου 19 του ν. 1599/1986 (ΦΕΚ 75) ορίζεται ότι "η υπογραφή του προέδρου ή του αναπληρωτή του αρκεί για την υπόσταση κάθε πράξης του συλλογικού

οργάνου", και στην παρ. 10 του ίδιου άρθρου ότι "οι διατάξεις του άρθρου αυτού εφαρμόζονται για τα συλλογικά όργανα της κεντρικής και αποκεντρωμένης διοίκησης, των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου και των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης". Από τις διατάξεις αυτές προκύπτει ότι για να έχουν νόμιμη υπόσταση οι πράξεις του συλλόγου των διδασκόντων των δημόσιων σχολείων, αρκεί, ως πράξεις συλλογικών οργάνων της κεντρικής και αποκεντρωμένης διοίκησης, να υπογράφονται από τον Πρόεδρο του συλλογικού οργάνου ή τον αναπληρωτή του (ΣΤΕ 133/92, βλ. και 2758/92). Στην προκειμένη περίπτωση, εφόσον η προσβαλλόμενη πράξη του συλλόγου των διδασκόντων υπογράφεται από τον Διευθυντή του Λυκείου, πράγμα άλλωστε που δεν αμφισβητείται, αβασίμως ο αιτών υποστηρίζει ότι η πράξη αυτή δεν είναι νόμιμη γιατί από το σύνολο των είκοσι ενός (21) καθηγητών που έλαβαν μέρος στην κρίσιμη συνεδρίαση, φέρει τις υπογραφές μόνο δεκαέξι (16) καθηγητών.

6. Επειδή, όπως προκύπτει από την προσβαλλόμενη πράξη του συλλόγου των καθηγητών, κατά την κρίσιμη συνεδρίαση του συλλόγου, συνελθόντος μετά από πρόσκληση των μελών του από τον Διευθυντή του Λυκείου, παρίσταντο είκοσι ένας (21) καθηγητές επί συνόλου τριάντα ενός (31) ήτοι πολύ άνω του ημίσεως πλέον ενός που αποτελεί τον νόμον και ορίζοντος άλλως την απαρτίαν. Με το δεδομένο αυτό της υπάρξεως απαρτίας κατά την ως άνω συνεδρίαση ο λόγος ακυρώσεως, κατά τον οποίο η προσβαλλόμενη πράξη είναι μη νόμιμη γιατί είναι καταχωρισμένα σ' αυτήν τα ονόματα είκοσι ενός (21) καθηγητών, ενώ το σύνολο των διδασκόντων ανέρχεται σε τριάντα ένα (31) καθηγητές, πρέπει να απορριφθεί ως αβάσιμος, αφού μ' αυτόν δεν προβάλλεται ειδικότερα ότι ως προς τους δέκα (10) μη προσελθόντες καθηγητές δεν συνέτρεχε, τυχόν, κώλυμα συμμετοχής τους στην ανωτέρω συνεδρίαση του συλλόγου των διδασκόντων (πρβλ. ΣΤΕ 705/94, 3319/79).

7. Επειδή, από τις διατάξεις των άρθρων 26, 27 και 28 του π.δ. 104/1979 που αναφέρονται σε προηγούμενη σκέψη προκύπτει ότι ο μαθητής μπορεί να υποχρεωθεί σε αλλαγή σχολικού περιβάλλοντος κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους, ως συνέπεια της επιβολής σ' αυτόν της αντίστοιχης πειθαρχικής κύρωσης για πειθαρχικό παράπτωμα που διέπραξε και τούτο ανεξάρτητα από το χαρακτηρισμό της διαγωγής του. Η επιβολή όμως της ανώτατης αυτής πειθαρχικής κύρωσης πρέπει να αιτιολογείται επαρκώς στη σχετική πειθαρχική απόφαση, για να μπορεί να εξακριβώσει ο ακυρωτικός δικαστής αν ορθά ασκήθηκε η διακριτική εξουσία του πειθαρχικού οργάνου κατά την επιμέτρηση της ποινής και τούτο γιατί, σύμφωνα με το νόμο, κάθε ποινή επιβάλλεται ανάλογα με το βαθμό της παρέκκλισης του μαθητή από τη διαγωγή που οφείλει να έχει. Για να είναι δε πλήρης η σχετική αιτιολογία πρέπει να παρατίθενται στην πειθαρχική απόφαση τόσο τα πραγματικά περιστατικά που θεμελιώνουν το παράπτωμα όσο και οι λόγοι για τους οποίους κρίθηκε ότι πρέπει να επιβληθεί η βαρύτερη ποινή της αλλαγής του σχολικού περιβάλλοντος (ΣΤΕ 705/94, 2306/93, 2793/92 κ.α.).

8. Επειδή, στην προσβαλλόμενη πράξη του συλλόγου των καθηγητών αναφέρεται ότι στο γιό του αιτούντος Γρηγόριο Δημουλικά επιβλήθηκε η κύρωση της αλλαγής σχολικού περιβάλλοντος για τα παραπτώματα α) της τοποθετήσεως κόλλας στην καρέκλα καθηγητρίας, με αποτέλεσμα την καταστροφή του ενδύματός της και β) της τοποθετήσεως σιλικόνης στην κλειδαριά της κύριας εισόδου του σχολείου καθώς και συρμοτόσχοινου, με αποτέλεσμα την καθυστέρηση έναρξης των μαθημάτων για μία ώρα, στις 5-10-

1995. Στην ίδια πράξη του συλλόγου διδασκόντων αναφέρονται περαιτέρω τα ακόλουθα : 'Όταν συνέβησαν τα προαναφερθέντα γεγονότα, οι καθηγητές προσπάθησαν να ανακαλύψουν τους υπαιτίους. Έτσι, στις 19-10-1995 ο σύλλογος των διδασκόντων συζήτησε το αποτέλεσμα των ερευνών. Ο καθηγητής Συμεώνογλου ανέφερε ότι, όπως πληροφορήθηκε από συμμαθητή του γιού του αιτούντος του οποίου το όνομα δεσμεύθηκε να μην αποκαλύψει, δράστης και των δύο παραπτώματων ήταν ο Γρηγόριος Δημουλίκας. Κατόπιν αυτού εκλήθη ο μαθητής Δημουλίκας, ο οποίος ισχυρίστηκε ότι δεν είχε καμία σχέση με τα ως άνω γεγονότα. Εκλήθη επίσης ο αιτών ο οποίος απέκλεισε οποιαδήποτε συμμετοχή του γιού του στα συμβάντα. Στη συνέχεια εκλήθη και αντιπροσωπεία του δεκαπενταμελούς μαθητικού συμβουλίου και ο Πρόεδρος αυτού δήλωσε κατηγορηματικά ότι ο Δημουλίκας δεν διέπραξε το πρώτο παράπτωμα και ότι δεν ε γνώριζε αν διέπραξε το δεύτερο. Κατά την κρίσιμη συνεδρίαση του συλλόγου διδασκόντων, ο Διευθυντής του σχολείου, αφού ενημέρωσε το σύλλογο ότι εκλήθησαν συμμαθητές του Δημουλίκας με τους οποίους συζήτησε διεξοδικά το θέμα, δήλωσε ότι ο ίδιος δεν είχε πεισθεί για την ενοχή του μαθητή, λόγω μη υπάρξεως επαρκών στοιχείων. Ο καθηγητής Συμεώνογλου επέμεινε στην αξιοπιστία της πηγής του και έθεσε θέμα δικής του αξιοπιστίας, ενώ ο Διευθυντής του σχολείου τόνισε ότι "ο τρόπος που παρουσιάζονται τα αποδεικτικά στοιχεία δεν στοιχειοθετεί την ενοχή του μαθητή". Ακολουθώντας έγινε ψηφοφορία και αποφασίσθηκε κατά πλειοψηφία η απομάκρυνση του μαθητή Δημουλίκας από το σχολείο.

9. Επειδή, η ανωτέρω αιτιολογία της προσβαλλόμενης πράξεως είναι αόριστη και δεν επαρκεί για να στηρίξει την επιβολή της πειθαρχικής κυρώσεως της αλλαγής σχολικού περιβάλλοντος. Ειδικότερα, δεν προκύπτει από την πράξη αυτή αν ο γιός του αιτούντος διέπραξε πράγματι τα πειθαρχικά παραπτώματα που του αποδίδονται, ενώ, εξάλλου, η αναφορά του καθηγητή Συμεώνογλου περί της ενοχής του Δημουλίκας παρατίθεται εντελώς αόριστα χωρίς να κατονομάζεται ο μαθητής που έδωσε τη σχετική μαρτυρία, και δεν μπορεί, ακριβώς λόγω της αοριστίας της, να παράσχει έγκυρο έρεισμα για την επιβολή της επίδικης κυρώσεως. Τέλος, στην ως άνω πράξη δεν περιέχεται καν κρίση περί της ενοχής του γιού του αιτούντος ενόψει των στοιχείων που τέθηκαν υπόψη του συλλόγου καθηγητών, αλλά παρατίθεται μόνο η συμπερασματική εκτίμηση της πλειοψηφίας των μελών του οργάνου περί του ότι ήταν επιβλητέα στο μαθητή η κύρωση της αλλαγής σχολικού περιβάλλοντος. Για το λόγο, επομένως, αυτόν της ανεπαρκούς αιτιολογίας της πράξεως, βασίμως προσβαλλόμενο, πρέπει να γίνει δεκτή η κρινόμενη αίτηση και να ακυρωθεί η προσβαλλόμενη πράξη του συλλόγου καθηγητών του 1ου Λυκείου Κηφισιάς.

10. Επειδή, μετά την ακύρωση της ως άνω πράξεως του συλλόγου διδασκόντων, η συμπροσβαλλόμενη πράξη του Προϊσταμένου του 2ου Γραφείου Β Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης της Νομαρχίας Αθηνών, ερειδόμενη στην πρώτη πράξη του συλλόγου, χάνει το νόμιμο έρεισμά της και για το λόγο αυτό καθίσταται και αυτή ακυρωτέα.

Δ ι ά τ α ύ τ α

Δέχεται την κρινόμενη αίτηση.

Ακυρώνει την 12/24-10-1995 πράξη του συλλόγου καθηγητών του 1ου Λυκείου Κηφισιάς περί επιβολής στο γιό του αιτούντος της κυρώσεως της αλλαγής

σχολικού περιβάλλοντος, και την 5859/23-11-1995 πράξη του Προϊσταμένου του 2ου Γραφείου Β Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης της Νομαρχίας Αθηνών περί ορισμού ως σχολείου μετεγγραφής του μαθητή του 2ου Λυκείου Κηφισιάς.

Διατάζει την απόδοση του παραβόλου, και

Επιβάλλει στο Δημόσιο τη δικαστική δαπάνη του αιτούντος που ανέρχεται σε είκοσι οκτώ χιλιάδες (28.000) δραχμές.

Η διάσκεψη έγινε στην Αθήνα στις 14 Φεβρουαρίου 1996 και η απόφαση δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση της 4^{ης} Μαρτίου 1996.

Ο Πρόεδρος του ΣΤ Τμήματος Ο Γραμματέας του ΣΤ Τμήματος
Αν. Μαρίνος Β. Μανωλόπουλος

ΟΛΑΠ 21/2001

Αναγκαστική Εκτέλεση κατά Δημοσίου και Ο.Τ.Α.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟΦΑΣΗΣ:

Δικαστήριο: Άρειος Πάγος Ολομέλεια

Τόπος: Αθήνα

Αριθμ. Απόφασης: 21

Έτος: 2001

Περίληψη

Αναγκαστική εκτέλεση κατά Δημοσίου και ΟΤΑ -. Η διάταξη του άρθ. 8 ν. 2095/1952, κατά την οποία δεν συγχωρείται κατά του Δημοσίου, ούτε κατά των Ο.Τ.Α., εκτέλεση δικαστικών αποφάσεων που επιδικάζουν χρηματικές οφειλές, δεν εφαρμόζεται και θεωρείται ως καταργηθείσα. Επομένως δεν είναι πλέον ανεπίτρεπτη η αναγκαστική εκτέλεση δικαστικών αποφάσεων που επιδικάζουν χρηματικές απαιτήσεις κατά του Δημοσίου, ούτε η επίδοση επιταγής προς πληρωμή τέτοιων απαιτήσεων.

Κείμενο Απόφασης

ΑΡΕΙΟΣ ΠΑΓΟΣ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ

21/2001

Συγκροτήθηκε από τους Δικαστές της πλήρους Ολομέλειας: Στέφανο Μαθθία, Πρόεδρο, Θεόδωρο Τόλια, Κωνσταντίνο Λυμπερόπουλο, Ευάγγελο Περλίγκα, Αντώνιο Παπαθεοδώρου, Γεώργιο Κάπο, Αντιπροέδρους, Θεόδωρο Πρασουλίδη, Χαράλαμπο Γεωργακόπουλο, Αριστείδη Κρομμύδα, Κωνσταντίνο Κωστήρη, Πέτρο Κακκαλή, Σπυρίδωνα Γκιάφη, Παύλο Μειδάνη, Αρχοντή Ντόβα, Γρηγόριο Φιλιππάτο, Δημήτριο Σουλτανιά, Δημήτριο Λινό, Θεόδωρο Λαφαζάνο, Λέανδρο Ρακιντζή, Θεόδωρο Μπάκα, Γεράσιμο Φρούντζο - Εισηγητή, Θεόδωρο Παπαγιαννάκη, Νικόλαο Γεωργίλη, Στυλιανό Πατεράκη, Ανδρέα Μοσχανδρέου, Κωνσταντίνο Βαλμαντώνη, Δημήτριο Παπαμήτσο, Γεράσιμο Σιμόπουλο, Αθανάσιο Κρητικό, Ρωμύλο Κεδίκογλου, Ιωάννη Βερέτσο, Σπυρίδωνα Μπαρμπαστάθη, Θεόδωρο Αποστολόπουλο, Χρήστο Μπαλντά, Γεώργιο Ναυπλιώτη, Ανάργυρο Πλατή, Θεόδωρο Τζέμο, Χρήστο Μαυρογένη, Αναστάσιο Πράσσο, Ευριπίδη Αντωνίου και Χρήστο Μπαβέα, Αρεοπαγίτες (κωλυομένων των λοιπών Δικαστών).

Συνήλθε σε δημόσια συνεδρίαση στο κατάστημά του στις 18 Οκτωβρίου 2001, με την παρουσία του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου Διονυσίου Κατσιρέα και της Γραμματέως Μάρθας Ψαραύτη, για να δικάσει μεταξύ: Της καλούσας - αναιρεσείουσας: Εταιρίας με την επωνυμία "D. ABEE", που εδρεύει στον Αγ. Ι. Ρέντη και εκπροσωπείται νόμιμα, η οποία δεν παραστάθηκε.

Του καθού η κλήση - αναιρεσίβλητου: Δήμου Πειραιά, που εδρεύει στον Πειραιά και εκπροσωπείται νόμιμα από τον Δήμαρχο Χρήστο Αγραπίδη, ο οποίος εκπροσωπήθηκε από τον πληρεξούσιο δικηγόρο του Μ.Μ., χωρίς να καταθέσει προτάσεις.

Η ένδικη διαφορά άρχισε με την από 25-1-1999 ανακοπή του ήδη αναιρεσίβλητου, που κατατέθηκε στο Ειρηνοδικείο Πειραιά. Εκδόθηκε η

661/1999 απόφαση του ίδιου Δικαστηρίου, την αναίρεση της οποίας ζήτησε η καλούσα με την από 5-6-2000 αίτησή της.

Στη συνέχεια εκδόθηκε η 67/2001 απόφαση του Ζ' Πολιτικού Τμήματος, η οποία παρέπεμψε την υπόθεση στην πλήρη Ολομέλεια του Αρείου Πάγου. Μετά την πιο πάνω απόφαση και την από 27-4-2001 κλήση της αναιρεσεύουσας, η προκείμενη υπόθεση φέρεται στην πλήρη Ολομέλεια του Δικαστηρίου τούτου.

Κατά τη συζήτηση της υπόθεσης αυτής που εκφωνήθηκε από το πινάκιο, παραστάθηκε μόνον ο αναιρεσίβλητος, όπως σημειώνεται πιο πάνω. Ο πληρεξούσιος του αναιρεσίβλητου ανέπτυξε προφορικά τους σχετικούς ισχυρισμούς του και ζήτησε την απόρριψη της αίτησης και την καταδίκη της αντιδίκου στη δικαστική δαπάνη.

Ο Εισαγγελέας πρότεινε ν' αναιρεθεί η προσβαλλόμενη απόφαση και να παραπεμφθεί η υπόθεση προς περαιτέρω εκδίκαση στο Ειρηνοδικείο Πειραιώς. Κατόπιν αυτών ο Πρόεδρος έδωσε εκ νέου το λόγο στον πιο πάνω πληρεξούσιο του αναιρεσίβλητου, ο οποίος αναφέρθηκε σε αυτά που προηγούμενα είχε αναπτύξει.

ΣΚΕΦΘΗΚΕ ΚΑΤΑ ΤΟ ΝΟΜΟ

Κατά το άρθρο 576 παρ.1 ΚΠολΔ, αν ο διάδικος που επισπεύδει τη συζήτηση δεν εμφανισθεί ή εμφανισθεί αλλά δεν λάβει μέρος σ' αυτήν με τον τρόπο που ορίζει ο νόμος, ο Άρειος Πάγος συζητεί την υπόθεση σαν να ήταν παρόντες οι διάδικοι. Στην προκειμένη περίπτωση, τη συζήτηση της κρινομένης υποθέσεως για τη σημειούμενη στην αρχή της παρούσας δικάσιμο επέσπευσε η καλούσα αναιρεσεύουσα εταιρία, όπως προκύπτει από την 3845/13-6-2001 έκθεση επιδόσεως της δικαστικής επιμελήτριας στο Πρωτοδικείο Αθηνών Μ.Α.. Η καλούσα αναιρεσεύουσα, όμως δεν εμφανίστηκε κατά τη σημερινή και ως άνω δικάσιμο ούτε κατέθεσε έγγραφη δήλωση παραστάσεώς της σύμφωνα με το άρθρο 242 παρ.2 ΚΠολΔ, που έχει εφαρμογή και στην αναιρετική διαδικασία κατά το άρθρο 573 παρ.1 του ίδιου Κώδικα. Επομένως, πρέπει να προχωρήσει η συζήτηση της υποθέσεως σαν να ήταν παρόντες οι διάδικοι.

Το Ειρηνοδικείο Πειραιώς με την αναιρεσιβαλλόμενη τελεσίδικη απόφασή του 661/1999 έκανε δεκτή ανακοπή του αναιρεσίβλητου Δήμου Πειραιώς και ακύρωσε διαταγή πληρωμής χρηματικού ποσού κατά του εν λόγω Δήμου και την κάτω από αυτήν επιταγή προς πληρωμή, με την αιτιολογία ότι, κατά το άρθρο 8 του ΑΝ 2095/1952, το οποίο εφαρμόζεται και επί των ΟΤΑ σύμφωνα με το άρθρο 3 του ΝΔ 31/1968, δεν συγχωρείται κατά του Δημοσίου, ούτε επομένως κατά των Ο.Τ.Α., εκτέλεση δικαστικών αποφάσεων που επιδικάζουν χρηματικές οφειλές και εν γένει κάθε εκτελεστού δικογράφου που αφορά τέτοιες οφειλές καθώς και η επίδοση επιταγής προς πληρωμή των οφειλών αυτών.

Με την 67/2001 απόφαση του Ζ' Πολιτικού Τμήματος του Αρείου Πάγου, που επελήφθη αιτήσεως αναιρέσεως της ηττηθείσας καθής η ανακοπή εταιρίας, παραπέμφθηκε στην πλήρη Ολομέλεια, γιατί αφορά ζήτημα εξαιρετικής σημασίας, σύμφωνα με το άρθρο 23 παρ. 2 περ. β' του Ν.1756/1988, όπως ισχύει ήδη, ο μοναδικός λόγος αναιρέσεως από το άρθρο 559 αριθ.1 ΚΠολΔ, με τον οποίο προβάλλεται ότι οι προαναφερθείσες διατάξεις, τις οποίες εφήρμοσε το Ειρηνοδικείο Πειραιώς δεν ισχύουν γιατί έχουν καταργηθεί με το άρθρο 2 παρ.3 του, με το Ν.2462/1997, κυρωθέντος και υπερνομοθετική ισχύ, κατά το άρθρο 28 παρ.1 του Συντάγματος, έχοντος Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα.

Το Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, που, μαζί με το προαιρετικό Πρωτόκολλό του, κυρώθηκε με το Ν.2462/1997, επικυρώθηκε και άρχισε να ισχύει για την Ελλάδα από 5.8.1997 (Ανακοίνωση Υπ. Εξωτ. Φ.0546/62/Α1/292/Μ.2870/7.5.1997), έχει δε υπερνομοθετική ισχύ κατά το άρθρο 28 παρ.1 του Συντάγματος, στο άρθρο 2 παρ.3 αυτού ορίζει ότι: "Τα Συμβαλλόμενα Κράτη στο παρόν Σύμφωνο αναλαμβάνουν την υποχρέωση: α)να εγγυώνται ότι κάθε άτομο, του οποίου τα δικαιώματα και οι ελευθερίες, που αναγνωρίζονται στο παρόν Σύμφωνο, παραβιασθούν, θα έχει στη διάθεσή του μία πρόσφορη προσφυγή, ακόμη και αν η παραβίαση θα έχει διαπραχθεί από πρόσωπα που ενεργούν υπό την επίσημη κρατική ιδιότητά τους, β)να εγγυώνται ότι η αρμόδια δικαστική, διοικητική, νομοθετική... αρχή ... θα αποφαινεται πράγματι σχετικά με τα δικαιώματα του προσφεύγοντος, και να προωθήσουν τη δυνατότητα δικαστικής προσφυγής, γ)να εγγυώνται την εκτέλεση, από τις αρμόδιες αρχές, κάθε απόφασης που θα έχει κάνει δεκτή τη σχετική προσφυγή". Εξάλλου, το άρθρο 14 παρ.1 εδ. α' του ίδιου Συμφώνου ορίζει ότι: "Κάθε πρόσωπο έχει το δικαίωμα η υπόθεσή του να δικάσθει από ... δικαστήριο ... το οποίο θα αποφασίσει ... και για αμφισβητήσεις δικαιωμάτων και υποχρεώσεων αστικού χαρακτήρα". Προς τη διάταξη αυτή συμπορεύεται και το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο, που καθιερώνεται με το άρθρο 6 παρ.1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) η οποία κυρώθηκε με το ν.δ.53/1974, καθώς και το άρθρο 20 παρ.1 του Συντάγματος. Οι ως άνω διατάξεις δεν ιδρύουν μόνο διεθνή ευθύνη των συμβαλλομένων κρατών, αλλά έχουν άμεση εφαρμογή και υπερνομοθετική ισχύ, άρα θεμελιώνουν δικαιώματα υπέρ των προσώπων που υπάγονται στο πεδίο εφαρμογής τους. Οι διατάξεις αυτές εγγυώνται όχι μόνο την ελεύθερη πρόσβαση σε δικαστήριο, αλλά και την πραγματική ικανοποίηση του δικαιώματος που επιδικάστηκε από το δικαστήριο, δηλαδή το δικαίωμα αναγκαστικής εκτέλεσης, χωρίς την οποία η προσφυγή στο δικαστήριο θα απέβαλλε την ουσιαστική αξία και χρησιμότητά της. Από τους ως άνω κανόνες δικαίου, που καθιερώνουν την αποτελεσματική δικαστική προστασία έπεται ότι δεν εφαρμόζεται και θεωρείται ως καταργηθείσα η αναφερόμενη στην πρώτη σκέψη διάταξη του άρθρου 8 του Ν. 2095/1952, το οποίο επομένως δεν ισχύει ούτε επί των Ο.Τ.Α. Επομένως δεν είναι πλέον ανεπίτρεπτη η αναγκαστική εκτέλεση δικαστικών αποφάσεων που επιδικάζουν χρηματικές απαιτήσεις κατά του Δημοσίου, ούτε η επίδοση επιταγής προς πληρωμή τέτοιων απαιτήσεων. Η κατάργηση της ευεργετικής για το Δημόσιο και τους Ο.Τ.Α. διάταξης του άρθρου 8 του Ν. 2095/1952, επιβεβαιώθηκε και με την πρόσφατη αναθεώρηση του Συντάγματος, στο οποίο προστέθηκε η διάταξη του άρθρου 94 παρ. 4 εδ. γ', που ορίζει ότι "οι δικαστικές αποφάσεις εκτελούνται αναγκαστικά και κατά του Δημοσίου, των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, όπως νόμος ορίζει". Το Ειρηνοδικείο Πειραιώς, με το να κρίνει, ότι κατά των Ο.Τ.Α. δεν συγχωρείται αναγκαστική εκτέλεση δικαστικών αποφάσεων που επιδικάζουν χρηματικές οφειλές ούτε η επίδοση επιταγής προς πληρωμή των οφειλών αυτών και, συνακόλουθα, να κάνει δεκτή την ανακοπή του αναιρεσιβλήτου Δήμου Πειραιώς, παραβίασε ευθέως την ως άνω διάταξη του άρθρου 2 παρ. 3 περ. γ' του Ν. 2462/1997 και τις συμπορευόμενες με αυτήν ως άνω διατάξεις. Πρέπει, συνεπώς, κατά παραδοχή του

παραπεμφθέντος στην Ολομέλεια μοναδικού από το άρθρο 559 αριθ. 1 ΚΠολΔ λόγου του αναιρετηρίου, να αναιρεθεί η προσβαλλόμενη απόφαση και να

παραπεμφθεί η υπόθεση προς περαιτέρω εκδίκαση στο ίδιο Ειρηνοδικείο, συντιθέμενο από άλλον Ειρηνοδίκη (άρθρο 580 παρ. 3, 5 ΚΠολΔ, όπως ισχύει μετά το άρθρο 31 παρ. 1 Ν. 2172/1993).

Ο αναιρεσίβλητος Δήμος, λόγω της ήττας του, πρέπει να καταδικασθεί στη δικαστική δαπάνη της αναιρεσεύουσας, μειωμένη όμως, κατά την κρίση του Δικαστηρίου, σύμφωνα με διάταξη του άρθρου 307 παρ.2 του Δημοτικού και Κοινοτικού Κώδικα (Π.Δ. 410/1995).-

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ

Αναιρεί την 661/1999 απόφαση του Ειρηνοδικείου Πειραιώς.- Παραπέμπει την υπόθεση προς περαιτέρω εκδίκαση στο ίδιο Ειρηνοδικείο, συντιθέμενο από άλλον Ειρηνοδίκη.- Και

Καταδικάζει τον αναιρεσίβλητο Δήμο στη δικαστική δαπάνη της αναιρεσεύουσας, την οποία ορίζει σε εκατόν πενήντα χιλιάδες (150.000) δραχμές.-

Κρίθηκε και αποφασίστηκε στην Αθήνα στις 22 Νοεμβρίου 2001 και δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο ακροατήριό του στις 6 Δεκεμβρίου 2001.

ΣΤΕ 1591/2000 (Τομ. ΣΤ')

Υποχρέωση Διοίκησης για αποστολή του φακέλου της υπόθεσης ενώπιον του ΣΤΕ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟΦΑΣΗΣ:

Δικαστήριο: Συμβούλιο της Επικρατείας

Τόπος: Αθήνα

Αριθμ. Απόφασης: 1591

Έτος: 2000

Περίληψη

Αίτηση ακυρώσεως - Παράλειψη αποστολής στοιχείων μετά από προδικαστική απόφαση -. Παραπέμπεται λόγω μείζονος σπουδαιότητας και κυμαινομένης νομολογίας στην επταμελή σύνθεση το ζήτημα, αν εις περίπτωση μη αποστολής του φακέλου της υποθέσεως, παρά την έκδοσιν προδικαστικής αποφάσεως, δύναται το Δικαστήριο είτε να ακυρώσει απλώς την προσβληθείσαν ενώπιόν του διοικητικήν πράξιν και να αναπέμψει την υπόθεσιν εις την Διοίκησιν δια νέαν νόμιμον κρίσιν, είτε να προβεί εις ευθείαν ακύρωσιν της σχετικής πράξεως και να αναπέμψει την υπόθεσιν εις την Διοίκησιν προκειμένου όπως αυτή προβεί εις την έκδοσιν πράξεως ορισμένου περιεχομένου ικανοποιούσης το υποβληθέν αίτημα του διοικουμένου, λαμβανομένου υπόψη ότι απαιτείται κατά νόμον το ειδικό όργανο να εκφέρει ειδική αξιολογική κρίση.

Κείμενο Απόφασης

Αριθμός 1591/2000

ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΣΤ'

Συνεδρίασε δημόσια στο ακροατήριό του στις 24 Μαΐου 1999 με την εξής σύνθεση: Π. Χριστόφορος, Σύμβουλος της Επικρατείας, Προεδρεύων, σε αναπλήρωση του Προέδρου του Τμήματος και του αρχαιότερου του Συμβούλου, που είχαν κώλυμα, Ν. Σακελλαρίου, Στ. Χαραλάμπους, Σύμβουλοι, Ευθ. Αντωνόπουλος, Κ. Φιλοπούλου, Πάρεδροι. Γραμματέας η Β. Ραφαηλάκη.

Γ ι α να δικάσει την από 17 Νοεμβρίου 1997 αίτηση:

τ ο υ κατοίκου Αθηνών, οδός Μ. αρ. ..., ο οποίος

παρέστη με το δικηγόρο Θ. Ταννή (Α.Μ. 3664), που τον διόρισε με πληρεξούσιο,

κ α τ ά του Διαπανεπιστημιακού Κέντρου Αναγνωρίσεως Τίτλων Σπουδών Αλλοδαπής (ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α.), το οποίο δεν παρέστη.

Με την αίτηση αυτή ο αιτών επιδιώκει να ακυρωθεί η υπ' αριθ. 358/7.11.1997 πράξη του Προέδρου του Διοικητικού Συμβουλίου του Διαπανεπιστημιακού Κέντρου Αναγνωρίσεως Τίτλων Σπουδών Αλλοδαπής (ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α.).

Η εκδίκαση άρχισε με την ανάγνωση της εκθέσεως του Εισηγητή, Συμβούλου Ν. Σακελλαρίου.

Κατόπιν το δικαστήριο άκουσε τον πληρεξούσιο του αιτούντος, ο οποίος ανέπτυξε και προφορικά τους προβαλλόμενους λόγους ακυρώσεως και ζήτησε να γίνει δεκτή η αίτηση.

Μετά τη δημόσια συνεδρίαση το δικαστήριο συνήλθε σε διάσκεψη σε αίθουσα του δικαστηρίου κ α ι

Αφού μελέτησε τα σχετικά έγγραφα
Σκέφθηκε κατά τον Νόμο

1. Επειδή, διά την άσκησιν της υπό κρίσιν αιτήσεως κατεβλήθησαν τα, κατά νόμον, τέλη και το παράβολον (Διπλότυπα Εισπράξεως του Ταμείου Δικαστικών Εισπράξεων Αθηνών : 8126193 και 8126194, έτους 1997 και ειδικόν έντυπον παραβόλου του Δημοσίου : 1392222).

2. Επειδή, διά της υπό κρίσιν αιτήσεως, η οποία συνεπληρώθη διά δικογράφου προσθέτων λόγων και η οποία εισάγεται προς συζήτησιν κατόπιν της υπ' αριθ. 69/1999 προδικαστικής αποφάσεως του Δικαστηρίου, ζητείται, η ακύρωσις της υπ' αριθ. 358 από 7.11.1997 πράξεως του Προέδρου του Διοικητικού Συμβουλίου (Δ.Σ.) του Διαπανεπιστημιακού Κέντρου Αναγνωρίσεως Τίτλων Σπουδών της Αλλοδαπής (ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α.) καθ' ο μέρος απερρίφθη, με αυτή, αίτησις του ήδη αιτούντος περί αναγνωρίσεως της ισοτιμίας και αντιστοιχίας του χορηγηθέντος, εις αυτόν, από το Πανεπιστήμιον CLAYTON UNIVERSITY ΤΩΝ Η.Π.Α., πτυχίου του.

3. Επειδή, νομίμως συζητείται η υπό κρίσιν αίτησις και μη παρισταμένου του καθ' ου αυτή στρέφεται ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α., δοθέντος ότι προκύπτει από τα στοιχεία της δικογραφίας (βλ. το από 11.3.1999 αποδεικτικόν της επιμελητού του Δικαστηρίου ...), νομότυπος και εμπρόθεσμος κοινοποίησις, προς αυτό της υπ' αριθ. 69/1999 αποφάσεως του ΣΤ' Τμήματος του Δικαστηρίου διά της οποίας ορίσθη νέα δικάσιμος διά την εκδίκασίν της η 26.4.1999.

4. Επειδή, εις τας διατάξεις των παραγράφων 7 και 8 του άρθρου 4 του ν. 741/1977 (ΦΕΚ Α' 314), όπως αυτές ίσχυον μετά την αντικατάστασίν των με την παράγραφον 1 του άρθρου 78 του ν. 1566/1985 (ΦΕΚ Α' 167) και την εκ νέου αντικατάστασιν του δευτέρου και τρίτου εδαφίου της παρ. 7 του ν. 741/1977 με την παράγραφον 13 του άρθρου 7 του νόμου 2158/1993 (ΦΕΚ Α' 109/28.6.93) ορίζεται ότι : "Σε αμφισβητούμενες περιπτώσεις για το ομοταγές των ξένων πανεπιστημίων και την αντιστοιχία, καθώς και την ισοτιμία του τίτλου σπουδών σχολών της αλλοδαπής, αποφασίζει το Διοικητικό Συμβούλιο του ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α. μετά γνώμη της οικείας τριμελούς επιτροπής. Το Δ.Σ. αποφασίζει ακόμη για κάθε θέμα που παραπέμπεται σε αυτό από τον πρόεδρο ή εισάγεται για συζήτηση ύστερα από αίτηση του 1/3 των μελών του. Με πράξη του προέδρου, που εκδίδεται ύστερα από σύμφωνη γνώμη του μέλους του Δ.Σ. που αντιπροσωπεύει την οικεία ή τη συγγενέστερη ειδικότητα και με εισήγηση ενός μέλους της οικείας τριμελούς επιτροπής, παραπέμπονται για συμπληρωματική εξέταση σε συγκεκριμένα μαθήματα στην οικεία ανώτατη σχολή ή τμήμα, εκείνοι, από τους πτυχιούχους Α.Ε.Ι. της αλλοδαπής, που το πτυχίο τους δεν αντιπροσωπεύει το ίδιο περιεχόμενο γνώσεων προς το πτυχίο που χορηγεί στην Ελλάδα η αντίστοιχη ή συγγενέστερη σχολή ή τμήμα. Αν διαφωνήσουν ο πρόεδρος και το μέλος του Δ.Σ. ζητείται η γνώμη της οικείας επιτροπής και αποφασίζει το Δ.Σ. Ύστερα από επιτυχή εξέταση των ενδιαφερομένων αναγνωρίζεται ο τίτλος σπουδών με πράξη του προέδρου του Δ.Σ. Αν δεν είναι δυνατή η αναγνώριση της ισοτιμίας πτυχίου, ο ενδιαφερόμενος κατατάσσεται

στην οικεία σχολή ή τμήμα, που προσδιορίζεται επακριβώς από τον πρόεδρο του Δ.Σ."

5. Επειδή, όπως ήδη έχει κριθεί, από τις προαναφερθείσες διατάξεις συνάγεται ότι διά την αναγνώρισιν της ισοτιμίας τίτλου σπουδών, ο οποίος εχορηγήθη από σχολήν της αλλοδαπής προς αντίστοιχον τίτλον σπουδών Ανωτάτου Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (Α.Ε.Ι.) της ημεδαπής, το αρμόδιον όργανον του ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α. πρέπει να κρίνει αιτιολογημένως, κατά πρώτον μεν εάν η σχολή της αλλοδαπής, η οποία χορηγεί τον τίτλον σπουδών είναι ομοταγής, δηλαδή εάν ανήκει από την άποψιν του είδους και του επιπέδου των παρεχομένων εις αυτήν γνώσεων, όπως και από της απόψεως των προσόντων των διδασκόντων εις αυτήν και των προϋποθέσεων εισαγωγής των διδασκομένων εις την ανωτάτην βαθμίδα εκπαιδεύσεως του ιδίου ή ομοειδούς κύκλου επιστημών. Εφ' όσον συντρέχει ο όρος αυτός πρέπει εν συνεχεία να κρίνεται το ισότιμον του συγκεκριμένου τίτλου σπουδών, δηλαδή εάν ο τίτλος του οποίου ζητείται η αναγνώρισις, ανεξαρτήτως της ειδικότερας ονομασίας του, απεκτήθη μετά από επιτυχή φοίτησιν ή επιστημονικήν έρευνα και δοκιμασίαν και γενικά υπό προϋποθέσεις (διάρκεια φοιτήσεως, είδος και έκτασις σπουδών, σημασία και τρόπος εξετάσεων, κ.λπ.) ίδιας ή αναλόγου προς αυτάς αι οποίαι ισχύουν εν Ελλάδι και οι οποίες αποδεικνύουν ότι ο τίτλος είναι της ίδιας επιστημονικής ειδικότητος ή κατευθύνσεως και αξίας προς ορισμένον αντίστοιχον τίτλον, ο οποίος χορηγείται από Α.Ε.Ι. της ημεδαπής, προς το οποίο γίνεται η σύγκρισις (βλ. ΣτΕ 4239/1997, 2542/1996, 1571/1996, 626/1994, 1890/1992, 2405/1989, 451/1987, 4130/1986 κ.α.).

6. Επειδή, εξ άλλου, όπως έχει ήδη κριθεί, εν όψει της διατάξεως του άρθρου 4 παρ. 8 του ν. 741/1977 όπως αυτό αντικατεστάθη με την διάταξιν του άρθρου 78 παρ. 1 του ν. 1566/1985 εις την περίπτωσιν κατά την οποίαν το πτυχίον, το οποίον προσκομίζεται προς αναγνώρισιν, είναι κατ' αρχήν, της αυτής αξίας προς τα χορηγούμενα εις την Ελλάδα, δεν αντιπροσωπεύει όμως εις έκτασιν το αυτό περιεχόμενον γνώσεων, είναι δυνατή η αναγνώρισις της ισοτιμίας του, μετά από επιτυχή συμπληρωματικήν εξέτασιν εις τα μη διδαχθέντα εις την αλλοδαπήν μαθήματα του αυτού κύκλου σπουδών, η επιτυχής παρακολούθησις των οποίων εις την Ελλάδα είναι αναγκαία διά την χορήγησιν του αντιστοίχου πτυχίου (βλ. ΣτΕ 2542/1996, 1571/1996, 1803/1992, 3671/1990, 1084/1991, 1/1992 κ.α.).

7. Επειδή, το π.δ. 18/1989 με τον τίτλο "κωδικοποίηση διατάξεων νόμων για το Συμβούλιο της Επικρατείας" (8) ορίζει εις το άρθρο 23 τα εξής : "1. Το Δημόσιο ή νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου, κατά του οποίου στρέφεται η αίτησις ακυρώσεως ή η προσφυγή, έχει την υποχρέωσις να εκθέσει τις απόψεις του για καθένα από τους προβαλλόμενους λόγους, διευκρινίζοντας σαφώς το συναφές με κάθε λόγο πραγματικό μέρος. 2. Η έκθεσις αυτή με το σχετικό φάκελο πρέπει να αποστέλλεται στον εισηγητή τριάντα τουλάχιστον ημέρες πριν από τη δικάσιμο που έχει ορισθεί εφόσον το δικόγραφο της αίτησεως ακυρώσεως ή της προσφυγής έχει επιδοθεί στη Διοίκηση δύο τουλάχιστον μήνες πριν από τη δικάσιμο, διαφορετικά σε εύλογο χρόνο πριν από τη δικάσιμο . . .". Περαιτέρω, εις το άρθρο 24 του ιδίου Διατάγματος, με τον τίτλο "συνέπειες μη αποστολής φακέλου" ορίζονται τα ακόλουθα : "1. Η παράλειψις της έγκαιρης αποστολής προς το Συμβούλιο των στοιχείων και πληροφοριών που προβλέπονται από τα προηγούμενα άρθρα, καθώς και της έκθεσεως, συνιστά ιδιαίτερο πειθαρχικό αδίκημα των αρμοδίων για την ενέργεια αυτή υπαλλήλων. 2. Η πειθαρχική δίωξις ασκείται σύμφωνα με τις διατάξεις για το πειθαρχικό δίκαιο κάθε

κατηγορίας υπαλλήλων. Την άσκηση της πειθαρχικής δίωξης μπορεί να προκαλέσει και ο Πρόεδρος του Συμβουλίου με έγγραφό του προς τον αρμόδιο υπουργό ή τη διοίκηση του νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου. Στην περίπτωση αυτή καθίσταται υποχρεωτική η άσκηση της δίωξης. Η πειθαρχική απόφαση εκδίδεται το αργότερο μέσα σε δύο μήνες από τη λήψη του εγγράφου για την άσκηση της πειθαρχικής δίωξης. Η απόφαση που εκδίδεται κοινοποιείται αμελλητί και στον Πρόεδρο του Συμβουλίου". Τέλος, εις το άρθρο 33 του αυτού ως άνω Διατάγματος ορίζονται τα εξής : "Η συζήτηση αρχίζει με την ανάγνωση και την προφορική ανάπτυξη από τον εισηγητή της έκθεσής του. Η συζήτηση γίνεται αποκλειστικά βάσει των δικογράφων και των εγγράφων που έχουν προσαχθεί προαποδεικτικώς. Το Συμβούλιο πάντως μπορεί κατά την κρίση του να διατάξει και κάθε συμπληρωματική απόδειξη και να υποχρεώσει οποιαδήποτε δημόσια αρχή να παράσχει έγγραφα ή πληροφορίες σχετικά με την υπόθεση που δικάζεται". Κατά την έννοια των διατάξεων αυτών, ερμηνευομένων εντός του πλαισίου των συνταγματικών επιταγών των άρθρων 20 παρ. 1 περί δικαιώματος ενός εκάστου προς παροχήν εννόμου προστασίας από τα δικαστήρια και 95 παρ. 1 περ. α' περί αναθέσεως εις το Συμβούλιο της Επικρατείας της αρμοδιότητος εκδικάσεως αιτήσεως ακυρώσεως κατά εκτελεστών διοικητικών πράξεων, συνάγεται ότι όταν η Διοίκηση δεν αποστέλλει εις το Συμβούλιο της Επικρατείας τον φάκελο υποθέσεως, παρά την έκδοσιν σχετικής προδικαστικής αποφάσεως που την υποχρεώνει προς τούτο, η στάσις της αυτή δεν έχει ως μόνη συνέπεια την δυνατότητα κινήσεως πειθαρχικής διώξεως κατά των υπευθύνων υπαλλήλων, αλλ' επί πλέον επιτρέπει εις το Δικαστήριον, συνάγοντας σχετικό τεκμήριον, να θεωρήσει ως ακριβή την πραγματική βάση των ισχυρισμών του αιτούντος. Τούτο, διότι άλλως, η αδράνεια αυτή της Διοικήσεως θα οδηγούσε εις αδυναμία του Συμβουλίου της Επικρατείας να ασκήσει την ανήκουσα εις αυτό κατά το Σύνταγμα αρμοδιότητα και να παράσχει εις τον διοικούμενον την έννομο προστασία την οποία εγγυάται εις αυτόν το άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος (βλ. ΣτΕ 2739/1987. Βλ. επίσης ΣτΕ 2945/1991, 1692/1999 κ.α.).

8. Επειδή, εν προκειμένω, όπως προκύπτει από τα στοιχεία της δικογραφίας, με την υπ' αριθ. 69/1999 προδικαστικήν απόφασιν του ΣΤ' Τμήματος του Δικαστηρίου 1) διεπιστώθη ότι το ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α., παρά την κοινοποίησιν εις αυτό της από 29.11.1997 πράξεως του Προέδρου του ως άνω Τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας, διά της οποίας αυτό, εκλήθη όπως διαβιβάση εις το Δικαστήριον, τον φάκελον της υποθέσεως μαζί με την έκθεσίν του επί του ιστορικού της υποθέσεως και τας απόψεις του επί ενός εκάστου των προβαλλομένων λόγων ακυρώσεως και παρά την αποστολήν, εις αυτό, από τον βοηθόν εισηγητήν της υποθέσεως τριών υπομνηστικών εγγράφων (από 9.2, 29.6 και 13.10.1998) το ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α., δεν διεβίβασε τα ζητηθέντα στοιχεία, με αποτέλεσμα να αναβληθεί, κατ' επανάληψιν, η εκδίκασις της υπό κρίσιν αιτήσεως, 2) ανεβλήθη η εκδίκασις της υπό κρίσιν αιτήσεως διά την δικάσιμον της 26.4.1999 και διετάχθη, το ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α., όπως διαβιβάση εις το Δικαστήριον, εντός ενός (1) μηνός από της κοινοποιήσεως εις αυτό της ως άνω αποφάσεως (69/1999) ολόκληρον τον φάκελον της υποθέσεως μαζί με την έκθεσιν αυτού επί του ιστορικού της υποθέσεως και τις απόψεις του επί ενός εκάστου των προβαλλομένων λόγων ακυρώσεως.

9. Επειδή, μετά ταύτα και παρά, την κατά τα ήδη εκτεθέντα, κοινοποίησιν εις το ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α. της ως άνω προδικαστικής αποφάσεως του Δικαστηρίου, αυτό

δεν διεβίβασε τα ζητηθέντα στοιχεία μέχρι την δικάσιμον της 26.4.1999 ούτε και μέχρι την μετ' αναβολήν δικάσιμον της 24.5.1999.

10. Επειδή, εξ άλλου, ο ήδη αιτών προσεκόμισε εις το Δικαστήριο μόνον κεκυρωμένον (επίσημον) αντίγραφον εκ του πρωτοτύπου της υπ' αριθ. 17/158 από 18.12.1997 πράξεως του Προέδρου του Διοικητικού Συμβουλίου (Δ.Σ.) του ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α. - η οποία ελήφθη, όπως αναφέρεται εις αυτήν - κατόπιν της από 7.11.1997 αποφάσεως του Δ.Σ. του ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α. - και διά της οποίας πράξεώς του, ο Πρόεδρος του Δ.Σ. του ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α. απεφάνθη ότι "οι τίτλοι σπουδών BACHELOR OF SCIENCE, LAW και JURIS DOCTOR" του ήδη αιτούντος, "δεν αναγνωρίζονται επειδή το CLAYTON UNIVERSITY - SCHOOL OF LAW - ST. LOUIS - MISSOURI - U.S.A. δεν κρίνεται ως ομοταγές Ίδρυμα προς τα ελληνικά Α.Ε.Ι. για τους λόγους που αναφέρονται στα σχετικά πρακτικά". Επίσης προσεκόμισε και στοιχεία περί των τίτλων σπουδών του ορισμένα μόνον των οποίων είναι κεκυρωμένα (επίσημα) αντίγραφα εκ των πρωτοτύπων. Αντιθέτως, ο ήδη αιτών δεν προσεκόμισε κεκυρωμένο (επίσημο) αντίγραφο εκ του πρωτοτύπου της μνημονευομένης εις την ως άνω πράξιν του Προέδρου του Δ.Σ. του ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α. υπ' αριθ. πρωτ. 358 από 7.11.1997 αποφάσεως του Δ.Σ. του ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α., της οποίας ζητεί ήδη την ακύρωσιν, υπολαμβάνων, εκ προφανούς παραδρομής, ότι η απόφασις αυτή έχει εκδοθεί όχι από το Δ.Σ. αλλά από τον Πρόεδρο του Δ.Σ. του ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α.

11. Επειδή, ναι μεν, ως έχει ήδη γίνει δεκτό, από την νομολογία του Δικαστηρίου, κατά τα ήδη εκτεθέντα, όταν η Διοίκηση δεν αποστέλλει τον φάκελο της υποθέσεως, παρά την έκδοσιν προδικαστικής αποφάσεως, η οποία την υποχρεώνει προς τούτο, επιτρέπεται, εις το Δικαστήριο, να θεωρήσει ακριβή την πραγματικήν βάσιν των ισχυρισμών του διοικουμένου και τούτο προκειμένου αυτό να δυνηθεί να παράσχει εις αυτόν την έννομο προστασία, την οποία εγγυάται υπέρ αυτού το Σύνταγμα, πλην όταν το Δικαστήριο επιλαμβάνεται της εκδίκασεως ορισμένης υποθέσεως, υπό τας προεκτεθείσας συνθήκας, ως εν προκειμένω, ανακύπτει, περαιτέρω ζήτημα. Το ζήτημα αυτό συνίσταται εις το αν προσήκει η αυτή λύση και στην περίπτωση που απαιτείται, κατά νόμον, το ειδικό όργανο - εν προκειμένω το ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α. - να εκφέρει ειδική αξιολογική κρίση περί του ομοταγούς του Α.Ε.Ι. που εξέδωσε τον τίτλο και της ισοτιμίας του τίτλου. Διότι στην περίπτωση αυτή είναι δυνατόν να νοηθεί ότι το Συμβούλιο της Επικρατείας δύναται είτε α) να ακυρώσει, απλώς - ελλείψει υπάρξεως σχετικού φακέλου, ο οποίος θα επέτρεπε τον ακριβή έλεγχο (νομιμότητας) της διοικητικής πράξεως εν όψει των νομικών και πραγματικών ισχυρισμών του αιτούντος - την προσβληθείσα ενώπιόν του διοικητικήν πράξιν, δεχόμενο όχι μόνο την πραγματικήν αλλά και την νομική βάσιν των ισχυρισμών του αιτούντος περί των συνθηκών λειτουργίας του Α.Ε.Ι. εις το οποίο εφοίτησε και να αναπέμψει την υπόθεσιν εις την Διοίκησιν διά νέαν νόμιμον κρίσιν του αιτήματος του αιτούντος, διά να εκφέρει, αυτή, την κατά τα ανωτέρω αξιολογικήν κρίσιν της σχετικά με το υποβληθέν εις αυτήν αίτημα, περιαιρομένης πάσης τυχόν υφισταμένης αιτιολογίας της προσβαλλομένης πράξεως, είτε β) να προβεί εις ευθείαν ακύρωσιν της σχετικής πράξεως και να αναπέμψει την υπόθεσιν εις την Διοίκησιν, προκειμένου όπως αυτή προβεί, άνευ ετέρου εις την έκδοσιν σχετικής πράξεως ορισμένου περιεχομένου, δηλαδή εις την έκδοσιν πράξεως ικανοποιούσης το υποβληθέν, εις αυτήν, αίτημα του διοικουμένου θεωρουμένου ότι η προκληθείσα παράνομος συμπεριφορά του αρμοδίου οργάνου (ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α.) επιβάλλει την παράλειψη της εκφοράς της ειδικής - αξιολογικής - κρίσεώς του και την ικανοποίησιν του αιτήματος του διοικουμένου.

12. Επειδή, λόγω της μείζονος σπουδαιότητας του ζητήματος αυτού και της υπάρξεως κυμαινομένης νομολογίας ως προς αυτό (βλ. ενδεικτικώς ΣτΕ 1158/1989, 443/1990, 3896/1990, 266/1991, 2854/1993, 3085/1995, 1531/1997, βλ. επίσης ΣτΕ 1632/1999, 2072/1999 κ.α.), το Τμήμα κρίνει ότι η υπόθεση πρέπει να παραπεμφθεί εις το αυτό Τμήμα, υπό την επταμελή του σύνθεσιν, να ορισθεί νέα δικάσιμος η 2α Οκτωβρίου 2000 και εισηγητής ο Σύμβουλος Ν. Σακελλαρίου.

Δ ι ά τ α ύ τ α

Παραπέμπει την υπόθεσιν εις το αυτό Τμήμα υπό την επταμελή του σύνθεσιν, κατά τα εν τω αιτιολογικώ.

Ορίζει εισηγητήν τον Σύμβουλο Ν. Σακελλαρίου και νέαν δικάσιμον την 2α Οκτωβρίου 2000 και

Διατάσσει την κοινοποίησιν της παρούσης αποφάσεως εις αμφοτέρους τους διαδίκους.

Η διάσκεψη έγινε στην Αθήνα την 1 Δεκεμβρίου 1999

Ο Προεδρεύων Σύμβουλος Η Γραμματέας
Π. Χριστόφορος Β. Ραφαηλάκη

και η απόφαση δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στις 8 Μαΐου 2000.

Ο Πρόεδρος του ΣΤ΄ Τμήματος Ο Γραμματέας του ΣΤ΄ Τμήματος
Αν. Ν. Μαρίνος Β. Μανωλόπουλος

ΟΛΣΤΕ 2807/2002

Αρχή της ισότητας των διαδίκων

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟΦΑΣΗΣ:

Δικαστήριο: Άρειος Πάγος Ολομέλεια

Τόπος: Αθήνα

Αριθμ. Απόφασης: 2807

Έτος: 2002

Περίληψη

Αρχή ισότητας - Δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας - Διαθήκη - Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση -. Διάταξη με την οποία ορίζεται η αναστολή προθεσμιών για την άσκηση ενδίκων μέσων κατά τη διάρκεια των δικαστικών διακοπών μόνο υπέρ του Δημοσίου, καθώς και διάταξη η οποία περιορίζει την επέκταση της αναστολής σε διάστημα μικρότερο από εκείνο που ισχύει για το Δημόσιο, προσκρούουν στην αρχή της ισότητας των διαδίκων και πλήττουν το δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας (Αντίθετη μειοψηφία). Διάταξη που προβλέπει τη συμμετοχή ενός εκπροσώπου της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης στο Διοικητικό Συμβούλιο των νοσοκομείων που έχουν συσταθεί με διαθήκη ή δωρεά αντίκειται στις προστατευτικές του περιεχομένου ή των όρων διαθήκης διατάξεων του Συντάγματος (Αντίθετη μειοψηφία).

Κείμενο Απόφασης

(Απόσπασμα): Επειδή, με την αίτηση αυτή ζητείται από το νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου με την επωνυμία Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Αττικής (ΨΝΑ) "ΔΡΟΜΟΚΑΪΤΕΙΟ", καθώς και από τους λοιπούς αιτούντες που είναι μέλη του Διοικητικού του Συμβουλίου, η ακύρωση των ακολούθων πράξεων: α) της υπ' αριθ. Δ1α/οικ. 14685/29.6. 1999 αποφάσεως του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας (τ.ν.π.δ.δ. 108/7.7. 1999), με την οποία συμπληρώθηκε το Διοικητικό Συμβούλιο του πιο πάνω Νοσοκομείου με διορισμό ως τακτικού μέλους της νομαρχιακής συμβούλου Α.Α.** ως εκπροσώπου της Νομαρχιακής Αυτοδιοικήσεως, με αναπληρωτή της τον Κ.Κ.** και β) του υπ' αριθ. Δ1α/1672/7.9.1999 εγγράφου της Γενικής Γραμματέως του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας, με το οποίο, σε απάντηση αιτήματος της Προέδρου του Διοικητικού Συμβουλίου του προαναφερθέντος Νοσοκομείου να ανακληθεί η πιο πάνω απόφαση περί διορισμού στο Διοικητικό Συμβούλιο εκπροσώπου της Νομαρχιακής Αυτοδιοικήσεως, γνωρίζεται στο Νοσοκομείο ότι η μνημονευθείσα απόφαση έχει εκδοθεί κατ' εφαρμογή του άρθρου 28 του ν. 2646/1998 και είναι νόμιμη.

Επειδή, με την υπ' αριθ. 497/2002 απόφαση του Γ' Τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας, παραπέμφθηκε στην Ολομέλεια προς επίλυση το γενικότερης σημασίας ζήτημα που ανέκυψε ως προς την τυχόν αντίθεση προς το Σύνταγμα (άρθρα 4 και 20) των διατάξεων της παρ. 4 του άρθρου 22 του ν. 1868/1989 και της παρ. 1α του άρθρου 4 του ν. 2479/1997, με τις οποίες εισάγεται υπέρ του

Δημοσίου ευνοϊκή μεταχείριση έναντι των ιδιωτών διαδίκων όσον αφορά στη διάρκεια της αναστολής των εις βάρος τους προθεσμιών κατά την διάρκεια των δικαστικών διακοπών, ενόψει και της από 11.1.2001 αποφάσεως του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (υπ' αριθ. 38460/97 προσφυγή Πλατάκου κατά Ελλάδος). Με την ίδια απόφαση του Γ' Τμήματος παραπέμφθηκε επίσης στην Ολομέλεια προς επίλυση, ενόψει της σπουδαιότητάς του, και το ζήτημα της τυχόν αντιθέσεως προς το άρθρο 109 του Συντάγματος της διατάξεως του εδ. β' της παρ. 8 του άρθρου 15 του ν. 2519/1997 (όπως το εδάφιο αυτό αντικαταστάθηκε με την παρ. 15 του άρθρου 28 του ν. 2646/1998), κατά το μέρος δηλαδή που προβλέπεται από την πιο πάνω διάταξη η συμμετοχή ενός εκπροσώπου της Νομαρχιακής Αυτοδιοικήσεως στο Διοικητικό Συμβούλιο των νοσοκομείων που έχουν συσταθεί με διαθήκη ή δωρεά, όπως είναι το "ΔΡΟΜΟΚΑΪΤΕΙΟ". (...).

Επειδή, με την από 13.2.1880 δημόσια διαθήκη και την από 8/20.2.1880 ιδιόγραφη διαθήκη του Ζωρζή Δρομοκαΐτου ή Πάφιλα, συστήθηκε στην Αθήνα φιλανθρωπικό ίδρυμα με την επωνυμία "Θεραπευτήριο Ζωρζή και Ταρσής Δρομοκαΐτου ή Πάφιλα". Η σύσταση του ιδρύματος αυτού εγκρίθηκε με το β.δ. της 16.4.1882 (ΦΕΚ 82), με το οποίο επικυρώθηκε και το καταστατικό του. Μετά τον α.ν. 2039/1939 ο οργανισμός του ιδρύματος αυτού, που καταρτίσθηκε από το διοικητικό συμβούλιό του, εγκρίθηκε με το β.δ. της 5.7.1947 (ΦΕΚ 133). Στο άρθρο 4 παρ. 1 του Οργανισμού αυτού ορίζεται ότι η διοίκηση του ιδρύματος που αποτελεί ν.π.ι.δ. (άρθρο 1) και η διαχείριση της περιουσίας του ανήκει σε πενταμελές διοικητικό συμβούλιο, το οποίο συγκροτείται και ανανεώνεται σύμφωνα με τις διατάξεις της διαθήκης και του από 3.4.1882 καταστατικού του. Εξάλλου, στην παράγραφο 10 του καταστατικού αυτού, ορίζεται ότι, αν αποθάνει, παραιτηθεί ή για οποιοδήποτε λόγο κωλύεται διαρκώς κάποιο από τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου να εκπληρώσει τα καθήκοντά του, τα υπόλοιπα μέλη προβαίνουν σε αντικατάστασή του και γνωστοποιούν την εκλογή στον Υπουργό Εσωτερικών. Τέλος, με το π.δ. 33/1986 (Α' 12), το οποίο εκδόθηκε βάσει των διατάξεων του άρθρου 6 παρ. 4 του ν. 1397/1983 και ενόψει της 1425/5.4.1985 αποφάσεως του διοικητικού συμβουλίου του ιδρύματος, αυτό υπήχθη στις διατάξεις του ν.δ. 2592/1953 και έχει αναχθεί σε νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου.

(...). Κατ' εφαρμογή της τελευταίας αυτής διατάξεως εκδόθηκε η προσβαλλόμενη από 29.6.1999 (υπ' αριθ. Δ1α/οικ. 14685) απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας (τ.ν.π.δ.δ. 108/7.7.1999) με την οποία συμπληρώθηκε το Διοικητικό Συμβούλιο του Νοσοκομείου "ΔΡΟΜΟΚΑΪΤΕΙΟ" με το διορισμό, ως τακτικού μέλους, της νομαρχιακής συμβούλου Αικατερίνης Αυγερινού, ως εκπροσώπου της Νομαρχιακής Αυτοδιοικήσεως, με αναπληρωτή της τον Κωνσταντίνο Καψή.

(...). Κατά την έννοια των διατάξεων αυτών η αρχή της ισότητας των διαδίκων, που συνιστά ειδική εκδήλωση της αρχής της ισότητας, επιβάλλει την ίση μεταχείριση αυτών από τους προσδιορίζοντες τους όρους ασκήσεως του δικαιώματος παροχής δικαστικής προστασίας δικονομικούς νόμους. Επομένως, διατάξεις δικονομικών νόμων με τις οποίες αναγνωρίζεται υπέρ ενός διαδίκου ευνοϊκή μεταχείριση όσον αφορά το ανωτέρω δικαίωμα, με αποτέλεσμα να τίθεται αυτός σε θέση πλεονεκτικότερη εκείνης άλλου διαδίκου, είναι ανίσχυρες διότι αποκλείουν της εφαρμογής τους τον τελευταίο αυτόν διάδικο. (...).

Επειδή οι ανωτέρω ρυθμίσεις, κατά το μέρος που με αυτές διαφοροποιείται εις βάρος του ιδιώτου διαδίκου η προθεσμία ασκήσεως ενδίκου μέσου μεταξύ του

Δημοσίου και των ιδιωτών διαδίκων είναι, κατά τα αναφερόμενα στην έβδομη σκέψη, ανίσχυρες ως αντικείμενες στην αρχή της δικονομικής ισότητας των διαδίκων, όπως αυτή συνάγεται από τις παρατεθείσες ανωτέρω διατάξεις του Συντάγματος. Ειδικότερα, η μεν πρώτη είναι ανίσχυρη, κατά το μέρος που αποκλείει από την εφαρμογή της τους ιδιώτες διαδίκους, οι οποίοι επομένως δικαιούνται για λόγους ίσης μεταχειρίσεως προς το Δημόσιο να τύχουν, όπως και αυτό, της αυτής μεταχειρίσεως, δηλαδή της αναστολής προθεσμιών για την άσκηση ενδίκων μέσων, καθ' όλη τη διάρκεια των δικαστικών διακοπών, η δε δεύτερη διότι περιορίζει για τους ιδιώτες διαδίκους στο χρονικό διάστημα από 1ης έως 31ης Αυγούστου την προς αποκατάσταση της ίσης μεταχειρίσεώς τους προς το Δημόσιο προαναφερόμενη επέκταση της αναστολής, καθ' όλη τη διάρκεια των δικαστικών διακοπών. Μειοψήφησαν οι Σύμβουλοι Επικρατείας Γ. Παναγιωτόπουλος, Π. Ν. Φλώρος, Φ. Αρναούτογλου και Ε. Δανδουλάκη, στη γνώμη των οποίων προσχώρησε και η Πάρεδρος Α. Χλαμπέα, οι οποίοι υπεστήριξαν ότι ναι μεν η κατά τα ανωτέρω προνομιακή μεταχείριση του Δημοσίου, και των ν.π.δ.δ. έναντι όλων των λοιπών διαδίκων αντίκειται, για τους πιο πάνω λόγους, στις συνταγματικές διατάξεις που αναφέρθηκαν, προς αποκατάσταση, όμως, της ισότητας των διαδίκων, το ως άνω εξαιρετικό για το Δημόσιο και τα λοιπά ν.π.δ.δ. καθεστώς δεν θα επεκταθεί σε όλους, αλλά θα κριθεί ανίσχυρη η διάταξη του δευτέρου εδαφίου της παρ. 1α του άρθρου 4 του ν. 2479/1997. Τούτο έχει ως αποτέλεσμα να ισχύει για όλους τους διαδίκους η θεσπιζόμενη στο πρώτο εδάφιο της ίδιας διατάξεως αναστολή των προθεσμιών από 1ης έως 31ης Αυγούστου για την άσκηση ενδίκων μέσων και βοηθημάτων ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας.

Επειδή, στην προκείμενη περίπτωση, η προσβαλλόμενη απόφαση δημοσιεύθηκε στις 7.7.1999 (τ.ν.π.δ.δ. 108), η δε κρινόμενη αίτηση ασκήθηκε στις 5.11.1999. Συνεπώς, καθόσον αφορά το αιτούν νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου, η αίτηση ασκείται εμπροθέσμως, δυνάμει των προεκτεθεισών διατάξεων περί αναστολής για τα ν.π.δ.δ. των προθεσμιών ασκήσεως ενδίκων μέσων κατά τη διάρκεια των δικαστικών διακοπών. Περαιτέρω δε, ενόψει της ανωτέρω γνώμης που επικράτησε, για την αποκατάσταση της ίσης μεταχειρίσεως των μνημονευθέντων ιδιωτών αιτούντων προς το Δημόσιο, ισχύει και γι' αυτούς η αναστολή των προθεσμιών, καθ' όλη τη διάρκεια των δικαστικών διακοπών, οπότε η κρινόμενη αίτηση έχει ασκηθεί εμπροθέσμως και ως προς αυτούς την 51η ημέρα από τη λήξη αυτών (16.9.1999), δεδομένου ότι η προθεσμία προς άσκησή της δεν είχε καν αρχίσει να τρέχει, αφού η δημοσίευση της προσβαλλόμενης αποφάσεως έγινε κατά τη διάρκεια των δικαστικών διακοπών.

(...). Κατά την έννοια των διατάξεων αυτών του Συντάγματος, επιφυλασσομένης της περιπτώσεως της διαπιστώσεως με δικαστική απόφαση του ανεπίκτου της πραγματοποιήσεως της θελήσεως του διαθέτη ή δωρητή, απαγορεύεται η μεταβολή όχι μόνον του κοινωφελούς σκοπού, στον οποίον αναφέρεται η διαθήκη ή η δωρεά, αλλά και των περιεχομένων σ' αυτές όρων, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται και οι ορισμοί που αφορούν στον τρόπο διοικήσεως και διαχειρίσεως της υπέρ του δημοσίου ή κοινωφελούς σκοπού καταβληθείσης περιουσίας, όπως και στον τρόπο εκλογής των διοικητών και διαχειριστών της. Και τούτο διότι οι ορισμοί αυτοί αποτελούν, μετά του κοινωφελούς σκοπού, ουσιώδες μέρος της βουλήσεως του δωρητή ή διαθέτη περιουσίας υπέρ του σκοπού αυτού και έτσι εμπίπτουν στη συνταγματική προστασία διασφαλιζόμενοι από τις επεμβάσεις της νομοθετικής εξουσίας. (ΟΛΣΤΕ

400/1986, 4/1991). Προκειμένου, όμως, ειδικότερα περί του καθορισμού της συγκροτήσεως των Διοικητικών Συμβουλίων των νοσοκομείων τα οποία έχουν συσταθεί με πράξη εν ζωή ή με διάταξη τελευταίας βουλήσεως, δεν αποκλείεται κατ' αρχήν από τις ως άνω συνταγματικές διατάξεις η πρόβλεψη από το νόμο του διορισμού ως μελών στα Διοικητικά Συμβούλια των νοσοκομείων αυτών για λόγους δημοσίου συμφέροντος και για την εξυπηρέτηση σκοπών περί των οποίων προνοεί το Σύνταγμα και μελών τα οποία δεν ανήκουν στα προβλεπόμενα από τις ιδρυτικές πράξεις μέλη, υπό την εξυπακουόμενη όμως προϋπόθεση ότι και με τη συμμετοχή των μελών αυτών παραμένει πάντως η πλειοψηφία για τη λήψη αποφάσεων στα κατά τις ιδρυτικές πράξεις μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου του νοσοκομείου (ΣΤΕ 4/1991, 1718, 2697/1990, 3861, 3183/1987 κ.ά.).

Επειδή, στην προκείμενη περίπτωση, με το καταστατικό και τον οργανισμό του Ιδρύματος "ΔΡΟΜΟΚΑΪΤΕΙΟ", προβλέπεται ρητά η ύπαρξη διοικητικού συμβουλίου που θα διοικεί το Ίδρυμα και θα διαχειρίζεται την περιουσία του, αποτελούμενου από συγκεκριμένο αριθμό μελών (τέσσερις αρχικά και πέντε ακολούθως) και καθορίζεται αποκλειστικά ο τρόπος αναδείξεώς τους (βλ. το άρθρο 4 παρ. 1 του Οργανισμού στο οποίο ρητά ορίζεται ότι η διοίκηση του Ιδρύματος και η διαχείριση της περιουσίας του ανήκει σε πενταμελές Διοικητικό Συμβούλιο συγκροτούμενο και ανανεούμενο κατά τις διατάξεις της διαθήκης και του συνταχθέντος από τους εκτελεστές από 3 Απριλίου 1882 καταστατικού του Ιδρύματος). Εφόσον, λοιπόν, ρυθμίσθηκε πλήρως από τον διαθέτη το θέμα του αριθμού των μελών και του τρόπου συγκροτήσεως του Διοικητικού Συμβουλίου του Ιδρύματος, δεν είναι συνταγματικά επιτρεπτή νομοθετική ρύθμιση που προβλέπει την προσθήκη στο εν λόγω Διοικητικό Συμβούλιο και άλλων προσώπων, ξένων προς τη βούληση του διαθέτη, η οποία δεν δικαιολογείται από λόγους δημοσίου συμφέροντος, ούτε υπαγορεύεται από λειτουργικούς λόγους. Κατά συνέπεια, η διάταξη του εδ. β' της παρ. 8 του άρθρου 15 του ν. 2519/1997 (Α' 165), όπως το εδάφιο αυτό αντικαταστάθηκε με την παρ. 15 του άρθρου 28 του ν. 2646/1998 (Α' 236), κατά το μέρος που προβλέπει τη συμμετοχή ενός εκπροσώπου της Νομαρχιακής Αυτοδιοικήσεως στο Διοικητικό Συμβούλιο των νοσοκομείων που έχουν συσταθεί με διαθήκη ή δωρεά, κατά το μέρος δηλαδή που προβλέπει τη συμμετοχή προσώπων, τα οποία, ενόψει των αρμοδιοτήτων που έχουν ανατεθεί στη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση και της εποπτείας που αυτή ασκεί στα εν λόγω νοσηλευτικά ιδρύματα, ουδένα δεσμό έχουν με τη διοίκηση και λειτουργία των προαναφερθέντων νοσοκομείων (βλ. π.χ. τις σχετικές διατάξεις των ν. 2519/1997, 2647/1998) αντίκειται στο πιο πάνω άρθρο 109 του Συντάγματος, γιατί με τον τρόπο αυτό αλλοιώνονται οι όροι της ιδρυτικής πράξεως που αναφέρονται στον τρόπο εκλογής των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου του Ιδρύματος αυτού. Για το λόγο δε αυτό, βασίμως προβαλλόμενο με την υπό κρίση αίτηση, πρέπει αυτή να γίνει δεκτή και ν' ακυρωθεί η προσβαλλόμενη από 29.6.1999 απόφαση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας με την οποία συμπληρώθηκε το Διοικητικό Συμβούλιο του Ψυχιατρικού Νοσοκομείου "ΔΡΟΜΟΚΑΪΤΕΙΟ" με το διορισμό σ' αυτό ενός εκπροσώπου της Νομαρχιακής Αυτοδιοικήσεως με τον αναπληρωτή του, κατόπιν αυτού δε παρέλκει η έρευνα των υπολοίπων λόγων ακυρώσεως ως αλυσιτελής.